

BÁGER GUSZTÁV

Dió, csoki, éjszaka

WEÖRES SÁNDOR EMLÉKE

Felmentem a padlásszobába éjjel,
Eszembe jutott egy könyv.
A feleségem felébredt.
Mondtam neki, halaszthatatlan.
Olykor egy mondat miatt felforgatjuk
Az egész lakást.
Közben bekaptam néhány szem diót.
Megtaláltam rögtön a Weöres kötetet.
És tényleg, fantasztikus.
A címe: Felhőt nekem.
*„Felhőt nekem,/ fogj egy felhőt nekem!
Egy kerek felhőt fogj hamar nekem!
S ha nem teszem?*

.....

*De miért oly hirtelen?
Csak én tudom.
Magasból letekintenem.
Forognom, messze, fenn.
Mert eltévedtem az alsó úton,
Fogj egy csodálatos felhőt nekem.”*
S akkor megtelt boldog gondolatokkal
A hideg padlásszoba.
S én becsuktam a könyvet és nevettem.
Levittem a felhőt a feleségemnek,
És a párnája alá rejtettem.
Majd tejsokit ettem.
Málna-ízűt.

A Magyar Pénzmúzeum megnyitójára

1. PÉNZTÖRTÉNET

Egyszer az időben elindult egy kerék.
Kolosszális Krózus király fémes érmén
Született meg arany-ezüst ötvözet.
Nyomai egy új múzeumba vezetnek.

Előtte változó tájak útjain járt.
Görögthonban hajókkal nyert döntő csatát.
Délloszi szövetségbe vámot és adót,
Adás-vételi cserébe kényelmet vitt.

Nagy Sándor összemért ezüst- és aranypénzt.
Rézérmék, új adók kezdtek el forogni.
Jegelni árat, törvény is született.
S mindez a birodalommal összeesett.

Később, újra hangzik pénzérmék verése.
Messze távolból arany-hajók érkeznek.
Elkezdi kiszorítani a jót a rossz pénz.
És felragyog aranyló sztenderddel a fény.

2. PÉNZVIRÁGZÁS

A pénz mint intézmény, mindvégig szolgáltat.
A pénzegység fraktálokkal láttat árat.
Cserét olajoz, s ha pihen, értékörző.
Hitel-lánc-vevő, eladó és bank között.

Az ipari forradalom századában,
Arany talajából a pénz felvirágzik.
Nagysága a jegybank aranyának dombja.
Később a bizalom és forgalom záloga.

Háborúk és válság hullámai után
A szép aranyvirág szirmai lehullnak.
Fénylő szőnyegén szétterül a bizalom
S a totális bankok globális pénze.

Nagy reménnyel indul, de a nemzetközi
Pénzügyi rendszer immár aluszékony.
Tartását kiegyensúlyozni képtelen –
Digitális ablakok nyílnak ki helyette.

3. DIALEKTIKA

Sejtelem

Nem kell euró se
Dollár se yen
Fizetőeszközünk
A szó-selyem

MELLÉKDAL

A Látogatóközpont mágneses porondján
Szárnyaljon lelkesedés és kibomló játék;
S a titokzatos erudíció hullámain
Öltözzenek aranyágakba a májusfák.

Nathan F.

MUNHÄGSON

KULIN FERENC

A 800 éves Aranybulla – két megközelítésben

„A modern kor egyes alkotmányai szerint a közhatalmat gyakorlókkal szembeni engedetlenség joga, közelebbről a törvények megsértése esetén tanúsított passzív vagy aktív engedetlenség joga, mint a 'zsarnoksággal' szemben alkalmazott végső eszköz, a polgárokat egyfajta közmegegyezés folytán illeti meg. E gondolat nem csak a középkor századaira visszamenő előzményekkel bír. Korai formájában már a klasszikus antikvitás idején, a Kr. e. VI. század egyes gondolkodóinál is jelentkezik. További árnyalatokat nyer azután a Kr. e. IV–I. század során kialakított államjogi teóriák tükrében, melyek már az ellenállási jog egyes elemeit is felvetik.¹

„Vajon ugyanazt jelentette-e az 'Európához való csatlakozás' Szent István számára, mint Széchenyi István, Jászi Oszkár, Bibó István vagy éppen a mai Országgyűlés számára? Egy aspektusból nézve bizonyosan: valamit, ami különbözik a korábbi állapotoktól, valamit, ami alternatívája valami más, lehetséges megoldásnak. De vajon ugyanazt jelentette-e 'Európa' e politikai szereplők számára? Ha nem, akkor mit?”²

A magyar történetírás történetének nemcsak azok a dokumentumai tanulságosak, amelyek egykori politikusaink közötti ellentéteket (pl. Széchenyinek Wesselényihez, Kölcseyhez, Kossuthoz való viszonyát) elemzik, hanem azok is, amelyek felmutatják a keleti és a nyugati örökségünk kulturális karakterének és politikai szerepének az évszázadok során végbement változásait, s e változásokat hol követő, hol a velük élesen szembeforduló magyar írástudók gyakran egymással sem összehágható értékírányultságát. Az alábbiakban a társadalomszervezés és a hatalommegosztás magyar és nyugat-európai modelljeit összehasonlító, illetőleg szembeállító kísérleteket, közelebbről az Aranybulla Keletről hozott, és a Nyugattól átvett irányelveit ütköztetem.

Ezt a két irányban történő kitekintést II. Endre Bullája kulturális környezetének és jogtörténeti előzményeinek újszerű feldolgozásai éppúgy indokolják, miként XIX. századi – főként reformkori – recepciójának korunkban is időszerű tanulságai. Mivel ebben a tanulmányban ez utóbbi témakörre külön fejezetet szánok, az *Aranybulla* középkori helyét beméző történeti és jogfilozófiai elemzések közül csak néhány olyat emelek ki, amelyeknek szerzői egymással markánsan ellentétes álláspontot képviselnek.

Általánosságban elmondható, hogy az *Aranybulla* lehetséges forrásait kutató történetészeink nehezen összeegyeztethető teóriákat fogalmaztak meg a magyar politikai kultúra Európától, jelesül az angol *Magna Chartától* kölcsönzött elemeinek viszonyáról.

Kiváló XIX. századi történettudósaink között is vita tárgya volt, hogy melyek a közös, s melyek az eltérő vonásai a két ország alkotmányfejlődésének. A Magyar-

ország történetét író Szalay László például magától értődőnek tartja, hogy „a *Magna Charta* példájára keletkezett nálunk az *Aranybulla*”³ Hunfalvy János ugyanakkor kétségbe vonja, hogy az angliai társadalomfejlődéstől lényegesen elmaradt hazai viszonyok között bármilyen hatása lehetett volna az angol törvénykönyvnek.⁴

A két „szabadságlevél” legmélyültebb XIX. századi elemzését Marczali Henrik végezte el 1896-ban, akinek megállapításai és felvetései elől korunk történettudósai sem térhetnek ki.⁵ „A századforduló legnagyobb formátumú magyar történetírója” nem vonja kétségbe, hogy a Charta hathatott a Bulla formájára és szerkezetére, a felületi hasonlóságnál azonban fontosabbnak tartja tartalmuk és politikai funkciójuk szembetűnő különbségét.

Tudomásul veszi, hogy „az ellenállás jogának megadása a fő oka annak, hogy az *Aranybullát* mindig összehasonlították a *Magna Chartával*”⁶ de arra figyelmeztet, hogy az „ellenállás” fogalma nem ugyanazt jelenti a két okmány szöveggörnyezetében. Míg az „*Aranybullának* (...) híres záradéka (...) a nemesség fegyveres ellenállását törvényes intézőióvává teszi, („Az Aranybulla alkotói, érezve a nemzet baját, mérget használtak orvosság gyanánt.”)...az uralkodó és a nemesek, főurak viszonyát illetően „csak a főelveket fogalmazzák (meg), a részletes kivítelt a jövőre hagyják, addig „az angol szabadságlevélben pontosan ki van szabva minden; az nem is törvény, hanem szerződés a király és az urak közt.” „Angliában már hosszú alkotmányos fejlődés előzte meg a szerződést; nálunk csak a királyi levél adta meg alapját a későbbi alkotmányos küzdelmeknek.”⁷

Miként a Magyar Katolikus Lexikon fogalmaz: „A *Magna Charta* már meglévő, de sértett jogokat akart biztosítani, az Aranybulla kifejlődőben lévő, jórésben csak most engedélyezett jogok tervezete. (...) Míg az Aranybulla csak följogosított az ellenállásra, anélkül, hogy a király kényszerítésének eszközeit megadta volna, a *Magna Charta* olyan szerkezetet teremtett, mely háború és a közjogi élet megzavarása nélkül kényszeríti ki a hűbéri jogokat.”

Marczali ekképpen összegezi álláspontját: „Úgy a betű, mint a tartalom szelleme kizárja azt, mintha a magyar alkotmányosságnak e zsenéje bármit kölcsönzött volna az alkotmányos mintaállamnak nálánál valamivel régibb, oly óriási jövőre hivatott alaptörvényből. (...) Az Aranybulla egészen a hazai viszonyok talajából fakadt, egészen korának, létrehozóinak érzületét, érdekét tükrözteti vissza. Ebben állott gyöngesége: kifejezéseinek általános volta, a végrehajtásra való kevés ügyelet (jellemzi); azonban ebben állott annyi századot átélő ereje is. Éppen az, hogy annyi kísérlet és tétovázás után újból és újból vissza kellett térni eszméjéhez, cikkelyeihez, mutatja, mennyire igaz, mennyire nemzeti volt tartalma.”⁸

Meglepőnek tűnhet, hogy a XX. században Marczali szuggesztív véleményével szemben is figyelemre méltó érvek fogalmazódtak meg a történetész-szaktmában Szalay László álláspontja mellett.

A legerősebb hatásúnak Fest Sándor felfogása bizonyult, aki a Charta és II. Endre törvénykönyve közötti szoros összefüggést előbb azzal magyarázta, hogy „Anglia tanításait szívesen vettük, mert e tanításokban van valami, ami a magyar lélek leg-

mélyebb ösztönével kongeniális: a szabadság.”⁹ (Hogy ez a patetikus okfejtés azonban csak feltevésekre épült, azt a szerző ’vallotta be’, amikor koncepcióját kérdő mondatokban ekképpen összegezte: „...nem természetes-e, ha Nyugatról származtatjuk az *Aranybulla* új gondolatait, főleg az ellenállás jogának eszméjét? és anakronizmusa, ha az *Aranybullában* megnyilatkozó angol szellemről beszélünk?”¹⁰ A kétkedő választ – későbbi tanulmányaiban – ő maga fogalmazta meg, egyszerismind azonban olyan kultúratörténeti tényeket tárt fel, amelyek új irányba terelték a két dokumentum tartalmának összehasonlító elemzését. Arra hívta fel tudóstársai figyelmét, hogy a két törvénykönyv (angliai és magyar) megfogalmazói bizonyíthatóan személyes kapcsolatban lehettek egymással. A Charta és a Bulla szellemisége rokonságának magyarázatát immár nem az angol és a „magyar lélek” őseredeti sajátosságaiban kereste tehát, hanem az európai kereszténység etikai, világnézeti és politikai axiómaiban. Konkrétabban: azokban az antropológiai és teológiai tantételekben, amelyek elsősorban Róma és Párizs gravitációs terében fejtették ki történelemformáló hatásukat. Fest úgy véli: „Ahogy az ifjú angol klerikusoknak szellemi hazája Párizs volt (...), úgy voltak az angolországi követek, egyházi méltóságok, főpapok szinte állandó vendégei Rómának.” (...), „Rómából csakúgy, mint Angliából, Németországból éppúgy, mint Dániából, Skandináviából valóságos zarándoklás indult meg Párizs felé” (...), de „egyetlenegy nemzet fiainak sem jelentett (...) a párizsi iskola annyit, mint az angolnak.” Ez volt tehát az a két város, amelynek szellemi „vonzerején megtört a királyi parancs”.¹¹ Tegyük hozzá: az angol és a magyar királyé egyaránt. Mert az *Aranybullát* megfogalmazó magyar klerikusok is ugyanott és ugyanakkor sajátították el a „nagy mű” alapeszméjét, ahol és amikor a Charta szerzői is korukhoz és politikai viszonyaikhoz igazították a krisztusi tanításokból kibontakozó jogfilozófiát. (Már a XII. századi skolasztika ’nagy-mesterének’, Abailardnak is abban rejlett a fiatalokra gyakorolt vonzereje, hogy „a bölcseletet be tudta olvasztani a teológiába, a legelvontabb disciplínát is könnyen érthetővé, élvezetessé tudta tenni.”)¹²

Fest Sándor abban is a saját álláspontjának az igazolását látta, hogy „A Magna Charta évében, 1215 november havában tartották meg a lateráni zsinatot, amelyen megjelent a magyar főpapok sorából János esztergomi érsek, Róbert veszprémi püspök és Uriás szentmártoni apát.(...) Ezen a zsinaton határozták el II. Endre magyar király kereszties hadjáratát... (és) szóba kerültek az angliai események is.” Rómában volt ekkor „Langton canterbury-i érsek, a *Magna Charta* szerzője is” és miként „Egykori római évkönyvek emelik ki, ...a zsinatra a magyar király is küldött követeket.”¹³

Meg kell jegyeznünk, hogy a két ’törvénytár’ jogfilozófiájának egyházi inspirációit valószínűsítő Fest Sándor fel sem veti – pedig az Aranybulla szellemi forrásvidékének kutatójától ez elvárható lenne – az ellenállási jog és a keresztény teológia viszonyának kérdését. Azt a problémát tudniillik, hogy „a ’zsarnokká’ vált többséggel szembeni ellenállás jogáról való keresztény gondolkodást” (Szlávik Gábor) önmagán belül is ellentmondás jellemzi. Ez a jog ugyanis egyfelől az Istentől rendelt felső hatalmasságoknak való engedelmeskedés azon követelményére vezethető vissza, melyet Pál apostol (...) ’A Rómabeliekhez’ intézett levélben

fogalmazott meg (Róm 13,1-2), másfelől amelyet – ugyancsak az Újszövetségben, s éppen az „alkotmányos ellenállás jogáról” – az ’Apostolok cselekedetei’ címet viselő irat” tartalmaz (ApCsel 5,29-30.; vö. 4,19).¹⁴ Kétségtelenül ellentmondás feszül a két tanítás között. Mert vitathatatlan igazság lenne a Pál apostolé, mely szerint „Mindenki engedelmeskedjék a felettes hatalmának, mert (...) aki szembezáll a felsőbbsséggel, az Isten rendelése ellen szegül”, akkor el kellene ítélnünk Péter apostolt, amiért nemcsak tetteleg tagadja meg a poroszlók parancsát, de – amikor ezért felelősségre vonják – ki is mondja a szentenciát: „Istennek kell inkább engedelmeskedni, mint az embereknek.” A világi rend betartásának, a béke megőrzésének erkölcsi, jogi és politikai kötelessége és az igazságérzet sérelmét orvosló – akár erőszakos – ellenállás jogának elismerése között feszül az a bizonyos – mondjuk így – ’formállogikai’ ellentmondás, amit, miként látni fogjuk, sem a vallásérkölc, sem a jogfilozófia, sem a politika nem képes feloldani.¹⁵ Értelemszerűen a *Magna Charta* és az *Aranybulla* sem.

A két dokumentum hasonlóságát cáfoló Marczali Henrik szerint tehát – ismétljük meg: – a Bulla szellemisége „egészen a hazai viszonyok talajából fakadt, egészen korának, létrehozóinak érületét, érdekét tükrözteti vissza”, míg Fest Sándor az angol és a magyar ’törvénykönyvben’ egyaránt a nyugati kereszténység egyetemes érvényűnek ítélt erkölcsi és jogi normáit ismeri fel.

Az *Aranybulla* XX. századi megítélése olyankor sem jut nyugvópontra, amikor történelemszövegeink nem az eredetét, hanem a saját korára gyakorolt hatását vizsgálják.

Kósa László szerint egyszerre igaz az, hogy „Az *Aranybulla* kiadása nem idézett elő változást az uralkodó politikájában, a kiadását kicsikaró csoport is hamarosan kiszorult a hatalomból”¹⁶ másfelől az, hogy a híres ’alkotmányjogi dokumentum’ mindazonáltal nem maradt hatástalan. Hiszen „A politikai fordulatot a trónörökös, a későbbi IV. Béla (1235–1270) szorgalmazta, s még apja életében megkezdte a birtokadományok felülvizsgálatát. (...) Az uralkodó osztály alsó csoportját a szerviensek, a várjobbágyok alkották. Különleges jogállásukat az *Aranybulla* biztosította, s a régi királyi vármegyék keretei között maguk kezdtek hozzá érdekvédelmi szervezetük, a nemesi megye kiépítéséhez.”¹⁷

Igaza van az *Aranybulla* közjogi tartalmának ellentmondásaira figyelmeztető Szekefi Gyulának is, amikor nem vitatja el a neves okmány kiemelkedő szerepét a rendi társadalom kifejlődésében, de hangsúlyozza, hogy a dokumentum – „egészen 1687-ig (I. Lipót) érvényben maradt” – híres „záradéka” sohasem vált egyértelművé a politikai gyakorlatban. („Mindegyik király esküt tett rá a koronázás alkalmával, de a záradék tartalmát képező ellenállási jog sohasem részesült pontos körülírásban.” Nem volt egyértelmű „hogy milyen esetekre alkalmazható a törvény szövege, s viszont milyen esetben van igaza a királynak, ha a felkelésben a királyi jog ellen való megokolatlan lázadást látna.”)¹⁸

Szűcs Jenő korszakmonográfiája¹⁹ az *Aranybulla* hatásának a korabeli európai társadalomfejlődés élvonalába illeszkedő mozzanatait emeli ki. Ezt teszi, amikor – a nemesi társadalomszerkezet földrajzi térfigyelését hozva összefüggésbe az *Arany-*

*bull*a szellemisségével. – Ezt írja: „A tatárjárás előtti időkben csírázó ’megyei közélet’, az alulról képződő autonómia, az intézkedések, (...) mindmegannyi alkalmat adtak a vagyoni nivellálódás ama presztízsbeli konzekvenciájának levonására, hogy a nemzetiségi ősoket nélkülözők is ’élég nemesek’”. És ezt teszi akkor is, amikor a neves dokumentum kiadásának következményeire utalva így fogalmaz: „bármily szerény szerepük volt is a királyi szervienseknek annak kieszközlésében, maguk az alkalmak mégiscsak a történelemben először hozták össze a távoli vidékekről e réteg képviselőit országos gyülekezetekbe, másrészt először került sor országos ’szabadságaik’ rendszeres összefoglalására. Ez kézenfekvő módon megerősíthette azt az érzést, hogy ők nem egyszerűen csak egy királyi familia ’szolgái’, hanem egy országos méretekben létező és számottevő származási csoport (genus) tagjai, következésképpen egyfajta ordot alkotnak.”²⁰

Tegyük hozzá Szűcs Jenő megállapításához, hogy a köztudatban, a közemlékezetben ’elmosódtak’ a magyar nemzetkarakternek azok az ’elemei’ is, amelyek még a honfoglalás előtti korban formálódtak ki. A magyarság ’nyitottságát’ az idegen ajkúak befogadására Szent István Intelmeire hivatkozva vagy a politikai etikett követelményeit is tiszteletben tartó gesztusként, vagy az újkori magyar kultúra integráló erejének bizonyítékeként tartjuk számon, „miközben az egy sokkal mélyebb gyökerű hatalomszerkezeti törvényszerűségben leli magyarázatát”. Megfeledezünk arról, hogy „...az ősi, honfoglaló nemzetségek ivadékai ekkor már erősen elkeveredtek a szentistváni kor jövevény nemzetiségeinek, a vendégeknek a leszármazóival. Azok-

kal, akiknek ősei valaha 'a szent királynak' karddal segítettek honfoglaló ősök egy részének elpusztításában, leigázásában."²¹ És elfelejtjük azt is, hogy „voltak későbbi koroknak is békés vendégei.” Azoknak a koroknak, amikor „már nem különböztetik meg a székelyeket, besenyőket a magyaroktól, hanem a törvény egyszerűen kimondja: „A várjobbágyok az ő szabadságuk szerint tartassanak, mint a szent király végezte, azonképpen a vendégek is, bármiféle nemzet legyenek.”²²

Ha csak az *Aranybulla* eredetét vitató – fentebb ismertetett – koncepciók között kellene „igazságot tennünk”, könnyen összebékíthetnénk az egymásnak feszülő téziseket. Hiszen éppúgy helytálló az a megállapítás, amely szerint az európai hatalmi struktúrák fejlődésének angol és magyar fázisai a XIII. században nem voltak szinkronban egymással, s hogy ebből következően az Aranybulla nem tekinthető a *Magna Charta* utánezatának, de megengedhető az a feltételezés is, hogy a szigetország és II. Endre állama alkotmányainak elágazó hajtásait ugyanazon jog- és eszmetörténeti gyökerek is táplálták. Ám bármennyire evidensnek tűnhet is, hogy megtaláltuk az 'eredettörténetek' közös nevezőjét, sem az *Aranybulla* szellemi forrásairól szóló vitát, sem a *Magna Charta* 'utóéletének' értékelését nem zárhatjuk még le.

Kezdjük az *Aranybullával*! A jogfilozófus Szmodis Jenő – a közelmúltban született – az *Aranybullát* a Szent Korona-tannal összehasonlító elemzésében²³ mindkét történészünk álláspontjától eltérő konklúzióra jutott.

Az alábbi idézet meggyőző érv amellett, hogy II. Endre Bullájának forrását, előzményét miért hazai környezetben kereste:

„a Szent Korona tan (...) az uralkodó és a közösség olyan sajátos viszonyát jelentette, amelyben a központi hatalom miközben egyértelmű és határozott tiszteletet élvez, nem tekinthető egészen korlátlanak; léte ugyanis – minden szakrális hivatkozás mellett is – egyfelől a közösség akaratából fakad, másfelől kifejezetten közösségi érdekű, a közösség tagjainak szabadságát hivatott megoltalmazni. Igencsak más természetű tehát, mint akár az antik cezarizmus, akár a középkori nyugat ama uralkodó-elgondolása, amelyben valaminő egyházi szertartás, a felkenés aktusa keletkeztetné a hatalmat. Merőben távol áll tehát attól a felfogástól is, amelynek értelmében a világi uralkodó az egyház, a pápa hűbéresének volna tekinthető.”²⁴

Az a kép a magyar közjogi gondolkodás történetéről, amely ezekben a mondatokban kirajzolódik, még beilleszthető lehetne az *Aranybulla* 'származásáról' folytatott – fentebb vázolt – viták diskurzus-terébe. Hiszen amikor Marczali „a hazai viszonyok talajára” utalt, és a Bulla „létrehozóinak érzületét, érdekét” látta visszatükröződni az elkészült műben, nem hozta ugyan szóba, de nem is vonta kétségbe, hogy a hatalom működését szabályozó jogelvek korábbi dokumentumait elsősorban magyar jogtörténeti forrásokban kell keresnünk. XIII. századi elődeink hatalomelméleti tájékozódásának Fest Sándor által megjelölt iránya azonban nem igazítható Szmodis Jenő koncepciójához. Indoklásul Szmodisnak arra tételére hivatkozom, amelyre végkövetkeztetését alapozza. Íme:

„Valósággal csodálatos, hogy a vitathatatlanul keleti eredetű, tehát nyugati mintákra vissza aligha tekintő vérszerződés ismeretében és annak az *Aranybullával*,

valamint a sajátosan magyar Szent Korona tannal való egybecsengése ellenére komolyan felmerülhetett a kutatások során a gondolat, hogy a magyar *Aranybulla*-*l*ának valaminő idegen mintára kellett tekintenie. Különösen érdekes ez akkor, ha tudjuk azt is, a fejlett magyar közjogi gondolkodás már magával a Szent Korona-tannal is évszázadokkal megelőzte a nyugati szuverenitás koncepciókat, sajátos hatalommegosztási elveivel pedig szükségtelenné tette a hatalom funkcionális szempontok szerinti megosztását.²⁵

Nem gondolom, hogy Szmodis Jenő tanulmányával lezártnak tekinthető az *Aranybulla* eredetéről szóló több évszázados polémia. Ellenkezőleg. Ennek a munkának a fő tételei éppen azért megkerülhetetlenek, mert megjelölik a további kutatások irányait. Azokat is, amelyek a magyar államelméleti és jogtörténeti hagyományokat (vérszerződés, István király intelmei, Szent korona-tan), vehetik célba, és azokat is, amelyek a keleti és a nyugati hatások ütközőzónája felé mutatnak. Ez utóbbi kapcsán egyetlen észrevétellel illusztrálom, hogy mire gondolok. Számomra meggyőző Szmodis Jenő feltevése, amely szerint az Aranybulla „sokkal közelebb áll mind a Nagy Károly-féle, mind pedig az annak előképeként tekinthető steppei államkoncepcióhoz, mint a Szent István korabeli Nyugat hűbéri rendszeréhez”, de úgy vélem, hogy ez a „közelebb állás” azt is jelenti, hogy az *Aranybulla* szerzői számára az ún. Nagy Károly-féle állammodell steppei és nyugati mintái nem csak egymást kizáró alternatívákként jöhetnek szóba. Szent István és II. Endre korában ugyanis a Nyugat nem csupán a „hűbéri rendszert” jelentette. Miután – ezt Szmodis Jenő sem vonja kétségbe – mind társadalmi, mind gazdasági jellemzői tekintetében lényeges különbség volt a birodalom keleti és nyugati területei között, a ’steppei’ államszervezés tényei nincsenek ellentmondásban azzal, hogy – elsősorban a nyugati részek hatalmi szerkezetében és kuterájában – a katolikus egyház méltóságainak és teológusainak is meghatározó szerepük volt. Ahogyan az *Aranybulla* szerzői nem lehettek érintetlenek azoknak a klerikusoknak a hatásától, akikre Fest Sándor hivatkozik, Nagy Károly nyugati uralmi rendszerének kialakítására is hathattak az egyházatyák (pl. Aquilejai Paulinus és Theodulf d’Orleans) tanításai.

Ezek a hatások bizonyára nyomon követhetők az államszervezet hierarchiájának minden szintjén, de tárgyunkhoz ezúttal csak ezek egyike: a főhatalommal szembeni ellenállási jognak a szabadságjogokkal való összefüggése tartozik. Nyomatékosan kell hangsúlyoznunk, hogy miután ez utóbbiak nem terjedtek ki minden országlakosra, az ellenállás jogával csak a privilegizált társadalmi rétegek élhettek. Ez jellemezte a *Magna Chartát*. Az angol király okirata „a rendi jogokat garantálta, a legtöbb jogot a legnagyobb hatalommal és földbirtokkal rendelkező báróknak, püspököknek biztosította. (...) Nem tartalmazott viszont ilyen rendelkezést a lakosság mintegy felét, 3 millió embert kitevő ’nem szabadokra.’”²⁶ (Ez a megállapítás – a lényegét tekintve – érvényes az *Aranybullára* is. II. Endre is fontosnak tartotta, hogy ’reformjai’ végrehajtásában támaszkodhasson az egyházra is,²⁷ maguk a reformok azonban csak egy szűk réteget – a királyi szervienseket – emelték be a privilégiumokkal rendelkezők körébe.²⁸ Bármily jelentős volt is azonban – főként a hadügyek szempontjából –

a birtokállomány újraelosztását is szükségessé tévő királyi rendelkezés, az sem a hatalmi pozícióit féltő uralkodó elit, sem az országlakosok birtok nélküli többsége számára nem nyújtott biztató perspektívát.

Mindazonáltal nem vonható kétségbe, hogy az abszolutizmus minden formáját elítélő jogfilozófiai, egyszersmind aktuálpolitikai mű született a XIII. századi Magyarországon, s hogy ez a dokumentum egyaránt kapcsolódott a távolabbi múlt hagyományaihoz és a későbbi korok jogalkotói által szerkesztett dekrétumokhoz: István király Intelmeihez, a Szent Korona-tanhoz és Werbőczy Hármaskönyvéhez! A II. Endre által aranypécsettellel hitelesített elvek akkor is méltóak lennének emlékeztetünkre, ha „csupán” őstörténetünknek és a feudalizmus évszázadainak jellegzetesen magyar politikai ethoszát fejeznék ki, ám – miként látni fogjuk – alkalmasnak bizonyultak arra is, hogy a „modern kor” – főképpen a reformkor – szellemóriásai is azokhoz igazítsák a polgárosuló Magyarország vezéreszméit. Azokat az eszméket, amelyek – amiként azt Katona József főműve fogja bizonyítani – a történelmi időben és térben konkrét, egyszeri emberi konfliktusokban ütköznek meg egymással; azokat is, amelyek Európa bölcséleti kultúrájának egy tágabb koordináta-rendszerébe illeszkednek, és azokat is, amelyek – Kölcsey Ferenc országgyűlési beszédeinek és Eötvös József politikai írásainak tanúsága szerint – a mindenkori jelent formálni képes cselekvésben láttatják embermivoltunk értelmét.

Ami viszont a *Magna Charta* utóéletét illeti, nem csodálkozhatunk, hogy éppen a reformkorunkban fogalmazódtak meg súlyos aggodalmak annak – későbbi hatásaiban kibontakozó – negatív tendenciái miatt. Hogy mi indokolta ezeket, azt a legmeggyőzőbben az író-politikus Eötvös József fejtette ki. Az alábbiakban – egy terjedelmesebb bekezdésben – az ő elemzéseire támaszkodom.

Az a gondolkodó szólalt meg, aki a XIX. század uralkodó eszméiben²⁹ azért látott az egész emberiség békéjét veszélyeztető folyamatokat, mert kilúgozódtak belőlük a keresztény értékek. Az az író húzza meg a vészharangot, aki jogtudósként és gyakorló politikusként is úgy ítéli, hogy az evangéliumokban gyökerező legszentebb eszmék – a szabadság, az egyenlőség és a testvériség (nemzetiség) ideái – szekularizálódnak, miközben a modern kor embertelen ideológiái a szakrálisnak kijáró hódolatot kényszerítik ki a tömegekből.

Eszmetörténeti főművének ismeretében nem meglepő, hogy a Szegénység Irlandban c. tanulmányában – súlyos kritikát fogalmazott meg a szigetország történelmi szerepéről. Ezt írta: „Irland, érdekei – mint nemzeté – mindig alárendeltettek Anglia érdekeinek” (...) „Anglia megtanulta végre Machiavelli alávaló mesterségét, s ezt követé Irlandban.”³⁰ Ugyanitt az írek történelmének legdrámaibb eseményére emlékeztet, az 1641-től 1652-ig tartó angol–ír háborúra, amikor „11 év alatt 500 000 (ötszázezer) irlandinál több halt meg.”³¹ Az író végül a XVIII. század legnagyobb tekintélyű konzervatív ír filozófusának adja át a szót, hogy nyomatékot adjon a saját ítéletének. Az alábbi sorokat idézi Edmund Burketől: „A törvények, melyek ezen országban (Irlandban) a pápisták ellen hozattak, oly vérengzők, mint mások, melyeket pápista fejedelmek vagy országok valaha eretnekek ellen alkottak (...); Utálom e törvényeket bűnös tökéletességük miatt; mert meg kell vallanom, e rendszer tökéletes, erős és összefüggő, jól átgondolt és kidolgozott minden részletében. Tudós szerkezetű, s tökéletes munkálatú erőmű, s oly alkalmas a nép elnyomására, elszegényítésére és lealázására, sőt maga az emberi természet elnyomására, hogy ember gonosz ügyességében ennél tökéletesebbet talán még nem alkotott.”

Eszkendőkkel később Eötvös azzal a szándékkal kommentálta egy Rolin nevű szerző eszmefuttatását, hogy megvédje Angliát az abban olvasható túlzó kritikával szemben, ám 'védőbeszéde' végül is vádirattá, mi több: ítéletté válik. „Meg kell valanunk” – mondta reflexiója befejező részében –, hogy „ami Angliának Irland, Amerika és India irányában követett eljárását és egész külső politikáját illeti, (Rolin írásában) sok igaz mondatik el. Ez ország története (...) minden gondolkozót arra figyelmeztet, hogy a keresztyén elveknek még a legkeresztyényebbnek tartott országban is a közdolgok vezetésére befolyása nincs, és hogy Anglia más népek irányában éppen úgy járt el, mint Róma, midőn az emberiség legszentebb jogait lábbal tiporta.

Ennek két oka van. Először: a keresztyén elvek még nem hatották át civilizációkat eléggé, s az egyház (nemcsak a katolikus, de minden egyház) az egyes államok jóllétéhez kötve, ezeknek irányában nem teljesíti kötelességét, és nem lép fel egész szigorúsággal azon keresztyényellenes elv ellen, hogy a cél az eszközöket szentesíti. Másodszor: a nép csaknem minden államban és így Angliában is igen csekély befolyást gyakorol külső viszonyaira, és így azon eljárásra nézve, melyet más népek irányában követ, nem érzi magát felelősnek. (...) Úgy hiszem, Anglia nemsokára tapasztalni fogja, hogy szigeti állásának minden előnyét nem élvezheti anélkül, hogy hátrányait is ne tapasztalja, s hogy oly állam, mely a jelenhez hasonló pillanatban egészen semleges maradhat, később egészen elszigetelve fogja találni magát.”³²

Eötvös ítéletét a magyar reformkor politikai törekvéseinek és jogelméleti tájékozódásának nézőpontjából érthetjük meg, de annak érvényességét csaknem két évszázaddal később sem vitathatjuk.

AZ ARANYBULLA HATÁSA KATONA JÓZSEFRE ÉS KÖLCSEY FERENCRE

KATONA JÓZSEF

Két előzetes megjegyzés:

1. Kétségtelen, hogy Katona műve alapján nem lehet pontosan rekonstruálni az Aranybulla politikatörténeti háttérét, mert a dráma főszereplőinek dokumentálható életrajza nem egyeztethető össze az író által nekik tulajdonított tettekkel és karakterjegyekkel. Tagadhatatlan az is, hogy a művet elemző esztétákat és irodalomtörténészeket nem foglalkoztatta ez a 'historiográfiai' probléma, s ezért indokolt, hogy a Bánk bán-t kötelező tananyagként tanító pedagógusok figyelmét felhívják erre történészeink. (Ezt tette – többek között Körmenyi Tamás *A Bánk bán és a történeti valóság* c. írásában³³, és Zsoldos Attila *A 800 éves Aranybulla* c. könyvének IV. fejezetében.³⁴ Egy történelmi drámáról ítélkezve azonban sem a biográfiai adatokon, sem a jellemrajzon nem lehet számon kérni a történeti hűséget. Esetünkben ezért nem az a kérdés, hogy valóban Bánknak hívták-e Gertrudis királynő gyilkosát, hanem az, hogy a mű feltárja-e a tárgyául választott esemény legmélyebb – geopolitikai, társadalomszerkezeti és jogtörténeti – összefüggéseit, s hogy katartikus hatásával képes-e hatni saját korára és a későbbi nemzedékekre. Katona műve tökéletesen megfelelt ennek a követelménynek.
2. Ami a királyság – mindig és mindenütt – konkrét személyekhez kötődő hatalmi jogkörét illeti, számolnunk kell azzal, hogy a XIII. században még feladatlan volt az a súlyos ellentét, amely a hatalma gyakorlásában – kényszerűen és ideiglenesen korlátozott – felszentelt uralkodó helyettesítésének rendjét szabályozta. Jogrendünknek ez a hiányossága azt eredményezte, hogy a király távolléte vagy betegsége esetén kétfajta jog egyidejűleg érvényes utasításai teremtettek kezelhetetlen feszültségeket. A világi törvények (*Corpus Juris Hungaricii*) a nádorispánt, az egyházi jogrend (*Corpus Juris Canonicii*) királynét tekintik az uralkodó egyedüli helyettesének.³⁵ Itt már nem csupán az egymásnak ellentmondó jogelvek összeférhetetlenségéről, hanem az állam identitásának alapelvéről van szó. Mert jóllehet igaz – miként Szókratész mondta – hogy „abban, hogy mi igazságos és mi igazságtalan, mi szent és mi nem az, amit egy állam ilyennek tart és a maga számára törvényként megállapít, az valóban ... ilyen is”³⁶ ám esetünkben éppen az tisztázatlan, hogy mit képvisel a magyar állam. Ez a jogelméleti probléma önmagában természetesen nem indokolta volna – a hadba vonult II. Endre képviselőjeként a királyi hatalmat gyakorló – Gertrudis királynő tragédiáját, ha ő maga a magyar főurak iránti megvetésével nem élezi ki a hun-magyar politikai

tradíciók és a nyugati típusú abszolutisztikus hatalomgyakorlás módszerei közötti feloldhatatlan ellentéteket. Ám miután ezek az ellentétek végül is a magyar tradíciók jegyében oldódtak meg, „az 1222. évi *Aranybulla* a nemesi köztudatban hovatovább már-már ahhoz hasonló mitikus vonásokat öltött fel, mint a „szentkirály” alakja – annak arányában, ahogy elmosódtak kiadásának konkrét körülményei.”³⁷

Ha pusztán politikatörténeti nézőpontból közelítünk Katona drámájához, megelégelhetnénk azzal a diagnózissal, amit Rigó Béla ekként fogalmazott meg: „Az államhatalom kulcspozícióba azért ültetett idegeneket, mert csak tőle függtek, neki tartoztak hűséggel, engedelmességgel. II. Endre politikáját még egy évtizedig sem viselték el a magyar urak, akik részben az ő uralma alatt tapasztaltak megismérlődésről félve kényszerítették ki Endréről az *Aranybullát*.”³⁸

Értelemzhetnénk tehát úgy is Katona főművét, mint szépírói kísérletet a magyar jogtörténet egyik kiemelkedő eseménye előzményeinek oknyomozó elemzésére; arra a kérdésre azonban, hogy miért ezt a művet tekintjük mindmáig drámaköltészetünk csúcának, s hogy két évszázadon keresztül miért ez a mű inspirálta leginkább irodalomtörténészeinket, esztétáinkat és dramaturgjainkat a tragikumfogalom megfejtetlen – és láthatóan megfejtethetetlen – jelentésrétegeinek a feltárására, nos ezekre a kérdésekre a jogtörténet látószögéből nem lehet válaszolni.

Már csak azért sem, mert Katona József drámájának nem tárgya az *Aranybulla*, s még csak az sem mondható, hogy az író II. Endre alakja foglalkoztatná. Nem azt kutatja, hogy mennyiben nyomja rá a bélyegét egy korszak társadalmának közgondolkodására, közérzetére valamely uralkodó személyisége, hatalmi elitjének beháborúja, hanem azt, hogy a politikai és a vallási-kulturális közélet mentális, morális és spirituális minőségét hogyan formálják az egyéni és a közösségi identitástudatnak a távoli múltunkban gyökerező értékszempontjai.

Hogy egy epikai vagy drámai alkotásnak van-e a szerzője által elgondolt koncepciója, függetlenül attól, hogy azt pályája későbbi szakaszaiban vállalta-e vagy nem, az az újklasszika és a romantika korának lezárultáig nem volt, nem lehetett vita tárgya. Az epika és dráma műfaji követelményeihez igazodó alkotások ezért elemezhetetlenek expozíciójuk és lezárásuk értelmezése nélkül. Ezt a ’szabályt’ nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Bánk bán esetében sem. Azt jelenti ez, hogy főhősünknek a dráma első felvonása végén elhangzó nagymonológja jelentését nem fejthetjük meg az V. felvonás 6. jelenetében elhangzó zárómonológjával való összevetés nélkül.

Bánk – amikor az I. felvonás végén részint a királynéi hatalommal való visszaélést tapasztalja, s ezzel egyidejűleg a sértett magyar főuraknak az ’idegenekkel’ szembeni gyűlöletével, illetőleg fékezhetetlen bosszúvágyával (ld. Petur!) szembesül, felismeri és kimondja, hogy az anarchia veszélyével szemben ’csak’ királyhelyettesi pozíciójában léphet fel.

„Itten Melindám, ottan a hazám – / A pártütés kiáltoz, a szerelmem Tartóztat.
– Énrám bíz a szunnyadó / Gondatlan – énréam tevél e / Szegény paraszt elfáradt

csontjait; / Nem vélik ők a zendülést, mivel / Bánk a király személye – esküszöm / Meg is fogok felelni ennek, és / Habár tulajdon síromon fog is / A békességeitek virágzani./ Szedd rendbe, lélek, magadat és szakaszd / Szét mindazon tündéri láncokat,/ Melyekkel a királyi székhez és / A hitvesedhez, gyermekidhez, oly / igen keményen meg valál kötözve! / Úgy állj meg itt, pusztán, mint akkor „a- / Midőn az alkotó szavára a / Reszketve engedő chaos magából/ Kibocsájta.(...)

És íme a zárómonológ:

„Az én siket fájdalmaimra – / Vég semmiség az én ítéletem – / Az Isten engem büntetésre nem / Tart érdemesnek; az angyal, mely jegyezte/ Botlásaimnak számát, ily következtet / Húzó legelső lépésemkor el- / Rémult dicső helyén és félrefordult / Könnyes tekintettel törölte ki / Nevemet az élet könyvéből.”

Bánk bán identitástudatának három komponense van tehát – a nádorispán, aki II. Endre távollétében a 'király személyének' tekinti magát; a szerető férj és apa, akit „tündéri láncok” kötnek szeretteihez; s végül a saját szerepeitől és kötelekeitől is független „puszta lélek”. Egyedül ez utóbbi révén kötődik még az élethez, de ez a 'kötődés' már csak megkötöttséget, kiszolgáltatottságot, megsemmisülést jelent. Van a lírikus Katonának egy olyan verse, amelyből arra következtethetünk, hogy nemcsak Bánkja, hanem ő maga is hitt, de legalább hinni próbált az evilági szerepeitől megváló ember számára átélhető – a keleti világvallások által hirdetett – létteljességben. Ezt írta A magányhoz c. költeményében: „Benned, boldogulást lengedező Magány! / benned nincsenek ily ördögi angyalok; / alkotmány magad, és vagy magad alkotó / egy lét benned az az Isten, az egy magam.” Hogy ez a hite is megrendült, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a zárómonológ tanúsága szerint nem a szereplehetőségektől való megfosztottságban, nem is a fizikai megsemmisülésben, hanem a büntetésre is méltatlanná vált személye összeomlásában, az ember-Isten kapcsolat jóvátételment megromlásában 'fedez fel' a tragikum lényegét.

A Bánk bán tematikájára utalva azt jelenti ez, hogy Katona hőségének önszemléletében egyenrangú súlya van a politikai közösséghez való viszonyát meghatározó, a privátszférához kötődő érzelmi elkötelezettségnek és az Istennel közvetlen kapcsolatban lévő „puszta lelkének”. Úgy is mondhatjuk: Bánk identitástudatának, identitásélményének súlypontja – a lírikus Katona én-élményével ellentétben – nem jelölhető meg egy értékhierarchia középpontjaként, mert ez a középpont hol az egyik, hol a másik értéktartomány felé mozdul el. Drámaíróként olyan 'képletet' vázol fel a jogfilozófia, az etika, az antropológia és a teológia összefüggéséről, amely – noha a középkori magyar társadalom- és kultúratörténet kínált hozzá dokumentálható matériát – messze túlmutat nemcsak a középkor, hanem saját korának lételméleti problémáin is. Hiszen nem az foglalkoztatja, hogy hogyan lehet valamely 'korszerű' eszmében feltalálni a távoli múlt rendezőelvét, és nem is az, hogy miként lehetséges a sajátosan magyar hagyományokra alapozni a jövőnket formáló nemzettudatot. Kora színműirodalmának kíméletlen bírálójaként ostromozza a „nemzeti dicsekedést”, mert meg van róla győződve, hogy „nem mindég a magyarok! mi magyarok!” a szép”, s hogy a 'néző' és az 'olvasó' „ha ezeket fel nem leli is egy munkában, az még akkor is

tökéletes lehet...”³⁹. Katonának ez a fajta dráma-esztétikai attitűdje akár a kulturális örökséggel szembe forduló művészetelméleti irányzatok ösztönzője is lehetne, ám ő nem szakítani akar a „nemzeti hagyományokkal”, hanem az érdeklő: hogyan lehet azokat egy korszerű nemzettudat forrásává varázsolni.

Nem véletlen, hogy íróként, költőként éppen akkor – az 1810-es évek közepén – vállalkozik erre, amikor a magyar reformkor szellemóriáisaiban is tudatosul, hogy a történelmi tények és a „magunkkal hozott igazságok”⁴⁰ intellektuális alázattal történő ’összebékítése’ nélkül korszerű nemzetpolitika sem képzelhető el. Igaz, már önmagában a témaválasztásával visszavetíti az esztendőkkel később született *Aranybulla* ellenállási záradékában megfogalmazott ellenállási jog alapelvét a Bánk és Gertudis közötti tragikus kollízióra, ezzel a visszavetítéssel azonban két irányban ki is tágtítja az ’emberi jogok’ fogalmát. Egyfelől az ellenállás jogát nemcsak a XIII. század hatalom-politikai követelményeként, hanem Európa immár több évezredes jogfejlődésének, illetőleg a magyar társadalomszerkezetnek – a honfoglalással és a kereszténység felvételével ’szentesített’ – tradíciójaként értelmezi, másfelől bevonja ebbe az értelmezési körbe a saját korszerűen tradicionális állam-fogalmát.

Ennek a kereszténység felvételével ’szentesített’ tradíciónak’ a lényege nem más, mint az állam eszméjének a nyugati kereszténység politikai alapelveit rögzítő fogalma. Miként Schlett István megállapítja: „A keresztény állammisszióknak ebben a formájában (...) – szemben a kereszténység keleti ágának felfogásával – explicit módon volt benne a királyi hatalom korlátozásának teóriája, már csak azért is, hogy az egyház – szemben a bizánci példával – ne veszíthesse el függetlenségét.” Targyunk szempontjából különösen fontos Schlett Istvánnak az az észrevétele is, hogy „Ezen elképzelésre épült az államalapítás „terve”, és ebben a gondolatkörben lehelte fel István a nemzetségi-törzsi társadalom és politikai struktúra ellenébe állított „keresztény” állam társadalmi-politikai rendszerének megalapozását szolgáló érveket is.”⁴¹

Nem pusztán arról van szó, hogy egy középkori tematikájú dráma ’megengedi’ a politikai realitások és a teológiai igazságok iránti fogékonyság esztétikai igényű ’összebékítését’, hanem arról is, hogy saját kora materialista eszmeáramlatainak hódítása idején Katona – állam-felfogásából következő – embereszménye is tüntetően szemben áll kora „felvilágosult” antropológiáinak anyagelvű irányzataival. Azért fontos ezt látnunk, mert mindaz, amit a társadalom- és a történettudományok a jog fogalomkörébe sorolnak, Katona világképében a teológia, az antropológia és az etika axiómáiként értelmezhetők. Közelebbről: Bánknak a hatalmukkal visszaélőkkel és a lázadókkal szembeni fellépését nem a jogtudata, hanem morális érzékenysége és vallásos lelki szükséglete – ’puszta lelkének’ Teremtője iránti alázata – motiválja. A *Bánk bán* tehát nem csupán egy fiktív elemeket is magába építő dráma dramaturgiai szabályait teszi tanulmányozhatóvá, hanem azt a világképet is, amelyben feltárnak a humán diszciplínáknak a politika látószögéből felismerhetetlen összefüggései. Azok az összefüggések, amelyek arra utalnak, hogy az individuum és az emberi közösségek spirituális értékei, természetes szükségletei és létérdekei a letűnt korszak

kokban éppoly éles ellentétbe kerülhettek a politikai erőviszonyokhoz igazított jogelvekkel, jogfilozófiákkal, miként napjainkban.

Katonának a hatalomról, az igazságosságról, a jogról, a törvényről és a törvényeségről alkotott fogalmi rendszere tehát belül van még az ó- és a középkor vallást, etikát, jogot, igazságosságot, tehát az evilági és a transzcendens erőket egyetlen, koherens értékrenden belül feltételező világképen, de tragikus hősével való írói-művészi azonosulásával – esztétikai értelemben – mégis szétfeszíti ennek a világképnek a kerekeit. Nem azt jelenti ez, hogy kétségbe vonja az időben és térben korlátozott emberi létezés értelmét, de azt igen, hogy meggyőződött – és meggyőz – arról, hogy az ember önmagával és a teremtőjével való megbékélésének lehetőségét nem ragadhatja meg a történelmen kívül. (Széchenyire emlékeztet, aki 1815. jan. 8-i naplójában ezt írja: „az ember magában hordja Istent, és gyakorta akar emberfeletti lenni”, de „az embernek az emberiben kell maradnia.”⁴²

Bánk „puszta lelke” nem a közösségből kiszakadó, magányában elszigetelődő szubjektumként próbál megkapaszkodni a transzcendenciában (miként például a német romantika költői), hanem egy ellentétes irányú pályán haladó, társadalmi mozgásteret és szereplehetőségeket kereső: a hatalommal szembeni ellenállást is vállaló individuum mozgósítja magában a vallásos hit által felszabadítható pszichikai energiákat. A XIX. század elején megújuló: a vallásos hitből táplálkozó politikai ethosznak olyan vonása ez, amely nemcsak Katona drámáját, hanem az egész korszak magyar irodalmát megkülönbözteti az európai romantikától.

Ezt bizonyítja

II. KÖLCSEY FERENC

életműve is. Kölcsey – mint Szatmár követe az 1832–36-os országgyűlésen – ezt az adottságot ragadja meg és aknázza ki annak végső határáig. A ’határ’ természetesen nemcsak az ellenzéki pozíció jogi korlátait, s nem is csak a moralista bölcselő erkölcsi érzékenységét jelenti, hanem az általa vállalt feladat teljesítésének a reformtáboron belüli akadályait is. A vállalt feladat pedig nem a táboron belül éleződő ellentétek kielélezése, hanem azok áthidalása, a működőképes egység megőrzése, a szakadás elkerülése volt. Amikor 1835-ben lemondani kényszerül, nem pusztán az örökváltság ügyében képviselt álláspontja válik tarthatatlanná, hanem az ellenzéken belüli két irány – s mindenekelőtt a két vezéralak: Széchenyi és Wesselényi törekvéseinek – egyensúlyozása is. Ahhoz azonban, hogy e fejlemény okait pontosan értelmezzük, figyelembe kell vennünk az országgyűlés kulisszái mögött zajló folyamatok élénkítő hatását. A saját táborán belül egyensúlyozó politikusnak olyan külső erővel is számolnia kell, amelyek egymással is, de a reformpolitikával is szemben állnak. Az egyik erő a demokratikus mozgalmak forradalmi erőszaktól sem visszariadó ideológiája, amely nagyon is ’tetten érhetően’ van jelen az országgyűlési ifjak illegális szervezke-

désében.⁴³ A másik éppen a ’tetten érő’ bécsi kamarilla, amelynek a harmincas évek közepén már részletesen kidolgozott programjai vannak az ellenzék vezetőinek kompromittálására, s ezzel a reformpolitika megbuktatására. Kölcseynek mindkét illegális szervezkedésről tudomása van, s bizonyára ez is közrejátszik abban, hogy reménytelennek látja a kulisszák mögötti erőfeszítések folytatását. A magyar liberalizmus első korszakának bonyolult természetrajza aligha elemezhető e politikai erőtér mellőzésével. Miközben ugyanis a liberális és konzervatív hajlamok – miként láthatunk – nemcsak békésen megférnek egymás mellett, de ki is szolgálják egymást, a liberalizmus különböző modelljei és egymásba csúszó történelmi fázisai kibékíthetetlenül szembe kerülnek egymással.⁴⁴

Jelképes értelműnek tekinthető, hogy a napóleoni háborúk korszakának két magyar költő/író óriása – Kazinczy és Kölcsey – éppen akkor vall filozófiai igénnyel a politika világához fűződő viszonyáról, amikor Katona – főhőse sorsában – felismeri a történelmi szerepvállalás tragikus kockázatát. Íme, Kazinczy – az alakuló Szent Szövetség alakulásának hírére: „Én régolta úgy nézem már a világ történeteit, mintha egy nem értett nyelven játszanának egy theáteri darabot (...) s nem tudom, tragédia-e vagy vígjáték? Ki nem örülne, annak, ha egy nemzet a más nemzetek járma alól kiszabadul s mindenki megkapja a maga autonómiáját? De megkapja-e most? Szabad lesz-e most?”⁴⁵ Ezek azok a kételyek, melyek az öregedő Kazinczyt végleg elfordítják a politikától. S minél kilátástalanabbnak ítéli a politikai helyzetet, annál szenvedélyesebben veti magát az irodalmi tevékenységbe. „Ahelyett, hogy azon törődjem, amit reám nem bíztak és amihez bizonyosan nem értek, ami erőnk van, azt nyelvünk és literatúránk gyarapodására fordítom.”⁴⁶ Kölcsey – ezzel szemben – most kezdi szűknek érezni azt a mozgásteret, amit az irodalom kínál. „Érzékenység és spekuláció, s a történetnek nyugodt keresése egyformán elrontanak bennünket: csinálni, csinálni, csinálni kellene! A cselekedetek, a publicumban forgás formálnak hasznos embert” – írja az *Iskola és világ* c. esszéjében.⁴⁷ S hogy ez a még konkrét cél nélküli tettvágy – ha csak időlegesen is – rebellis politikai indulatokkal telítődik, azt a „Boszúját a hűvet, nemeset / Keblében érlelő” *Rákóczi hajb...* c. verse fogja bizonyítani.⁴⁸ A *Himnusz* költője tehát – miután megírja kora legigényesebb etikai, valláselméleti és történetfilozófiai tanulmányát⁴⁹, bánki alkatával veti magát a közügyekbe, s miként látni fogjuk: egész életében a politikusi szerep vállalásának tragikus perspektívájával szembesül.⁵⁰

Egyszer az emberiség és a nemzet jövőjébe vetett hit, másszor a „minden hiábaló” érzéséből fakadó szkepszis⁵¹, egyszer az emberi teljesség lehetőségét hirdető felvilágosult optimizmus, másszor az egyéni boldogságról lemondó aszketizmus; egyszer a reformpolitikus türelemre és mérsékletre intő bölcsessége, másszor a nemzeti függetlenségért lázadó forradalmi indulat. Ezek azok a végletes ellentétek, melyeknek termékeny feszültségében óriássá nőtt a *Himnusz* költője; másfelől ezek voltak azok a végletes ellentétek is, amelyek felőrölték Kölcsey fizikumát és idegrendszerét. Ezért tekinthetjük jelképes értelműnek a halálát okozó körülményeket is. Nevezetesen azt az életrajzi ténytet, hogy annak a Wesselényi Miklós bárónak az ügyében írott védőirata munkálatai közben érte a váratlan halál⁵² akit nemcsak a legjobb barátjának, hanem

az *Aranybulla* szellemiségét megtestesítő reformkori magyar politikai ethosz legnagyobb formátumú megtestesítőjének tekintett.

Nem csupán egy szimbolikus értelmű tradíció tovább-élését bizonyítja ez. Az *Aranybulla* szellemének a köznemesség gondolkodására, magatartására, mi több: 'hadrafogható' politikai érzelmeire gyakorolt hatását nemcsak az bizonyítja, hogy példamutató szerepe lesz a Wesselényi-perben Deák Ferencnek is⁵³, aki majd a perbe fogott báró jogi védelmét is magára vállalja. Éppen Deák 'szinre lépését' teszi Kölcsey történelmi jelenőségüvé azzal, hogy – életének utolsó napjaiban is – képes a Wesselényivel szembeni felségsértési vád tanúit a saját, illetőleg Wesselényi oldalára állítani az udvarral szemben. És ebben már nemcsak a hatalommal való szembefordulás bátorsága, hanem a lelkiismeret a („puszta lélek”) ösztönző jelenléte is felmutatható. A felségsértési per kimenetele szempontjából ugyanis döntő jelentőségűek lesznek azok a vallomások, amelyekben – Kölcsey hatására – számos osztályostársra visszavonja Wesselényivel szembeni vádjait, beismerve, hogy azokat félelemből vagy kényszer hatására képviselte.

De lássuk Kölcseynek az *Aranybullához* kapcsolódó megnyilatkozásait tágabb összefüggésükben is! Számos országgyűlési felszólalása a király személyét és magát a diétát ünneplő retorikai 'tiszteletkörökként' értelmezhető, de több figyelmet érdemelnek azok a beszédei, amelyekben a közállapotok romlásának és az alkotmányos rend sérüléseinek a tüneteire figyelmeztet.

Álljon itt egy példa az „udvarias” Kölcsey hangvételének jellemzésére! Ezt mondja a Követválasztás előtti beszédében: „Eljöttünk meghallani az uralkodó felség hívó szózatát, mely országgyűlésünk határnapját hirdetvén atyailag emlékeztet, hogy önállású nemzet vagyunk; hogy a lélek, mely az aranybullát s az ezerhétszáznegyvenedik cikkelyeket alkotá, még mint a fejedelmi házban, mint a nemzetben él; s hogy e lelket a maga szelíd lángjaiban folyvást táplálnunk kell és híven a szent korona árnyékában nyugvó törvények iránt, tiszta kebellet járuljunk az oltárhoz, mely előttünk Pozson falai között ismét emelkedik.”⁵⁴

Ez a hangvétel, s az ehhez illő retorikus szóképzlet jellemzi a szatmári követnek azokat a beszédeit, amelyek – olykor az *Aranybullára* konkrétan is utalva, olykor annak „csupán” a szellemiségét idézve – méltatják a „nemzet” és az „uralkodó” meghitt, szakrális értékeket is rögzítő viszonyát s éppen ezekhez viszonyítva minősíthetjük már-már rebellis szellemű politikai radikalizmus megnyilatkozásának azokat a felszólalásait, amelyekben a tudós-jogtörténész felkészültségével és fékezhetetlen indulattal bírálja az Udvar – nemzeti alkotmányunk alapelveit sértő – intézkedéseit. A *királyi fiskus öröködése tárgyában* c. híres beszédéből idézek: „I. Leopold alatt (1687–1688-ban) az ellenállásról szóló cikkely eltöröltetett, s annak nem kötelező volta minden fejedelemtől az esküben ki is mondatik; de 4-ik cikkely eltörlése egy esküben sincs kimondva; és így az a többi el nem töröltettekkel együtt újra és újra megerősítettven, méltán állíthatjuk: miképpen az 1351-diki minden megújított koronázáskor a letett királyi esküben ismételve tétetik semmivé. Így állván a dolog, a királyi fiskus (az államkincstár) öröködését, úgy, amint jelenben gyakoroltatik, tör-

vény elleni visszaélésnek méltán állíthatjuk. Azért hozzuk az *Aranybulla* cikkelyét ismét gyakorlatba, s segítsük ki a nemességet e nyomasztó helyzetből, melyben öt század óta emésztődik.”⁵⁵

Annak az irodalom- és kultúratörténeti hagyománynak a nézőpontjából, amely Kölcseyben elsősorban a *Himnusz* költőjét, a nagy hatású morálfilozófiai és esztétikai tanulmányok szerzőjét láttatja, meglepő lehet az *Aranybulla* történetét felidéző országgyűlési beszéde. Meglepő, hogy nem az ellenállási jog I. Lipót által kikényszerített ’törlesztésben’, azaz a középkori nemzeti szuverenitás szimbolikus garanciájának a visszavonásában, hanem egy nagyon is ’praktikus’ érdeksérelemben: a tulajdonjogi elveket és egyúttal nemzetgazdasági érdekeket veszélyeztető közhatalmi gyakorlatban mutat rá az *Aranybulla* 4. cikkely „elfelejtésének” – gyakorlatilag a megcsonkításának – túrhetlenségére. Nyilvánvalóan nemcsak azért követi ezt a stratégiát, mert pontosan tudja, hogy felesleges szélmalomharc lenne egy olyan jog melletti kiállítás, amelynek alkalmazására 1222-től kezdődően 1687-ig egyetlen egyszer sem kerül sor⁵⁶. Kölcsey felismeri, hogy a tulajdonviszonyok alakulásának, s az azokkal elválaszthatatlanul összefüggő kereskedelmi, piaci, gazdaság- és nemzetpolitikai „ütközeteknek” az ő korában már (a reformkorban), sokkal nagyobb lesz a tétje, mint a korábbi századokban. S miután azt is látja, hogy a vagyon, a birtok, s általában a civilizációs javak megtartásának, illetőleg megszerzésének: elosztásának és újraelosztásának monopóliuma – I. Lipót uralkodásától kezdődően – gyakorlatilag az uralkodó kezében van,⁵⁷ a pozsonyi országgyűlésben minden erejét és minden kapcsolatát – Balásházy János gazdaságfilozófiájának⁵⁸ szellemében és Berzsényi Dánielnek a „mezei szorgalom”-ról írott, a korszerű agrikultúrát a nemzetpolitika céljaihoz igazitó tanulmányának⁵⁹ vezérelveivel összhangban – a polgárosuló magyar köznemesség jogszerűen öröklött birtokai megtartásának és a jobbagység felszabadításának törvényi garanciáiban keresi.

Hogy megértsük: Balásházy János korszakos jelentőségű gazdaságtani munkájának – Széchenyi Hitelét egy évvel megelőző – megjelenése után miért éppen ő vállalkozik – a szimbolikus szabadág-eszme képviselte helyett – a birtokjogok és a gazdasági autonómia ügyének védelmére, ahhoz érzékelnünk kell részint azt a szellemi környezetet, amelyet majd Széchenyi István – a gazdaságtudományok fejlődésének magyarországi eredményeit is összegző *Hitel* c. könyvének hatása (1830) teremt meg, részint azt a lappangó feszültséget, amely a két szellemóriás kapcsolatát jellemzi. Jóllehet a történelmi folyamatok elemzőjének nem feladata, hogy a „mi lett volna ha?!” kérdésén töprengjen, azt látnunk kell, hogy a modern kori kapitalizmus azon változatának koncepciója, amelynek agrárpolitikai elveit Balásházy és Berzsényi vázolta fel, követőkre talált a XIX. és XX. század szociáldemokrata, szocialista, kereszténydemokrata és nép írói mozgalmában, s még a rendszerváltoztató értelmiség nemzeti-konzervatív táborában is megjelent. Mind idáig kétségtelenül alul maradt a kapitalizmus másik – hol a birodalmi érdekeket, hol a globális hatalomkoncentrációt szolgáló, „szabad piacgazdaság”-nak nevezett – variánsával szemben, de mint a „szociális piacgazdaság” modellje, változatlanul gazdaság- és társadalomszervezési alternatívát kínál.

Fel kell tennünk a kérdést: miért mondja Kölcsey, hogy „a nemesség e nyomasztó helyzetében” már „öt század óta” (tehát a XIV. századtól kezdődően) „emésztődik”. Nem várhatjuk a szónoktól, hogy állítását történelmi alapossággal indokolja, de ismét utalhatunk beszédének arra a – fentebb már idézett – részletére, amelyben ’átsiklik’ a történelmi tény fölött, hogy ti. a magyar nemesség I. Lipót uralkodása idején (1687/88-ban) „lemondott ellenállási jogáról”, mert lényegesen súlyosabbnak ítéli azt a hatalmi beavatkozást a nemzet alkotmányába, melynek következtében megkérdőjeleztetett öröklött birtokaihoz fűződő joga. Kérdésünkre csak az lehet a válasz, hogy Kölcsey nemcsak ismeri, hanem mélyen át is éli azt a dilemmát, amely elé az önálló egzisztencia megőrizhetőségének – a XVIII–XIX. századi magyar közép- és kisbirtokosok többségét fenyegető – bizonytalansága állítja, s amely csak két irányban látszik feloldhatónak. Az egyik „irány” a hivatalviselés, a másik a magánbirtok gazdasági korszerűsítése. Osztályostársainak többsége (mint ahogyan az ún. középosztály értelmiségi elitje azóta is!) az előbbi lehetőséget választja, s ő maga is megpróbálja, hogy tisztviselőként teremtsen meg családja anyagi biztonságát. Végül is e kísérleteinek kudarca győzi meg arról, hogy az alkotó szellemi munka szuverenitási igénye összeegyeztethetetlen a hivatalviselés anyagi függőségével, s ez a felismerése ösztönzi arra, hogy megpróbáljon összhangot teremteni a szabadság és a tulajdon etikai (bölcseleti), jogi, gazdasági és politikai követelményei között.

Tudnunk kell, hogy ezt a feszültséget nem két reformpolitikus egymás iránti ellenszenvre, hanem a nemzetpolitika és a modern gazdaságfilozófia két – nehezen összehétközhető – irányzatának ütközése generálta. S jóllehet nincs okunk kételkedni abban, hogy az angliai tapasztalataiból ’építkező’ Széchenyi őszintén hitt abban, hogy a „pénztőke forgási sebességének ugrásszerű felgyorsulása” a „közvagyonosodáson” keresztül elvezethet a nemzeti érdekű „közszabadsághoz” de azt is látnunk kell, hogy ez a hit nem ugyanazon történelmi tapasztalatokból és kulturális eszményekből táplálkozott, mint amit az alsó tábla sérelmi ellenzéki többsége, illetőleg az a Kölcsey képviselt, aki – Széchenyivel ekkor már nyíltan is szembe forduló – Wesselényi báró stratégiája szellemében politizált.

Míg a pénztőke jótékony hatásait hangsúlyozó Széchenyi szeme előtt a világkereskedelem éllóvasának számító Anglia – általa követendőnek ítélt – példája lebeg, és a hitel intézményesítésében korlátlan lehetőséget lát – saját osztálya és az arisztokrácia segítségével – egész Magyarország politikai mozgásterének kitérítésére, Kölcsey gondolkodásában az anyagi javak megítélésének egy másik típusú kulturális örökség értékrendje, illetőleg a pénz és a politika hatalmi funkciói összefonódásának súlyos veszélyeire figyelmeztető olvasmányélményei játszanak meghatározó szerepet.⁶⁰ Széchenyi okkal és meggyőzően érvel azokkal szemben, akik „függetlenségi ábrándozásokban mindig a szegénység teoriáját” hirdetik, de nem ismeri sem azokat a műveket, amelyek Kölcsey történet szemléletét, sem azt a magyar „rögvalóságot” amely a *Himnusz* költőjének történelmi tudatát formálják.⁶¹

Miközben a sikeresnek ígérkező nyelvi-kulturális mozgalom egyik legtekintélyesebb képviselőjeként, majd vármegyei, később országos politikusként az erkölcsi tör-

vényekbe nem ütköző anyagi gyarapodás lehetőségét hirdeti, hinni próbál abban (is) – miként majd Kossuth Lajos –, hogy az írástudó értelmiség megóvhatja a politika és a kultúra intézményeit a „külhoni” pénztőke hatalmának korlátlanágától.⁶² Egyszerre két fronton folytat küzdelmet elvei védelmében. Az egyik ezek közül – természetesen – a „napi politika”. Tudomásul kell vennie: ha nyíltan elutasítja az udvarral való megegyezést sürgető Széchenyi gróf programját, azzal az országgyűlési ellenzék egészének pozícióját ássa alá, ha viszont egyértelműen Széchenyi oldalára áll, a *Hitel* írójának gazdaságpolitikai elveivel szembeni – Wesselényi által is képviselt – morális fenntartásait kell megtagadnia.

Kölcsey okfejtésének az a lényege, hogy az úrbéri rendszer nemcsak a földbirokozók és a jobbágyság viszonyát mérgezi meg, de megbénítja az iparból és a kereskedésből élő polgárság és a piacképtelenné vált parasztság kapcsolatát is. A legnagyobb hatású – *Az örökös megváltás tárgyában* – tartott országgyűlési beszédében⁶³ megismétli és összegezi a személyi- és a tulajdon szabadság védelmében korábban megfogalmazott jogi, gazdasági és erkölcsi elveit, egyszersmind új dimenzióba is emeli azokat, rámutatva azoknak az állam biztonságpolitikai érdekeivel való megkerülhetetlen összefüggésére. Amikor Dózsa vérengző tetteire, a József császár alatti erdélyi parasztlázadásra s az 1831-es kolerafelkésés véres eseményeire emlékezteti a kormányt, nem a jakobinus és a „communisticus” eszmék terjedésének katonai erővel történő feltartóztatását sürgeti, hanem a társadalmi béke feltételeinek: a tulajdonhoz jutás alkotmányos biztosítékainak megteremtéséhez hívja segítségül követtársait. Látja az éhséglázadások, forradalmak és parasztfelkelések veszélyét, de meggyőződése, hogy azok okai erőszak nélkül is megszüntethetők. „Nem egyéb pedíg, csak oly közös érdekl, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához.”⁶⁴ A *Búcsú az országos rendektől* c. pozsonyi beszédében ehhez a haza-fogalomhoz kapcsolódik a 'haladás' jelszava⁶⁵, amit viszont elválaszthatatlan összefüggésben értelmez az *Aranybulla* – általa a leggyakrabban idézett – 4. cikkelyével: azzal a követeléssel, „Hogy a nemesség az marhájával és birtokával szabad legyen.” Kölcsey szótárában a szabadság és tulajdon fogalmait éppen úgy elválaszthatatlanok egymástól, miként a haza eszméje a haladásétól.

ÖSSZEGEZÉS

„... bebizonyosodott, hogy a történelem máig velünk él, a nemzeti kultúrák hagyományából nincs kitörési lehetőség.”⁶⁶

Ha az angolok „*Nagy Szabadságlevele*” és az *Aranybulla* tartalmának és szerkezetének hasonlósága indokolja is, hogy a két ország 'fejlődéstörténetének' középkori szakaszában párhuzamos tendenciák után nyomozunk, arra nincs okunk, hogy a későbbi századokban megtett utunkat az újkori Angliához mérjük. Nemcsak azért 'haszontalan' önértékelésünknek a kísérlete, mert az 'elkészettség' nemzetkarakterológiai

adottságként értelmező, önsorsrontó pszichózishoz vezet, hanem mert eltereli a figyelmünket arról a civilizációtörténeti folyamatról, amelynek romboló áradásáért nem a magyar politikát terheli a felelősség.

Láthattuk: mind a *Magna Charta*, mind az *Aranybulla* az állam és az egyház két-pólusú kulturális erőterében született, ám – és ez az, amire Eötvös hívta fel a figyelmünket: – ennek a két pólusnak a közéletet formáló szerepe már a XIII. században sem volt egyenértékű.

A Charta és a Bulla szerzői és kibocsátói is fontosnak tartották, hogy ne csupán látványos gesztusokat tegyenek a (római katolikus) egyháznak, de érdekeltté is tegyék a klerikusokat a világi hatalommal való együttműködésben. Azaz óvakodtak attól, hogy az ellenállás jogának deklarálása a saját hatalmi pozíciónak megerősítésére biztassa a klerust. Ezzel pedig csak annyi volt a céljuk, hogy kiiktassák az egyházi méltóságokkal való konfliktusok lehetőségét a világi hatalom intézményrendszerén belül, nem pedig az, hogy nagyobb teret biztosítsanak az egyháznak a kereszténység vallási, erkölcsi és bölcséleti értékeinek érvényesítésére. Kétségtelen, hogy az *ellenállás* fogalmának körülírásával mindkét dokumentum került az emberi élet kioltását megengedő politikai érdekű erőszakalkalmazás jogerőre emelését, ez az etikai korlát azonban csak a hatalomban osztozkodó közszereplők életét óvta meg, és semmilyen védelmet nem nyújtott a más hitet valló, más országban, másik kontinensen élő – törvényen kívülieknek tekintett – emberek számára. Az egyháznak a XIII. században – sem Angliában, sem Magyarországon nem volt esélye arra, hogy feloldja az emberéletet kioltó erőszak értelmezésének – az Ó- és az Újszövetségben egyaránt fellelhető – ellentmondásait (Ld. Hugo Grotius: *A háború és béke jogáról*, 1625). Így nyitva maradt az út a következő századokban kirobbanó néplázadások és parasztfelkelések előtt. Ne feledjük: a Dózsa-féle parasztháborút szervező obszerváns ferencesek, a huszita mozgalom papjai ugyanúgy a *Bibliában* keresték – és találták meg – a fegyveres ellenállás teológiai érveit, miként Münzer Tamás és Kálvin, s az őket követő radikális hitújítók! Ezek kudarca után már csak két lépés vezetett a keresztény egyháznak a világi hatalomból és egyáltalán politikai közéletből való végleges kirekesztéséhez. Az elsőt – egy polgári forradalom győzteseként – Napóleon tette meg, amikor jogi értelemben is kikényszerítette Rómától a hatalma korlátlanágát 'szentesítő' diktátuma elfogadását, a másodikat a kommunisták, akik nemcsak az egyház intézményeinek mozgásterét korlátozták, hanem a hitüket megvalló polgárokat is üldözni kezdték.

És hol tartunk ma? Korunk parlamentáris-demokratikus rendszereinek politikusai és jogászai hivatkozhatnak arra, hogy az ENSZ 1945-ös alapokmányát és az 1950-ben aláírt Római egyezményt elfogadó államok polgárai *emberi jogainak* alkotmányos biztosítékai vannak; de magukkal sem hitethetik el, hogy ezek a biztosítékok útját állhatnak a hatalmi konfliktusok civilizációs katasztrófával is fenyegető globális kiterjedésének. A diktatúrák, a despotikus hatalmi struktúrák újra-szerveződésének az esélye napjainkban semmivel sem kisebb, mint amilyen a XIII. században volt. És miként akkor, ma is fennáll a veszélye annak, hogy egyetlen jog rendel-

heti maga alá a többit: az ellenállás joga. Ez pedig kevés! Ezt ismerte fel a magyar reformkor három zseniális – nem mellesleg: jogtudós – írója: Katona József, Kölcsey Ferenc és Eötvös József.

Katona főműve nem azért a legnagyobb nemzeti drámánk, mert hőse a tragikus vétséget országa érdekében követte el, hanem azért, mert belátta, hogy „puszta lelkünk” békéjéhez nem elég a bátorság szembe szállni ellenfeleinkkel; tetteinkkel önmagunk és a Teremtőnk előtt is el kell számolnunk.

Kölcsey nem azért idézi fel az 1832–1836-os országgyűlésben – több alkalommal is – az *Aranybullát*, hogy méltassa a magyar nemességnak az uralkodójával szembeni ellenállási jogát, hanem azért, hogy az anyagi javakban és a közéleti szerepvállalás lehetőségében éppúgy részesülhessenek a nincstelen országglagosok milliói, miként az öröklött birtokok és szabadságjogok tulajdonosai.

Eötvös József nem azért írja meg a *Magna Charta* országának kíméletlen kritikáját, hogy azt taktikai eszközként használja pártpolitikai csatáiban, hanem mert rádöbben, hogy Anglia modern kori világtörténelmi szerepének ismerete nélkül a legnemesebb politikai törekvések is vakvágányra futhatnak. Katona József a közügyekért felelősséget és kockázatot vállaló *individuum* autonómiájának korlátjaira, Kölcsey a nemesi tradíciókhoz kötött *nemzet*fogalom tarthatatlanságára, Eötvös a nagy hatalmi érdekek és az emberi jogok ütközeteinek kiszámíthatatlan *globális* fejleményeire figyelmeztet.

E tanulmány két fejezetének (Katona József és Kölcsey Ferenc) korábbi változata a *Magyarországunk Decretuma – 800 éves az Aranybulla; 1222-2022 (Decretum of Our Hungrianness – 800 Years of the Golden Bull; 1222-2022)* c. könyvben, a Magyarország Barátai Alapítvány kiadásában is meg fog jelenni 2022 őszén.

JEGYZETEK

- 1 Szlávik Gábor: *AZ „ELLENÁLLÁSI JOG” FOGALMA ÉS MEGJELENÉSE DIÓN CHRYSTOMONOS MŰVEIBEN.* (*Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica. Tomus XXX/1. (2012)pp. 187.*)
- 2 Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon. Századvég Kiadó, Bp., 2018 I./33.*)
- 3 R. Várkonyi Ágnes: *A pozitívista történet szemlélet a magyar történetírásban. Akadémiai Kiadó, Bp., 1973. 471.*
- 4 Uo.
- 5 *Az Aranybulla.* Ld.: Marczali Henrik: *Világtörténelem – magyar történelem.* Gondolat, 1982. 76-81.
- 6 Uo. 77.
- 7 Uo.
- 8 Uo. 78.
- 9 Ruttkay Kálmán: Fest Sándor koncepciója. Ld.: Fest Sándor: *Skóciai Szent Margittól a Walesi bárdokig.* Magyar Történelmi és Irodalmi Kapcsolatok. Szerk.: Czizgány Lóránt és Korompay H. János, Bp., Universitas Könyvkiadó. ITK, 2002. 3-4szám, 440-450.
- 10 Uo.

- 11 Fest Sándor: *Szellemi érintkezések angolok és magyarok között III. Béla és II. Endre korában*. Budapesti Szemle, 1934
- 12 Fest S. Uo.
- 13 Uo.
- 14 Lád.: Szlávik Gábor (i.m.)
- 15 Vö.: Grotius: *A háború és a béke jogáról, I-III*. Akadémiai Kiadó, 1960. (A mű latin nyelvű eredetije 1625-ben jelent meg.)
- 16 *A magyarságtudomány kézikönyve*. Szerk.: Kósa László, Akadémiai Kiadó, Bp., 1993. 182. old.
- 17 Uo.
- 18 Szekfű Gyula: *A magyar állam életrajza*. Dick Manó Könyvkereskedése. Bp., 1917. 71.
- 19 Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. História Könyvtár. Monográfiák. Bp., 1993.
- 20 I.m. 130.
- 21 Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma Kiadó, 1977. 394. old.
- 22 Uo.
- 23 Szmodis Jenő tanulmánya a *Magyarságunk Decretuma – 800 éves az Aranybulla; 1222-2022 (Decretum of Our Hungrianness – 800 Years of the Golden Bull; 1222-2022)* c. könyvben, a Magyarország Barátai Alapítvány kiadásában fog megjelenni 2022 őszén.
- 24 Uo.
- 25 Uo.
- 26 *800 éves a Magna Charta*. ld. Internet
- 27 Ld.: Zsoldos Attila: *A 800 éves Aranybulla, 69. old.* 1217-ben egyezséget kötött János esztergomi érsekkel, aki „elégedett volt az eredményekkel.”
- 28 Uo.: 69-94.
- 29 *Báró Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra (1851-1854.)*
- 30 *Báró E.J. Tanulmányok. Révai testvérek, 1902. 78., 81.*
- 31 Uo. 73.
- 32 Gondolatok. *B.E. J. Összes Munkái, XIX.* Révai testvérek. 240-241. old.
- 33 Magyaróra – *Bánk bán búvárlatok*. I. éf. 1-4 szám. 12-20. old. 7.
- 34 Zsoldos Attila: *A 800 éves Aranybulla*. Országház Könyvkiadó, Bp. 2022. 135-165. old.
- 35 Ld. erről részletesebben: Kulin Ferenc: *A Bánk bán az ezredfordulón*. In.: K.F.: *Küldetéstudat és szereprekeresés*. Argumentum, 2012. 167-168.
- 36 Prohászka Lajos: *Történet és kultúra*. Hamvas Intézet, 2015. 363.
- 37 Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. História Könyvtár, Bp., 1993. 145.
- 38 Rigó Béla: *Talentum – Műelemzések*. Akkord Kiadó, 1998. 38. (167-168. old.)
- 39 *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?* KJÖM. Szépirodalmi Kiadó, 1959. 79. old.
- 40 Vö.: Kulin Ferenc: *A magunkkal hozott szempontok igazsága*. In.: K. F.: *Küldetéstudat és szereprekeresés*. Argumentum, 395-415.
- 41 Schlett István: Im. (Ld. 2. sz. lábjegyzet!) I.köt. 65.
- 42 Sz. I.: *Napló*. Gondolat, 1978. 45. old.
- 43 Csorba Sándor: *Reformkori diákegyesületek PATAKON és a Társalkodási Egyesület POZSONY-BAN*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000
- 44 Ld. Kulin Ferenc.: *Kölcsey és a liberalizmus*. In: Im. 28-56.
- 45 Kazinczy F.: Majthényi Lászlóhoz, Széphalom, 1815. márc. 15. In: KF.Művei II. Szépirodalmi, 1979. 439.
- 46 Uo.
- 47 Kölcsey levele Szemere Györgyhöz. Surány, 1815. szept. 1.
- 48 Pécel, 1817. április
- 49 *Töredékek a vallásról*. 1815-16. 1827.
- 50 Ld. Szemere Pához írott levelét! Cseke, 1823. ápr. 6.
- 51 *Vanitatum Vanitas*. 1823.
- 52 1838. aug 24. Szatmárceke
- 53 Ld. Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. 345.
- 54 KFÖM. III. köt. 64. old.
- 55 KFÖM/III. 132. old.

- 56 Vö.: 18. sz.lábjegyzet!
- 57 Ld.: R. Várkonyi Ágnes: *MAGYARORSZÁG KERESZTÚTJAIN*. Gondolat, 1978. 337.
- 58 Ld. Barta István: *Balászbázy János c pályafordulása* c. tanulmányát! Tud. Szemle, 1958. 1-2. szám
- 59 B.D.: *A magyarországi mezői szorgalom német akadályíról*. 1833.
- 60 Az 1960-as években előkerült „kiadatlan írásaiból” derül ki: „intenzíven folytatta azokat a statisztikai tanulmányokat, amelyeket 1811-ben Süßmilch könyvével, s más, főleg francia szakmunkák forgatásával kezdett el. 1822-ből több, lapokra terjedő jegyzete maradt fenn Dél-Amerika népesedéséről, Anglia népesedési statisztikájáról, az angol import és export viszonyáról stb. S már régen elkészült azokkal a bőséges jegyzeteivel is, amelyeket a francia forradalom okairól, a francia parasztság és polgárság akkori helyzetéről, a forradalom lefolyásáról és hőseiről – Kállay Ferenc barátjával közösen – készített Girtanner hatalmas terjedelmű történelmi műve nyomán”, s mindemellett – levelezése és saját kezűleg vezetett gazdasági naplója tanúskodik erről – „voltak tapasztalatai a jobbágsors közvetlen problémáiról is. (Ld. Szauder József: *K. F. Kiadatlan írásai – 1809-1811*. MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1968.)
- 61 Kölcsey végigszenvendi ennek a gazdálkodó életformának legközönségesebb és legdrámaibb jeleneit. Örököl, osztozkodik, bérbe ad, zálogba ad, tagosít, pert visel és perel. S mindennek következményeként megéri, hogy – halála előtt pár esztendővel – közös birtok helyett „tiszta és kirekesztő birtok” tulajdonosává válhat (Szemere Pálhoz, 1837. április 25.), s hogy rá egy évre a ’vesztes’ unokatestvér, Kölcsey Mihály „ördögi düh következtében” (Szemere Pálhoz, 1837. szeptember 25.) a népet fellázítja ellene, s művelt birtokai tönkretételével kilátástalan anyagi helyzetbe sodorja.
- 62 A külföldi tőke korlátlan behatolásával szembeni politikai ellenállás megszervezése az 1840-es évek Kossuthjára vár, aki már 1844-ben kimondja: „politikai függetlenség industriális függetlenség nélkül nem egyéb, mint ábránd, s nem soká tartható öncsalás”, és akinek majd meghatározó szerepe lesz abban is, hogy a 1848 áprilisában a Batthyány-kormány megtagadja Magyarország részvételét Ausztria államadósságának törlesztésében; mint ahogy abban is, hogy Magyarország ne mondjon le a nemzeti valutáról egy egyszeri, nagy összegű külföldi tőke ellenszolgáltatásaként.
- 63 Pozsony, 1834. nov. 10.
- 64 Mályusz Elemér írja: „Arról világosan tanúskodó adatok szólnak, hogy Cegléden, a Dózsa-mozgalmak gyújtópontjában, a parasztháborút megelőzte a földesúr törekvése, miszerint a mezővárosi lakosságot jobbágnak tekintse és kilencedfizetésre kötelezze, ami szükségképpen forradalmasító hatást eredményezett.” M. E.: *Visszaemlékezések*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021. 377.old.
- 65 Jelszavaink valának *haza és haladás*. Azok, ki a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás épen maradást hoz magával; *vesztes maradás* következése pedig a senyvedés.” Pozsony, 1935. febr. 9.
- 66 *Falusai Márton: Jog és irodalom, haza és haladás a magyar eszmetörténetben* (Magyar Művészeti Akadémia, 2018. 105.

F Á B I Á N L Á S Z L Ó

diagram

arcél
a haj loknijának hulláma
a test ívének fordított *S*-e
elől a lemniszkáta
majd a lány domb
alatta az ipszilon

átüt a rajz
a hitvány papíron
a másik dimenziójába

fölismerés

fájdalom
hogy
fájlalom
de
fájlalom
hogy
fájdalom

álmatlan

ezek a néma esték
hozzá a béna restség
na meg a ritka álom
várom de nem találok
a hangulat a fránya
könny vagy mosoly talánya
akármelyik jöhetne
de nem de elfeledve
vergődve régi ágyon
lepedőjén a hátnyom

ott ragadt mint a gipszbe
talán ostoba viccbe
legalább egy kísértet
vállalná hogy kísérsen

viharjel

körben a rét akár a parti márga –
pár lila folt villan s egy-egy fehérés –
a szeszélyes szeles nyárban is éles
naparanyban szemet alázva sárga

barátszékfű itt-ott magenta-fényes
vadmuok kaszanyűg eliminálva
tövükben gomba – régmúltak szabálya –
e szárazságban aligha esélyes

a létezés kegyes föltárja titkát
bőkezűen áldozza ránk a szépet
ha megneheztel mégis néha ritkán

mint aki rég nem várt csapdába lépett
megértve hogy nincs becsben az ajándék
csak mennydörög hiába volt a szándék

irigység

kék szitakötő
libben a vadmuokra
bámulja az ég

forróság

most a világ
merő aszály
száraz a szem
száraz a száj
kiégett fű
hervadt lombok
aszott gyümölcs
aszott gondok
szikkadt szántón
porzó eke
napraforgó
kókadtt feje
mihez kezd még
Isten velünk
ha ezt tette
már ellenünk?

falu-kereszt

M. K.nak
éppen a kanyarban
(fordul a főutca)
még állt mellette a két óriás
a hárs és a vadgesztenye
majdnem a gyepűnek támaszkodva
jócskán megsüllyedt talapzatán
állt a feszület
a korpusz alatt
ahogy a Golgotán
a fájdalmas szűzanya
itt is fia sorsán keseregve

a falubeli férfiak
elhaladva előtte
gyalog szekéren vagy kerékpáron

megemelték fejfödőjüket
a gyerekek dicsérték
az asszonyok lányok keresztet vetettek
ünnepekre virággal díszítették

amint innen-onnan összeverődtek
az új dogma bajnokai
a tiszteletadás fokozatosan
kiment a divatból
(csupán a szenteskedő vénasszonyok
vetettek még előtte keresztet)
kivágták a két faóriást
egyre előrébb terpeszkedett a gyepű
lassan bekebelezte
a keresztet

rejtekében a homokkő
némán málladozott
Máriát a lecsurgó eső hólé:
mennyei könnyei
1891 óta
alaposan megviselték

egy jóléleknek
megesett szíve rajta
hogy egyszülött fiát
tovább sirassa
kőarcát rendbe hozatta
tisztelhessék azok
akiknek együttérzését
újra elnyerhetné
ha csak divatból
akár megszokásból

töredék

asszony bolyong a liánok között
egy férfiarc könnyekbe öltözött
múltba szorítja ezt a látványt
a horizont a tóba ütközött

TRIANON-CSONK

|

Az, hogy akár el is pusztulhatunk miatta, kellő jelentőséget ad annak az országnak, amelyben megszületni volt szerencsénk, s egy megfelelő ideig tartó háború, netán világháború esetén, könnyen azon kaphatjuk magunkat, hogy megteremtődött közöttünk egy bizonyos véd- és dacsövetség. Létrejött egy bizonyos érzelmi kötődés.

A csaknem a XX. századdal egyidős, 1900. február 2-án született Tasi-Vass Imrének a háborúk közül az I. világháború, a lehetséges hazák közül pedig Magyarország jutott.

De mert nem csupán Tasi-Vass Imre életét határozta meg az I. világháború, illetve Magyarország, hanem a világháború és Magyarország között is létrejött valamiféle, kissé aszimmetrikus kapcsolat – Magyarország kevésbé tudta befolyásolni az I. világháború kimenetelét, az I. világháború azonban annál jobban Magyarország sorsát –, nem nehéz belátni, hogy rossz volt mindjárt a start.

A helyzet tovább bonyolódott.

Az I. világháború úgy ért véget, hogy Tasi-Vass Imrében ugyan semmi kárt nem tett, Magyarország létét viszont kérdésessé tette azzal, hogy a harmadára csonkolta: területének kétharmadát a szomszéd államoknak juttatta.

Amikor Tasi-Vass az újságoknak a trianoni békeszerződésről tudósító, öklömnny betűkkel írott szalagcímeiből a sokszorozott pusztulást olvasta ki, elővette a még negyedik elemista korában kapott földrajzatlását. Előbb Magyarország domborzatához és vízrajzához lapozott, majd az ország közigazgatási beosztását vette szemügyre.

„Milyen szép nagy ez az ország! – érzékenyült el. – S milyen különleges az alakja! Szakasztott olyan, akár egy jól kifejlett agy.”

Aztán tétova ujjával meghúzta az új határvonalat. Lemetszette Erdélyt, Kárpát-alját és a Felvidéket. Délen pedig a Bácskának és a Bánátnak mondott búcsút.

Ujjai százszor is bejárták azt a vérlázítóan parányi területet, melynél messzebbre, ezután már, legalábbis joggal, nem merészkedhettek.

„Ennyi. Ennyi, és nem több... – sóhajtott fel végtelen keserűséggel. – A többi immáron idegen föld. A románok, a csehek és a szerbek zsákmánya lett.”

A férfiban hirtelen egy ötlet, egy meglehetősen furcsa ötlet támadt, amit, ha először, mint esztelenséget elvetett is, másodszori felbukkanásakor már nem tudott elnyomni magában.

Be fogja írni a testébe az ország sorsát! Ha a veszített háború amputált Magyarországról, igaz, főként nemzetiségek lakta, ám évszázadok óta hozzá tartozó részeket, neki erkölcsi kötelessége, hogy osztozzon hazája szenvedésében!

„Talán ha egy aknára lépnék...” – gondolta, de aztán rájött, hogy ez túlságosan is hazárd, zavarba ejtően sokféle végkifejletet magában rejtő megoldás lenne.

Arra a következtetésre jutott, hogy kielégítő eredményt csakis akkor érhet el, ha összeszedve minden lelkierejét maga cselekszik. Ha felhossa a pincéből a baltát...

Természetesen, ezzel a döntéssel egyben arról is határozott, hogy a lábait és a bal karját áldozza fel. A jobbát meghagyja mementónak.

Amint felidézte magában Magyarország régi és újonnan kijelölt határait, s ezt összevetette avval, hogy izmuktól duzzadó, fiatal, életerős teste milyenné válik majd, ha megvalósítja a tervét, bölintott, mint egy statisztikus, aki elégedett a fölállított aránypárral.

||

Hosszú ideig élt.

Így módja nyílt rá, hogy tettét másokéval összemérje.

A prágai tavasznak nevezett, 1968-as csehszlovákiai eseményekből Jan Palach példája ragadta meg a legjobban.

Ez a fiatal diák felgyújtotta magát, amikor hazájába bevonultak a Varsói Szerződés tagállamainak megszálló csapatai.

Szintén nagy hatással voltak rá a Tienanmen téren történtek. Legalább hússzor nézte meg videón, hogyan állították meg a diákok, magukat a földre vetve, a tankokat.

De akár Jan Palach-hal, akár a kínai egyetemistákkal vetette össze magát, büszkén állapította meg, hogy többet tett náluk.

Hisz nem az az igazi áldozat, hogyha csak úgy ukk-mukk-fukk, felelőtlenül, szerletlenül meghalunk a hazáért, vagy éppen a szabadságért, hanem, ha a legkivihetetlenebbet tesszük meg életcélunkká: azt, hogy éljünk.

|||

Sokkal több vérre számított. Azt hitte, hogy a konyha hideg méltóságú, fekete-fehér kőkockáin, mértéket nem ismerően fog ott ripacskodni a kivénhedt drámai színesznő: a vér.

Tévedett.

Akárcsak a fájdalom mértékében. Jobban fájt, mint gondolta volna.

Miután megtette, amit eltervezett, úgy szakadt el a köznapi gondolkodástól, hogy azt minden eddiginél jobban megértette.

Belátta, hogy úgy van rendjén, hogy a kifinomult szépérzékű, ép testű emberek ezentúl mindig félrenéznek majd, még ha éppen ránézni kényszerülnek is.

Azt is megértette, hogy a családja menteni próbálja a menthető, s emberfeletten küzd azért, hogy ezt a kezelhetetlen helyzetet valahogyan kezelje.

Egyetértett azzal, ha az apja nekikeseredetten fejtegette:

– Imre fiam! Sosem hittem volna, hogy ekkora fájdalmat fogsz okozni nekünk, akik téged annyira szerettünk... Mindenkit megrázott persze szegény hazánk sorsa, de az, amit te tettél, a legrosszabb, amit tehetted. Egy egészséges gondolkodású fiatalember erre a békediktátumra úgy felelt volna, és úgy is felel, hogy testét, lelkét megerősítve, készül az újabb harcra!

Az édesanyja pragmatizmusa is tetszett Tasi-Vass Imrének.

– Csak egyet tehetünk! – mondta az asszony. – Ha már szegény Imre pillanatnyi elmezavarában így tönkretette magát, csak azt tehetjük, hogy eltitkoljuk, hogyan történt ez a tragédia. Mindenkinél azt kell mondanunk, hogy egy ellenséges gránát művelte ezt vele! ... Értsd meg, fiam, neked is az az érdeked, hogy titokban maradjon minden! Így talán valami nyugdíjat is kaphatsz majd, hisz mi lesz veled, ha mi meghalunk? Így. Nyomorékan.

Bármennyire józanul gondolkodtak is a szülei az adott helyzethez képest, egy anya vagy apa – érthető okokból – mégsem lehetett képes arra, hogy felismerje a rosszban a jót: a dolog, hogy úgy mondjuk, pozitív oldalát.

Tasi-Vass Imre nagybátyja, Béla bácsi azonban máshogy látta a történeteket, és ki mondhatná, hogy az ő új, ünnepi értelmezésének ne lett volna meg a létjogosultsága?

– Idehallgassatok, kedveseim! Benneteket elvág az egyébként teljesen jogos bánat! ... Én büszke vagyok Imrére! Büszke vagyok rá, hogy nemcsak sopánkodott azon, hogy földarabolták imádott hazánkat, hanem tett is, igenis, tett is valamit, amiből a legnemesebb honfíúi érzés, igazi hazafiság sugárzik! ... Biztos vagyok benne, hogy ha a hatóságok tudomást szereznek hősi áldozatvállalásáról, példának fogják állítani az ifjúság elé. Nemzeti hős lesz a mi Imrénkből!

Az anyának és az apának jól esett hinnie ebben. Egy pillanatra úgy érezték, hogy a fiuk mégsem rekesztődik ki a világból, sőt, talán nem is akármilyen helyet foglal majd el benne.

Bejelentették hát az esetet.

IV

Nem volt könnyű elszöknie az elmeógyógyintézetből, hiszen ilyen helyről egyébként sem egyszerű szabadulni, hát még tolókokcsisan!

Tizenöt évet töltött ott. Azután szállították be, miután a hatóságok úgy ítélték meg, hogy ilyen „hősre” nincs szükségük, példaképnek – ahogyan azt az apja is valotta – az való, aki küzd az elveszett területekért, aki visszaszerzi azokat!

Az elmeógyógyintézetben kétségkívül olyan közegbe került, ahol érveit az orvosok is, és a betegek is a legnagyobb figyelemmel, megértéssel, s nemegyszer élénk helyesléssel hallgatták.

Mindamellet Tasi-Vass Imre az életét kudarcba fűltnek, értelmetlennek minősítette volna, ha csak ezeket az embereket győzheti meg az igazáról.

A szökése nem azt jelentette, hogy ne lett volna hálás az elmeegőgyintézetnek. Pusztán arról volt szó, hogy egy kisebb mozgásteret egy nagyobbra cserélt fel.

V

A pénz, ami kijuttatta az intézetből, elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy kijuttassa az országból is.

Olaszországba került.

Azt tervezte, hogy itt indítja el a politikai karrierjét. Itt fogja a világ elé tárni saját szenvedésén keresztül hazája balsorsát.

Jobb helyen, mint forgalmasabb tereken és templomok kapujában, nem tudta kezdeni.

Azonban hiába próbálta tört olaszszággal elmagyarázni, milyen, világtörténelmi mércével is példátlan méltánytalanság érte Magyarországot, kevés megértésre talált.

Némi alamizsnát vetettek oda neki. Taps helyett.

VI

Az a név, hogy Amarilla Casta, túl szép hangzású ahhoz, hogy igaz legyen.

Ezért az a harminckilenc éves sztriptíztáncosnő, aki Tasi-Vass Imre életében később oly jelentős szerepet játszott, valószínűleg, mint művésznévvel jutalmazta meg magát vele.

Úgy ismerkedtek meg, hogy Amarilla Casta egész egyszerűen elgurította Tasi-Vass Imrét az egyik utcasarokról, ahol az – persze megint csak eredménytelenül – szónokolt.

– Pofa be! – förmedt rá a nő a férfira a dallamos olasz nyelv keményebb regiszterein. – Velem jössz! Magamhoz veszek! Eztán én gondoskodom rólad!

Amarilla Casta a járdára valósággal rárobajló léptei ellenére, olyan gyorsan görgette maga előtt Tasi-Vass Imrét, hogy annak eszébe se jutott tiltakozni. Tüstént megérezte, hogy ez az asszony a lelki rokona. Célja van!

Már mindjárt az első este kiderült, mi ez a cél. A nő egy füstös-lármás külvárosi lebuiban lépett fel, s a számára volt szüksége Tasi-Vass Imrére.

Tasi-Vasst egy vad, uralkodói mozdulattal, a csehó kellős közepére gurította, és a közönség röhögését kiváltva ezzel, úgy bújt ki sárga, vörös rojtokkal szegélyezett lepleiből, hogy közben jó néhányszor hátra vágta a nyomorékot.

– No mi van, apuskám, kéne, mi? – ingerelte. – Látom rajtad, hogy csorog a nyálad! ... Na, mondd csak el, mit csinálnál velem, hogyha tehetnéd? ... Ki vele! Bátran! Ne szégyenlősködj! ... Barátok között vagy!

Ez a jelenet annyira mellőzött minden titkot, minden rejtett utalást, hogy elvesztette erotikus töltését, s mert még csak a hatalomról: az uralomról és a szolgálágról sem szólhatott, gúnykacajok összegezték szuverén esztétikáját.

Ha valaki, akkor Tasi-Vass Imre igazán nem arra tette föl az életét, hogy mint valami jól megválasztott kellék, sztriptíz táncosnók műsorában képviselje a komikumot, az Amarilla Castából sugárzó energia mégis lenyűgözte, rabságba döntötte: képtelenné tette az ellentmondásra.

Hamar beletanult a szerepébe. Megtanulta, hogy minél vágyakozóbb arckifejezéssel kell néznie a nőre, ha pedig az gorombáskodik vagy tréfál vele, keserves képet kell vágnia. A legfontosabb persze az, hogy amikor Amarilla Casta már teljesen meztelen, amikor megereszkedett melleivel csaknem összefolyó combjai közösülést imitálnak, a kezét mohón feléje kell nyújtania, mintha ki akarna ugrani a tolószékből. Akkor a legnagyobb a nevetés!

Úgy-ahogy összeszoktak tehát.

Csak olyankor támadt patália, igazi olaszos hangzavar, ha Tasi-Vass Imre megszegte az Amarilla Casta által diktált néhány alapszabályt:

– Hé! Ne nyavalyogj, te kripli, hogy milyen rossz neked, amikor egyáltalán nem rossz! Fogd már fel, hogy az égvilágon senki se kíváncsi a hülyeségeidre! Húzd meg magad! Hallod? Örülj, hogy élsz. Meg hogy lyuk van a seggeden.

Egyebekben a nő jól bánt Tasi-Vass Imrével – már legalábbis a saját fogalmai szerint. Etette. Itatta. Befogadta a lakásába. Hált is vele.

Ilyenkor kivette a tolószékből. Lefektette, aztán sietősen, egyben végtelenül unottan, mintha csak valami nem-szeretem munkát végezne, lágy hús- és zsírtömegből hihetetlenül összesúlyosuló testével ráaradt a férfira.

Tasi-Vass Imre egyszer a jobb kezével megsimogatta az asszony vastag szálú, hollófekete haját. Néhány szerelmes szót is sugott. Olasz nyelven – ugyanis azt már belátta, a magyarral nem megy semmire.

Csúnya káromkodás vette el a kedvét a további kísérletektől.

Azért a dolog így is megérte a kényelmetlen testhelyzetet, a fáradságot és a megaláztatást.

Tasi-Vass Imre eddig csak a fantomfájdalmat ismerte, azt a csonkjaiban érzett iszonyúan heves fájdalmat, amelyet idegrendszeré kivetített hiányzó végtagjaira.

Amarilla Casta mellett megtanulta, hogy amiként fantomfájdalom, fantomgyönyör is van.

VII

A bécsi döntések hírére, amelyek révén Magyarország visszaszerzett valamicskét elvesztett területeiből, Tasi-Vass Imre hazatért.

Teljesen meg volt zavarodva.

A Trianonnal harmadára zsugorodott országot tudta követni a teste változásával – az újra megnagyobbodott Magyarországot viszont nem!

Ezért a II. világháború különösen izgalmas volt Tasi-Vass Imre számára. Ha győznénk? Akkor újabb területgyarapodásra számíthatnánk, s ez őt megoldhatatlan feladat elé állítaná. Ha meg veszünk, akkor a jobb keze is veszélybe kerül!

A II. világháború közismert eredményével, és az azt követő rendezéssel Tasi-Vass Imre tulajdonképpen elégedett volt. Nem is hitte volna, hogy egy világháborút elveszteni, vagy kettőt, voltaképp egyre megy!

VIII

Megírták neki, hogy a távolléte alatt Amarilla Casta összeállt egy törpével. Azzal szerepel most együtt, az bámulja a színpadon a vaskos combjait, s a rájuk indázó, dús fanszőrzetét.

Eddig Tasi-Vass meg volt győződve róla, hogy ez az asszony egy zseni. Aki ilyen ki tud találni, hogy burjánzó hájrétegek párnázta testét egy csonka, tolószékhez szegzett férfi látványával emelje fejedelmivé, az csak zseni lehet!

Miután tudomást szerzett a törpe-ügyről, módosította a véleményét. Közönséges, mocsok-poshasztotta fantáziájú lotyó ez a nő! Élete egyetlen artisztikus ötlete az volt, amikor övele ellenpontoztatta magát.

IX

A II. világháború után minden erkölcsi aggály nélkül egyezett bele abba, hogy a nagybátyja, Béla bácsi, mint valami ez idáig nem kellően hasznosított családi kincset, volt partizánként „adja el”.

Ez a státusz szerfelett jövedelmezőnek bizonyult.

Az volt csak a baj, hogy a partizánok száma az 1950-es évekre úgy megemelkedt, hogy komolyabban utánanézték az állítások igazságtartalmának.

Tasi-Vass Imrét törölték a Partizánok Szövetsége nyilvántartásából. Okulásul röpke két hónapra börtönbe is zárták.

Szabadulása után szűkszávúan csak ennyit mondott:

– Ha a börtön csak falakból állna! De vannak benn emberek is...

A szocializmus egyébként kellemes, nyugodalmas időszakként rögzült Tasi-Vass Imre emlékezetében.

Az emlékek illetően rögzülésében nagy szerepet játszott, hogy szüleivel és Béla bácsival megbeszélték, hogy a jövőben a csonkaságát születési rendellenességgel magyarázzák.

Béla bácsi annyi segélyt, annyi járadékot sírt ki a tanácstól, a Vöröskeresztől meg a szakszervezettől, hogy Tasi-Vass Imre szülei, legalábbis egymás között, már dicsérték a fiukat:

– Mégiscsak jó fiú, előrelátó fiú volt a mi Imrénk!

Szülei és a nagybátyja meghaltak. A már hetven éven felüli Tasi-Vass Imre egy Baranya megyei szociális otthon lakója lett.

Unatkozott. Állandóan a tévét nézte, különösen az olasz filmeket, mert csöknyösen azt remélte, hogy az egyikben egyszer csak meglátja majd Amarilla Castát, törpével, vagy törpe nélkül, most már mindegy.

Meg kellett maradnia az emlékeinél.

„Nem ő volt a hibás. Nem Amarilla! – békélt meg lélekben. – Az én életemben, ahogy alakult az egész, senki se volt hibás. Legfeljebb én... Nem vádolok senkit se. Még Istent se.”

Valószínűleg előrehaladóban lévő agyérelmeszesedésével függött az össze, hogy újra mesélgetni kezdte csonkasága igaz történetét. Valójában tabukat döntögetett – anélkül, hogy felmérte volna: ami tabu volt korábban, az bizony most se szűnt meg tabunak lenni.

Mind több és több fiatal zarándokolt el a szociális otthonba, hogy láthassa és beszélhessen vele. Valamiféle helyi nevezetesség lett. Fakultatív program a kötelező előírások korában.

Egy napon aztán se szó, se beszéd, áthelyezték egy másik, éppen az ország mértani közepén fekvő szociális otthonba.

Először azt hitte, hogy annak a középiskolai történelemtanárnőnek a keze van a dologban, aki eltiltotta tőle a diákjait, mert úgy ítélte meg, hogy veszélyes eszméket plántál beléjük.

– Jobb lenne, ha nem zavarná össze a gyerekeket ezekkel a régi históriákkal! – vágta oda Tasi-Vassnak ez a szarukeretes szemüvege mögül ki-kipislogó, igencsak érlyes nő. – Hogy maguk, kortársak akkor mit éreztek, az egy dolog, de a ma ifjúságának már felvilágosultan, haladó internacionalista módjára kell látnia ezt a kérdést... Hét és fél millió nemzetiségi élt a történelmi Magyarország területén, a trianoni határok meghúzását követően viszont csak hárommillió magyar vált nemzetiségivé – ez az igazság, és nem a maga igazsága!

Később tudta meg, hogy nem a történelemtanár nő áskálódott ellene, hanem az esete valahogy a jugoszláv illetékesek fülébe jutott, márpedig azt igazán nem lehetett felvállalni, hogy a két ország közötti viszony megromoljon miatta.

Hát igen! – ismerte el Tasi-Vass Imre. Nekünk, magyaroknak nagyon óvatosnak kell lennünk területi kérdésekben, nemzetiségi ügyekben, mert ha akár csak véletlenül, kicsusszan a szánkon, hogy valaha valami hozzánk tartozott, az sérti más népek érzékenységét.

Persze, még nem is ez a legrosszabb. A legszörnyűbb az, amikor nem merjünk a magyar nevén megnevezni a történelmi tájegységeket vagy az idegen fennhatóság alá került, egykor színmagyar településeket, nehogy saját magunk előtt váljunk irreudenta-gyanússá!

A szocialista társadalmi berendezkedés bukása után, a rendszerváltást kísérő első nagy lelkesedésben, az egyik újonnan alakult párt, mely tagjai sorába hívta az immár nyolcvankilenc esztendőes Tasi-Vass Imrét, elhatározta, hogy felállítat egy Trianon- emlékművet.

Tasi-Vass Imre először semmi szín alatt sem akarta megengedni, hogy órála: az ekkor már országszerte ismert Trianon-csonkról mintázzák meg a főalakot.

Győzködtek, unszolták, nógatták, noszogatták – így végül mégis beleegyezett abba, hogy modellt ül.

Megkezdődött élete legzaklatottabb időszaka.

Hol azon vitakoztak, hogy milyen anyagból készüljön a szobor (vajon a kő vagy a bronz alkalmasabb-e a magyar nép mártíriumának érzékeltetésére?), hol a méreten és a költségeken marakodtak. Tolószékben üljön? Vagy szék nélkül, egy rusztikus háttérből emelkedjen ki az alakja? A korának megfelelő külseje legyen? Vagy fiatalítsanak rajta?

A végeredmény láttán Tasi-Vass Imre elnevette magát.

Egy hatalmas kötömbből egy, az antik torzókra emlékeztető, esztétikusan csonkolt fiatal harcos nyújtotta ki izmos jobb kezét, mintegy azt üzenve, hogy ezzel az egy kezével visszaszerzi mindazt, ami elveszett.

Tasi-Vass Imrén ugyanolyan heves, robbanásszerű izgalom lett úrrá, mint *annak idején*. Mint hetven évvel ezelőtt.

Megint úgy érezte, hogy valami kizökkent, valamit nem hagyhat annyiban, valami ellen tennie kell – még akkor is, ha ezzel az egész eddigi életét megtagadja, tévedésnek, kisiklásnak minősíti.

Ránézett az ádázul előrenyomakodó kőkarra, majd a maga öregségtől ványadt karjára, és kételkedni kezdett, hogy sikerül-e véghez vinnie a tervét.

De aztán megnyugodott. Ahogy akkor a baltát hívta segítségül, most segíteni fog neki – a kalapács.

LÁGERSZERELEM

I

Ennyi év után, a koncentrációs tábort már csak szuvenír számba vette.

Persze azt nem tehetette meg, hogy a lágert lekicsinyítve, eredeti mérete százazredére zsugorítva magával vigye – vitrinbe tenni, mint ahogyan más, kedves, vagy kevésbé kellemes emlékeket megtestesítő tárgyakat szokás.

A tábornak ott kellett maradnia, ahol volt.

Hiszen lehetnek olyan emberek, akiknek még mondani tud valamit.

Blau Hermin arányérzéke nem engedte meg, hogy tovább foglalkozzon olyasmivel, ami azt nem érdemli meg.

Elfordította a tekintetét a hajdani óriáskomplexumból mutatóba megmaradt néhány barakkról és a velük ellentétben most is mindenütt ott sorakozó őrtonnyokról, s a napba bámolt.

Fehér vonalkákkal csíkozott sárga foltok remegtek a recehártyáján. Egybemosódtak. Lángolva váltak szét. Aztán amikor izzón újraegyesültek, le kellett hunynia a szemét.

II

Forróság volt. Előbb csak finoman szétszórt, gondosan kiporciózott adagokban oszlott el a meleg, majd agresszíven lüktető elektromos vibrálássá változott.

Testükre csúnyán ráégett a levegő. Kiszárította a bőrüket, falta a húsukat, itta a vérüket – mindnyájan valamiféle erőtlen szürkeséggé estek szét.

Mivel a kánikula, mintegy szűznemzéssel, egyre újabb és újabb hőség hullámokat szült, Blau Hermin törölgetni kezdte a homlokát.

De a feltolakodó izzadságcseppekkel szemben tehetetlennek bizonyult. Azok, akár lehajolt, akár fölegyenesedett az ásásból, patakszottak lefelé.

Blau Hermin feje búbjáról jóval kevesebb verejték csorgott le.

Előrelátóan kopaszra nyírták.

III

A lágert őrző SS-katonáknak is melegük volt.

Igaz, nekik nem kellett a tűző napon dolgozniuk, de ők meg állig begombolt, föl-szíjazott egyenruhában pácolódtak. A parancsnokság pusztán annyi könnyítést engedélyezett, hogy hajadonfőtt, sapka nélkül lehettek.

Több olyan katona is akadt, aki vizet hozott a női foglyoknak. A kerítésen túlról. (A tábori csapokból már jó ideje fertőzött víz folyt, ezért ha valakit a kínzó szomjúság rászorított arra, hogy a tilalom ellenére mégis igyon belőle, vérhassal lakolt.)

Vízosztáskor Blau Hermin mindig a sor elejére tolokodott. Élni akart. Dacból. Csak azért is.

Egyébként a lány nem gyűlölte az őreiket. Nem ők voltak azok, akik, mikor végre elaludt volna a nyögések és a siránkozások kifulladásakor, máris ébresztőt sípoltak, nem ők fenytettek, nem ők parancsolgattak – ezeket mind másokkal végeztették el.

Tisztük a legfelsőbb fórum tisztje volt. Kizárólag végső esetben avatkoztak bele bármibe is. Az igazságosság és a rend képviselőiként.

A jól kitalált rendszert dicséri, hogy Blau Hermin csak a kápókat utálta.

Meg persze az Istent. De hát ezzel igazán nem volt egyedül.

IV

Wm. H. Stoddard

PHOT. 1891
111. Kitchington St. N.Y.

Az őrök között egyetlenegy szőke, magas, vállas férfit se látott. Takaros, nyírt bajszok sem serkentek árja-kék szemek alatt.

„Erre a helyre a silánya is megteszi!” – lehetett a válogatás vezérelve.

A legtöbbször egy alacsony, vörös, huszonöt év körüli katonától kaptak vizet. Hajának és szeplőinek harsányságán csak mélybarna szemei tompítottak valamelyest.

Hermin jóképűnek találta ezt a, magában Georgnak elnevezett férfit, bár tudta, hogy az ízlésében nem nagyon bízhat, hiszen esztétikai érzékének a jelen körülmények között erős hanyatlásnak kellett indulnia.

Távol állt Blau Hermintől, hogy többes számban gondolkodjon a németekről. De még ennél is távolabb állt tőle, hogy Georgot különleges vonásokkal ruházza fel, másnak, különbnek képzelje, mint a társait.

Elvégre azon még csak el lehet vitatkozni, hogy ő, Blau Hermin, budapesti születésű, monori lakos sorsszerűen vagy véletlenül került-e ide, az auschwitzzi koncentrációs táborba, Georg viszont éppen azért teljesít itt szolgálatot, mert a felettesei úgy ítélik meg, hogy beleillik ebbe a közegbe. Maradéktalanul megbízhatnak benne.

Vagy ha Georg valamiben mégiscsak más lenne, mint a többi őr, akkor az az, hogy nyilván falusi gyerek, és a szülei megtanították arra, hogy nyáron a jószágnak több vizet kell adni, a növényeket jobban kell öntözni.

Ezekre az apai tanácsokra emlékszik most vissza Georg.

Azoktól, akik a németeket ugyanúgy valamiféle sajátos nemzetkarakterológiai jegyekkel rendelkező nációnak tekintették, mint ahogyan a németek a hitsorsosait, Blau Hermin azt hallotta, hogy minden baj a németek túl erős absztraháló képességével kezdődött. Azzal, hogy a különbözőben is az ugyanazt, az egyediben is a közöst látják.

Bár Hermin nem reménykedhetett benne, hogy Georg bármiben is megkülönböztetné őt fegyencruhát és ormótlan faklumpát viselő, csontig soványodott társaitól, úgy tekintene rá, mint egy fiatal férfi egy fiatal nőre, érdeklődése előbb szelíden és félénken, majd hevesen, szenvedélyesen fonta körül a férfit.

Beleszeretett.

Persze ez nem volt egy szerelem-kompatibilis szerelem. Ám valakit mégis talált, akinek kitüntetett szerepet adhatott az életében, még ha attól visszatartotta is a józan-ság, hogy ezt a szerepet igazán komolyan vegye.

Szenvedett a forróságtól. Amikor azonban felpillantott, s látta, hogy a nap Georgot tündöklő, csaknem vásári csillogású arany mázzal vontta be, Blau Hermin megbűvölten nézte.

„Mintha valóban egy felsőbbrendű fajhoz tartozna.” – gondolta.

De rögtön el is szégyellte magát, amiért még az ő agyába is befurakodott a náci propaganda.

V

Volt-e pozitív hozadéka ennek a szerelemnek?

Annyi föltétlenül, hogy Hermin a német nyelvet, amit a gimnáziumban annyira utált, s később se olyan helyzetekben hallott, hogy kellemes csengésével vagy éppen lágy dallamíveivel meghódíthatta volna, szorgosan elkezdte tanulni.

Készült rá, hogy szót válthasson Georggal.

Erre alkalom akkor kínálkozott, amikor a férfi megint csak vödörrel tünt fel a közelében: vizet hozott a kitikkadt nőknek.

Ahogy máskor, most se lehetett tudni, saját kezdeményezésből gondoskodik róluk? Vagy ez lenne a reszortja?

A lány Georg mellé settenkedett. Megelőzve a többieket.

– Hideg a víz? – kérdezte meg németül.

A választ alig tudta kiérteni az erős bajor tájszólásból:

– Langyos. Nem vette észre, hogy sose hozok hideget? Tüdőgyulladást kapnának.

– Miért? Nem az lenne a legjobb?

– Ugyan kinek?

– Mindnyájunknak. Jobb annak, aki ma hal meg, mint aki holnap. Annak is jobb, aki holnap hal meg, nem pedig holnapután.

– Ejha! Hát meggárgyult maga?! Annak jó, aki nem hal meg!

Hermin később sokszor felidézte ezt az első, s egyben utolsó beszélgetésüket.

Az értelmezések, már ha elég jóindulatúak voltak, kilenghettek egészen odáig, hogy Georgnak ez alapján a pár sietve odavetett mondata alapján jó szívet, felelősségérzetet és segítőkészséget tulajdonítson. Ugyanakkor ennél realiztikusabb feltételezések is megfogalmazódhattak. Különösen olyankor, amikor Blau Hermin olyan hangulatban volt, hogy nem tudta megállni, hogy hitelt ne adjon egynémely, a táborban terjengő híresztelésnek.

Lehet, hogy az őrszemélyzetnek központilag ki van adva, hogy mik itt az elfogadható és a kerülendő halálnemek?

VI

A nap ezúttal is kiadós tüzesőt zúdított le. A levegő sercegve hasadt szét.

Blau Hermin papírsebkendőjével megint megtörölte a homlokát. Mintha ő is csak egyszerű érdeklődő volna, szenttelenül föl-alá sétálgatott.

Meghallgatta, hogyan zajlottak az egy másodperc tört része alatt élet és halál fölött döntő szelekciók, s a hosszú órákig, nemegyszer fél napig is elhúzódó, feszes vigyázállásban végigállni rendelt létszámmellenőrzések. Megnézte a tárgyi emlékeket is. Csomókban egymásra dobált, levágott hajak... Szemüvegek... Művértagok... Névvel ellátott bőröndök... Gyermekjátékok... No és persze az egykor Zyklon-B mérgező gázt tartalmazó, réges-rég kiürült dobozok...

Hermin kérdéseket nem tett föl.

Az ő kérdéseire csak az Isten tudná a választ. Hozzá viszont nem fordul. Ellen-ségtől nem kér segítséget.

VII

Itt volt a vég, vagyis hát kezdet.

Amikor pattogó német parancsszavak a tábor elhagyására szólították fel az öröket, s fölberregtek a motorok, megindultak a teherautók, Blau Hermin ugyanolyan zavarodottan ébredt rá a szabadságra, mint a többiek. A fél-Európából idehurcolt soknyelvű, sokhitű deportáltsereg. Köztük honfitársai – már ha nem abszurd így neveznie őket –, a magyarok.

– Mi lesz velünk ezután? ... Ki fog gondoskodni rólunk? – kérdezték egymás-tól még azok is, akik eddig viszonylag jól feltalálták magukat a legemberpróbálóbb körülmények között is, hiszen hosszú rabság után újra rálelni a szabadság ritmusára, újra úgy élni, hogy senki más nem felelős értünk, csak mi magunk, nem kis feladat.

Blau Hermin mindenesetre már ekkor elhatározta: világosdrapp színükkel ugyan csak jelzésszerű, a kilátást alig zavaró, formatervezett rácsok mindig is lesznek az ablakán.

VIII

Nem tudta, hogy Georgot tömegsírba temették-e vagy sem. Még az is kérdéses, egyáltalán eltemették-e.

A tábor felszabadulásának másnapján, a gúlákba hordott meztelen tetemek-től távol talált rá Hermin a férfi holttestére. A szokásos szürke egyenruha és fekete bőr bakancs volt rajta. Vonásait csaknem felismerhetetlenné torzították a korbácsütések. A csodálkozó kifejezés azonban mégsem törlődött le az arcáról.

Mintha úgy lepte volna meg a halál, hogy arra se jutott volna ideje, hogy annak rendje-módja szerint befejezze az életét. Esetlegesen, és nem sorsszerűen volt halott – hogyha lehet ilyet mondani.

„Ki tehetette ezt vele? – nézte merőn a lány. – Miért éppen rajta álltak bosszút, aki nem is a legrosszabbak közé tartozott? ... S hogyan lehetett olyan bolond, hogy nem menekült el innét idejekorán? Azt remélte tán, hogy majd igazoljuk? Ódákat zen-günk a szovjeteknek, hogy milyen emberséges is volt?”

Jó időbe telt, míg Hermin tudomásul vette, mi történt. Valószínűtlennek, kép-telennek tűnt az, amit immár valóságnak kellett elfogadnia.

Egy isten néha borzasztó következetlen tud lenni. Egyszer csak se szó, se beszéd, fordít a kockán! Csinál egy trükkös kis kompenzációt, elintézi, hogy mostantól a „német” szó váltson ki ugyanolyan gyanakvást, mint korábban az, hogy „zsidó”. Ráadásul a németeket nem készítette fel erre a cserére.

Amíg egy zsidót – bár kiválasztottsága tudatában nő föl – a befogadó nemzet iránti alázatra nevelnek, és gyermekkorától hozzá kell szoknia a *gójok* viszolygásához, lenézéséhez, addig egy német nemcsak felsőbbrendűnek érzi magát, de fensőbbiséggel viselkedik a más nációbeliekkel, és ki is vívja azok tiszteletét.

Ez ezután aligha lesz így.

Georg még örülhet is, hogy nem érte meg azt az időt, amikor németnek lenni még nagyobb szégyen, mint zsidónak lenni volt.

IX

A sáfrányhúsú levegő összepréselte, kiszikkasztotta, szinte a bordáira aszalta Blau Hermint.

A kánikula cikázó villámokkal mart bele a testébe.

Mennie kell! – érezte. S ment is, hiszen nem akarta megvárni, míg a tábor szögesdrótkerítései ismét egymásba fonódnak, összenőnek, és úgy körbefogják, hogy nem menekülhet.

Eszébe jutott, hogy akkor, tizenhét éve nem búcsúzott el a lágertől. Az utolsó csapásként, hirtelen kitört flekktífuszjárvány gátolta meg.

Ezt pótolnia kell!

Köpött egyet – s nézte, ahogyan a földön széttoccsanó nyál búcsúintésként még csillan egyet.

A POMPADOUR SZOCIALISTA BRIGÁD

I

Viszonylag hamar úrrá lett azokon a nehézségeken, melyek abból fakadtak, hogy férfi létére madámként kellett helytállnia.

Az ügyfélfogadási napokon – mert amióta átvette az intézet vezetését, már nem vendégeket fogadtak, hanem a dolog hivatalos jellegét hangsúlyozandó, ügyfeleket –, szóval az ügyfélfogadási napokon: hétfőn, szerdán, pénteken, szombaton és vasárnap, odament a háborús zabrálások ellenére is sértetlenül maradt állótükhöz, s készülődni kezdett.

Az, hogy csak a tizenkilencedik évében járt, megkönnyítette Lomnic Ferenc számára, hogy férfiből hitelesen alakulhasson át nővé. Sebtében megrajzolt, amúgy se markáns vonásait a szépítőszerek még lágyabbá tették. Arca szabályosabbnak, egyszerűsre pikánsabbnak tűnt.

Először a többieknek a hagyományokra (természetesen a haladó hagyományokra!) hivatkozása kellett ahhoz, hogy rúzst, púdert használjon, csipkés pongyolát öltöszön, fekete hajába virágot tűzzön.

Csakhamar azonban rájött valamire. Arra, hogy létrehozni egy minőséget: a női minőséget, alkotó folyamat; és ha a női mivoltot mint szakmát, mint nagy tapasztalatot és hosszú felkészülési folyamatot igénylő szakmát fogjuk fel, bátran kijelenthetjük, hogy ez a szakma a férfiak elől sincs elzárva.

Lomnic Ferenc kicsit szégyellte magát, amikor nőnek öltözött. Ez persze hivatali kötelessége volt. De mert érezte, hogy ennek a hivatali kötelességnek a teljesítése túlságosan is a kedvére van, megkísérelte, hogy ezt legalább maga elől eltitkolja.

Ha az ember még olyan fiatal, mint amilyen Lomnic Ferenc volt, az *én* csupa játék, vállalt és elutasított szerepek tömkelege.

Lényének új oldalát ismerte meg azzal, hogy heti öt alkalommal nőt szült, majd pusztított el magában, s mivel ezzel egyidejűleg a vezetése alatt álló intézetben – vagy ahogy előszeretettel nevezte, szocialista brigádban – egy másik szerep, egy jóval férfiasabb szerep is neki jutott, elégedetten állapíthatta meg, hogy felesleges volt szűkölnie a rábízott feladat miatt.

Jó helyen van, ahol van.

||

Beosztottjai politikai éretlensége miatt, mindazonáltal, sokszor *főtt* a feje.

Pedig Lomnic már a második brigádgyűlésükkor megkísérelte, hogy a politikai gazdaságtan tanfolyamon szerzett ismereteit átültesse a gyakorlatba.

– Úgy gondolom, hogy szakterületünkön, fejlődő népgazdaságunk ezen ágában is a termelékenységnek és a hatékonyságnak kell lennie a fő szempontnak! Ki kell dolgoznunk egy olyan értékelési rendszert, amely alkalmas a teljesítmény mérésére. Ha ez megvan, nálunk is bevezetjük a normarendszert. Természetesen utána lehetőség lesz versenyfelajánlásokra, egyszóval bekapcsolódunk a szocialista brigádmozgá-lomba.

Lomnic Ferenc az intézet korábbi tulajdonosára, Madame Clarisse-ra nézett.

Tudta, hogy csakis ez az ötvenhét esztendő, de még mindig büszke tartású asszony számít, minden csatáját vele kell megvívnia, minden ötletét vele kell elfogadtatnia. Ahhoz, hogy itt bármiből is valami legyen, az ő hallgatólagos beleegyezése nélkülözhetetlen.

A két másik brigádtag, a tizenhét éves Icuka és a harminc felé közeledő Olly ahhoz fog csapódni, akit kettejük közül erősebbnek vél. De persze legjobb, ha nem állítja őket választás elé. El kell érnie, hogy Madame Clarisse működjön vele együtt.

Madame Clarisse zilált, ám púderrel és festékkel mégis mesterien összetartott arcán az orra, erős, határozott egyéniséget sejtető orra volt az a szilárd pont, amely körül a vonásai furcsa, sőt néha egészen különös rendben felsorakoztak. Lomnic Ferenc még soha nem látott ilyen impozáns, a gazdájának a világban helyet törő orrot.

Ez az orr most kissé megremegett – túl enyhén ahhoz, hogy meg lehessen állapítani, mi is az az érzés, ami megremegettette.

– Ne a levegőbe beszéljünk! Hogyan gondolja, Lomnic elvtárs, ezt a teljesítményértékelési rendszert?

Lomnic Ferenc megkövetelte, hogy őt mindenki Lomnic elvtársnak szólítsa, míg ő Icukát Icukának, Ollyt Ollynak hívta. Madame Clarisse nevét sosem mondta ki. Zavart dadogása így is elárulta, kivel beszél, kit keres.

– Nos hát... Nos hát értékelni kell, hogy ki mennyi munkát végez, és a munkát milyen színvonalon teljesíti! – pirult el Lomnic Ferenc. – Azt hiszem, ez érthető, nem?

– Érthető. De hogyan mérik majd a teljesítményünket? Még egyszer kérdem, Lomnic elvtárs, hogyan?

A két lány, a szőkére fakított hajú Icuka és a szolidan a barna színnél megmaradó Olly felvihogtak. Olyan ötleteik támadtak a teljesítményük lehetséges mérésével kapcsolatban, melyek Lomnic Ferencben már csak azért sem merülhettek föl, mert neki igazából ködös képei voltak csak az itt zajló munkafolyamatokról, módszerekről.

– Ezt meg kell beszélünk! Ezt demokratikusan meg kell vitatnunk! ... Számítok a tapasztalatára! – fordult Lomnic Ferenc Madame Clarisse-hoz. – A gyűlést követően összeülünk, és részletesen kidolgozzuk a teljesítményértékelési rendszert! ... Aztán kifüggesztjük a falújságra!

III

Egymásrautaltságuk Madame Clarisse-szal nyilvánvaló volt.

Az asszony természetesen nem örült a változásnak, annak, hogy kivették a kezéből az intézete vezetését. De mert történhetett volna rosszabb is – az, hogy amit hosszú évek szívós munkájával már-már egy közintézmény rangjára emelt, egész egyszerűen bezárják, betiltják – nem viselkedett ellenségesen.

Ahogy korábban megtanult franciául, majd németül, a háború vége felé az orosz szavakat magolta. Ám miután kiderült, hogy ezekre mégsem lesz szüksége, félretette a nyelvkönyvet, és az új rendszer ideológiáját kezdte el tanulmányozni.

Amit Lomnic Ferenc tudott a marxizmusból, a politikai gazdaságtanból, azt Madame Clarisse is tudta. Sőt, még sokkal többet!

– Akkor jöjjön be hozzám, kérem, egy kis munkamegbeszélésre! – hívta be magához Lomnic Ferenc az asszonyt, a második brigádgyűlés után.

Amióta leszorultak az alagsorba, mert a fenti helyiségeket másoknak utalták ki, az asszonynak erősen összpontosítania kellett, hogy ne nézzen körül. Ne lássa meg, hogy a parányi, kétszárnyú ablakok, apró rekeszekké szűkítik össze az eget. Ne lássa meg, hogy a falak vakolathólyagjai nagy táskákban fakadnak fel. Ne lássa meg, hogy sötétszürke, poron hízott pókhálók lepik el a mennyezetet: még csak nem is szabadon lebegnek, hanem hosszában tapadnak rá a plafonra, mintha elvitathatatlan joguk lenne erre.

De Madame Clarisse-ban volt erő, volt méltóság. Annyi erő és annyi méltóság, hogy csak azt lássa, amit látni akar.

Nekitámaszkodott egy empire-stílusú öltözőasztalnak. Az elefántcsontszínű, mívés kidolgozású asztalka kirítt az innen-onnan összehordott, kopottas, sérült bútorok közül; vidám folt egy sötét kép közepén, amit mintha gúnyból vetettek volna oda, vagy a kontraszt kedvéért.

Madame Clarisse már maga megrettentette Lomnicot. Az öltözőasztalka – a múlt tanúja! – és Madame Clarisse együtt még inkább félelemmel töltötték el. Minél feszélyezettebbé vált, annál gyorsabban igyekezett túllenni a közlendőjén.

– Maga... Maga dolgozik közülünk a legrégebben a szakmában. Így, hogy úgy mondjam, felbecsülhetetlen tapasztalatok birtokosa. Most megvan arra a lehetőség, hogy ezeket a tapasztalatokat a népi demokrácia, az egész ország, vagyis hát a proletariátus szolgálatába állítsa! És a proletariátus meg fogja becsülni ezen szolgálatokat!

– Valóban?

– De még mennyire!

Lomnic Ferenc örült, hogy ilyen ügyesen, éretten, férfiasan sikerült összefoglalnia, hogy mit akar, és miért. Ugyanúgy beszélt ezzel a nővel, mint vele a felettesei.

– Mire kíváncsi? – nézett a szemébe Madame Clarisse.

Ettől a pillantástól Lomnic Ferenc megint elpirult. Mintha gyűrött lepedőkre rásárgult izzadságfoltok olcsó kis titkait próbálná kifürkészni!

– Pontosan mit csinálnak? Pontosan hány percig? Pontosan milyen eredménnyel? – hadarta el egy szuszra, úgy, hogy nem voltak szóközök, minden betű egybeolvadt.

– Mondja, Lomnic elvtárs, de meg ne sértődjön, kérem, mondja, maga még szűz?

Nem kapott választ. Lomnic Ferenc túl esetlennek találta volna, ha megmondja az igazságot:

„Félig-meddig.”

IV

A háború vége felé történt. Németországban.

Három szökevénytársával már tudták, hogy megmenekültek az elől, ami rájuk szabottan, nekik rendelten érte volna el őket, ha a németek akár csak egy évvel is tovább húzzák, abban viszont nem lehettek biztosak, hogy a sors szeszélyéből, mondhatni véletlenül, nem kell-e mégis meghalniuk.

Élelemért kutattak.

Itt, ahol a földnek a bombák becsapódásától megnyílt ölében, egyetlen szürkés-rózsaszín tégladarab pucérkodott, mint valami nem örömré, de bánatra átprogramozott csikló. Itt, ahol üszkös fagerendák meredtek az égre. Ősi korok a férfierőnek állítottak emléket. A XX. század a terméketlenségnek.

Nem látta, s nem is láthatta Lomnic, honnan bukkant elő egy, a körülményekhez képest meglepően rendezett öltözetű, ősz haját szigorú kontyba feltűző, körülbelül negyvenöt éves asszony – már csak azt látta, hogy a társai nekiesnek a nőnek.

Hosszasan dulakodtak. Nem is hitte volna, hogy egyetlen nő ilyen sokáig ellen képes állni három férfinak.

Ezekben a háború durvította időkben, sokszor hallotta már, mire jó egy nő. De más volt azt hallani, és más látni.

Akarta, s mégse tudta levenni a tekintetét a látványról.

Mire a harmadik társa is befejezte azt a külső szemlélő számára oly állatiasnak ható, idegbajos rángást a másik, a halott-merev testen, a nő már úgy kimerült, úgy megtört, hogy eszébe se jutott, hogy összezárja a lábát. A lábak széttárva vártak.

Odament a nőhöz. Csaknem ráhányt, annyira undorodott tőle – amiatt, amit a társai követtek el vele szemben, s amit most neki is meg kell tennie.

Letolta a nadrágját, és mert tudta, hogy a többiek figyelik, odanyomta csupasz nemi szervét a nőéhez. Aztán rögtön lefordult az asszonyról.

Talán ez volt a legjobb. Ez a közties megoldás, amivel a teste megsegítette a lelkét.

Még akkor is, hogyha egy olyan kérdésre, mely azt firtatta, hogy szűz-e, vagy sem, ez után az eset után, csak azt válaszolhatta volna becsületesen, hogy:

– Többé-kevésbé. Részlegesen.

V

Mivel mindebből nem árult el semmit Madame Clarisse-nak, az asszony csak az ösztöneire, a sejtéseire hagyatkozhatott. De az is elég volt ahhoz, hogy valami mélyen női, minden nehézségen átvezető jósággal ezt javasolja:

– Nézze, Lomnic elvtárs! Ha önt egy cipészüzem élére nevezik ki, biztos vagyok benne, hogy amilyen lelkes, amilyen törekvő, nekiáll, és addig nem nyugszik, míg ki nem tanulja a cipőkészítés minden csínját-bínját! ... De nem cipészüzemet, hanem kuplerájt kapott...

– No igen.

– A mi mesterségünknek is megvannak a maga fortélyai, hogy ne mondjam, szakmai fogásai, s amíg ön azokat nem ismeri, én úgy hiszem, fölösleges termelékenységnövelésről, normákról beszélünk!

– Igaza van. Tökéletesen igaza... Mégis, mit tanácsol, mit tegyek?

– Én az ön helyében megismerkednék az itt nyújtott szolgáltatásokkal... Természetesen nem öncélúan, hanem mindnyájunk szakmai továbbfejlődése érdekében! Egy vezető kötelessége, hogy a beosztottjai munkateljesítményét ismerje és értékelje! ... Szólok a lányoknak, hogy holnap meglátogatja őket!

Lomnic Ferencen átfutott, hogy tényleg, idestova több hete itt van már, és eszébe se jutott, hogy személyesen is ellenőrizze a munkát, pedig egy vezetőtől ez mulasztás, bűnös mulasztás.

Eddigi ténykedése inkább csak a közösség összekovácsolása, a brigádszellem erősítése terén hozott előrelépést, de immáron rá kell térnie – rá bizony! –, a szakmai feladatokra.

Az első brigádgyűlésre úgy emlékezett vissza, hogy ott, a nehéz körülmények ellenére is, várakozáson felül sikerült megállnia a helyét.

Amikor megtudta, hová rendelték ki, a fiatalságára, a tapasztalatlanságára hivatkozott. Kérlelte a feletteseit, hogy ne, csak oda ne küldjék ki!

Megnyugtatták.

– Ne aggódj, Lomnic elvtárs, bízunk benned! Tudjuk, hogy megbirkózol ezzel a feladattal. Egyébként is, átmeneti megoldásról van szó! ... Tanulmányozzuk, hogy kifejleszthető-e a nyilvánosházaknak valamiféle, a szocialista társadalmi berendezkedésbe beilleszthető formája, s ha nem, rögvest bezárjuk őket.

Megnyugtatták. Ő, Lomnic Ferenc, viszont nem tudta megnyugtatni a volt bordélynak a háború miatt igencsak megfogyatkozott személyzetét: Madame Clarisse-t, Icukát és Ollyt.

Minden ellenkezés nélkül, nem apatikusan, de nem is lelkesen, beleegyeztek ugyan abba, hogy szocialista brigáddá alakuljanak, ám rá egy percre, bántó mohósággal, egymás szavába vágva kérdezgették:

– Akkor most már békén lehetünk, ugye? Szocialista brigádokat nem oszlatnak fel, nem szórnak szét, nem büntetnek meg!

Nyugodt lelkiismerettel nem állíthatta volna Lomnic, hogy most már minden rendben lesz, ám azt eddig is sejtette, sőt, immár tapasztalatból is tudta, hogy egy vezetőnek sosem lehet teljesen nyugodt a lelkiismerete.

– Ne aggódjanak! Ha úgy viselkednek, ahogyan az egy szocialista brigád tagjaitól elvárható, akkor nem kell félniük... Most pedig a javaslataikat kérem arra vonatkozóan, hogy mi legyen a brigádunk neve.

Icuka volt a legfürgébb.

– Sztálin! – kiáltotta be.

Olly felvihogott, Madame Clarisse visszafojtotta kitörni készülő nevetését, Lomnic Ferenc azonban komoly maradt. Úgy döntött, nem veszi észre a légy piszkot a szentképen.

– Inkább legyen valami... Valami vörös... – töprengett hangosan Madame Clarisse. – Mostanában úgylis minden vörös. Vörös Csillag... Vörös Csepel... Vörös Október... Valami ilyesmi név kellene nekünk is.

– Vörös Lámpa.

– Az nem jó. Hiába vörös, senkinek se a munkásmozgalom jut eszébe róla.

– Én tudok még valamit, ami szintén vörös, és a mesterségünk címere lehetne...

– kuncogott Icuka.

Ismét Madame Clarisse-nak a cigarettázástól altba mélyült hangja hallatszott:

– Egy nagy pályatársnőről kellene elneveznünk a brigádot. Dubarry, vagy még inkább Pompadour. Nem is hangzana rosszul. Pompadour szocialista brigád.

– Nincsen esetleg egy ismert *szovjet* pályatársnő? – kérdezte izgatottan Lomnic Ferenc. – Ha netán zaklatnának bennünket, sokat jelentene, ha szovjet példára tudnánk hivatkozni.

Madame Clarisse hallgatása azt jelezte, hogy a szovjetek ebben a szakmában nem képviselnek világszínvonalat.

– Nos, ha szovjet nincs, akkor még mindig inkább francia kolléganő nevét viseljük, mint mondjuk egy amerikaiét... Ha jól tudom, Dubarryt a forradalomban kivégezték, ő nem megfelelő. Marad hát Pompadour. Ezzel megalakult a Pompadour szocialista brigád! ... Kedves brigádtársak! Remélem, sokáig haladunk együtt a szocializmus és a világbéke útján!

A három nő lankadtan dőlt hátra, a plüssel bevont fotelekben. Mintha csak egy nagyon kimerítő vendégen lettek volna túl.

VII

Ha az ízlését követi, valószínűleg Icukát választja. De hát Icuka csúfondáros természetű, gunyoros, ezért őt majd csak akkor lesz érdemes felkeresnie, ha már meg-

szerezte azokat a tapasztalatokat, melyek nélkül egy férfi oly védtelen egy nővel szemben.

Olly veszélytelenebbnek tűnt. Maga volt a zsibbadt béke. Zsíros, kedélyesen közömbös testébe nem vájta bele magát semmi nyugtalanító, semmi kételyt keltő.

Igen ám, de ha mellette tenné le a garasát, nem sértené-e meg evvel Madame Clarisse-t? Őt már csak a kora miatt is respekálnia illik! Az elsőség feltétlenül őt illeti meg, még akkor is, ha nem lesz könnyű rávennie magát arra, hogy bejárja vele azt az utat, melyen eltévedni ugyan nem lehet, mégsem mindegy, kit választunk kísérről.

Míg ezeken töprengett, nyílt az ajtó. Madame Clarisse beküldte hozzá Icukát.

A lány harsány színekben tobzódó, virágmintás blúzt viselt, lábikráit felfedő, előnytelenül rövid szoknyával. Lakkcipő, vállán panyókára vetett ezüstróka és fekete félkesztyű tette teljessé a megjelenését.

Mihelyt Icuka végzett, Olly jött be. Az ő öltözéke még szeszélyesebb szélsőségeknek engedett szabad teret. Fodrok itt. Bodrok ott. Rakások, azokon a kényes pontokon, ahol farának impozáns domborulatai együtt ringtak a csípőjével.

Negyedóra múlva Lomnic Ferenc precízen följegyezte egy kockás füzetbe:

Icuka – Jó munkaerő. Szorgalmas.

Olly – Jó munkaerő. Szorgalmas.

A bejegyzések, a liláskék tintával papírra vetett bejegyzések jól mutatták, hogy Lomnic Ferenc ekkor még nem tudott különbséget tenni.

Még nem ismerte Madame Clarisse-t.

VIII

A dialektika szó igen nehezen fedte föl a maga jelentését Lomnic Ferenc számára.

Természetesen, ha a káderjelölteknek szervezett tanfolyamon vizsgáznia kellett, ügyesen beleszótt a feleletébe néhány jól hasznosítható kifejezést, úgy, mint „ellentétek egysége”, „tagadás tagadása”, „a mennyiség átcsap minőségbe”, és a többi és a többi – ám a dialektikát Madame Clarisse értette meg vele. Legalábbis azt a részét, hogy mi az ellentétek egysége.

Miután behúzta a függőnyt, amivel az egyébként is áporodott levegőt dohghá súlyosította, az asszony lecsavarta a lámpát. Aztán letelepedett Lomnic Ferenc mellé a gránátszilánkok átluggatta, de díszpárnákkal fedett pamlagra, és faggatni kezdte:

– Most, hogy már *megismerte* Icukát és Ollyt, hogyan vélekedik róluk?

– Tudja, én még csak most ismerkedem ezzel a ... ezzel a mesterséggel. Így nem tudom megítélni, hogy a munkaköri leírásukban szereplő összes feladatot teljesíték-e. De...

– De...?

– De! – nyelt egy nagyot a férfi.

– Ők is kedvezően nyilatkoztak magáról, Lomnic elvtárs. Mind a ketten azt mondták, hogy bár még kezdő, már most látszik magán, hogy megfelelően fogja majd képviselni az érdekeinket, fogékony a problémáink iránt, és ami talán a legfontosabb, nyitott az új szakmai megoldások előtt.

– Köszönöm. Köszönöm. Megtettem, ami tőlem tellett, s a jövőben is meg fogom tenni azt, ami... Ami a feladatom.

Madame Clarisse márkás cigarettákkal bársonyosra koptatott altja valósággal simogatott, míg fennen hangoztatta, hogy ő igazán örül, amiért egy olyan ember került ide, aki megérti a küldetésüket – ezt a szót használta, küldetésüket –, azt, hogy ez a szakma valójában hivatás, népgazdasági szempontból nézve pedig, az iparnak egy nem kellően elismert, de szerfölött fontos ága: örömpar.

Könnyedén előredöntötte még mindig ruganyos felsőtestét, aztán, mintha ez a mozdulat csak valami tévedés lenne, azzal sztornózta, hogy villámgyorsan kiegyenesítette a hátát. Kecses volt. Törekeny. Egyetlen szelíd hullámvonal.

Lomnic megremegett, s előbb ő is kissé előrehajolt, majd hátradőlt.

Lehunyta a szemét. Enyhén megnyílt szája sarkába nyál csordult. Érzékei ezzel válaszoltak arra, hogy az asszony kezei lassan, finoman siklani kezdtek előbb a mellkasán és a hátán, aztán lejjebb és még lejjebb érték langyos, mégis hevítő cirógatások.

– Gondolja csak meg, Lomnic elvtárs... – búgta Madame Clarisse. – Gondolja csak meg, mennyivel lelkesebben dolgozik a gyárban a munkás, a mezőn a paraszt, az irodában a hivatalnok, ha egy értő női kéz, egy forró női száj vagy öl mindent megtett érte az előző nap. Mert egy nő ... egy nő, ha mindent megtesz, az nagyon sok... Az a legtöbb!

Az asszony ajka fáradhatatlanul haladt előre: belevegyült Lomnic húsába. Hol szaggatta. Hol becézte. Hol gerjesztette. Hol hűtötte.

Lomnic Ferenc ekkor értette meg, mi a dialektika. Az, ha a puha keménnyt szül. A lány merevvé dermedt. A kicsi nagyra növeszt.

Az előbb még azt kiáltja, hogy:

– Ó! Ó! Ó! ... Szétrobbanok!,

de nem veti szét a gyönyör, hanem éppen hogy elhozza azt a pillanatot, amikor már nincs feszültség, csak színtiszta nyugalom.

Kis szünet következett. A térdeplő Madame Clarisse megigazította fehér szalagokkal felhabosított ibolyakék pongyoláját, mintha hirtelen az lett volna a legfontosabb dolga, hogy a dekoltázs íve, a redők esése kielégítse a legkényesebb igényeket is. Frizuráját is rendbe hozta. Az elszabadult fürtöket csatok, hajtűk őrizetére bízta. Ellenőrizte, fülbevalója nem kapcsolódott-e ki, nyakláncra nem pattant-e el. Figyelme még arra is kiterjedt, hogy a szépségflastroma, mely egy apró, nemrég kiegészített, ám újranőtt szemölcsöt takart, nem csúszott-e el.

A rendrakás szenvedélye nem állt meg ezen a ponton. Be akarta gombolni Lomnic Ferenc nadrágját. A férfi azonban nem hagyta.

– Drága Madame Clarisse! Nem számítottam ilyen virtuóz szakmai bemutatóra! Nem is hittem volna... Istenemre, nem is... Kérem, nagyon kérem, ismételje meg ezt a ... Ezt a figyelemreméltó módszert!

IX

Amíg nem kezdett hozzá az intézetben folyó tevékenység teljes körű statisztikai feldolgozásához, addig Lomnic Ferenc elégedett volt a magyar nyelvvel.

Ekkor viszont rá kellett ébrednie, milyen szegényes is a nyelvünk, milyen szűkös is a szókészletünk, hogyha egy évezredes tabutéma: a nemi élet egyes jelenségeit kell körülírnunk.

Vannak ugyan, néha lehangolóan trágár, máskor viszont túllontúl szikár, az orvos fehér köpenyét felidézõ kifejezések, melyekről mindenki tudja, mit takarnak, de ha a fölötteseinek küld kimutatást, akkor ugyebár ezeket a megjelöléseket nem alkalmazhatja.

Végül a tervezés, a gazdaságossági számítások alapjaként ilyen feladatokat határozott meg:

- alapszolgáltatások:
  - a.) alulról
  - b.) felülről
  - c.) hátulról
- különleges szolgáltatások:
  - a.) csoportmunka
  - b.) altesti szakmunka
  - c.) korbácsolás.

Ahogy elkészült, Madame Clarisse-hoz sietett. Esetleges kiegészítéseit, pontosításait szívesen vette volna.

Az asszony ajtaján azonban túllontúl hosszú ideig kellett kopogtatnia. A kopogtatás már-már dörömböléssé érett, súlyosult.

Aztán Lomnic keze egyszer csak lehanyatlott. Megértette a játékszabályokat. A szabályokat, amiket megkérdőjeleznie se ereje, se hatalma nem volt.

Dühét ellenérvek oldották fel. Madame Clarisse találékony magyarázatai. Nem volt kérdés, amire ne lett volna kész felelete. Nem volt kétség, amit ne oszlatott volna el. Válaszai bástyaként övezték. Eleven hadrendbe szerveződtek. Így Lomnic háromnegyed óra múlva már lelkesülten avatta be az asszonyt abba a tervébe, hogy az alapszolgáltatásokért egy munkaegységet, a különleges szolgáltatásokért kettőt számol el.

Madame Clarisse, a különleges szolgáltatások nyújtására specializálódott Madame Clarisse, elmosolyodott. Szája kissé gyötörten, ám annál diadalmasabban ívelt előre.

X

Lomnic Ferenc felettesei a következő megjegyzésekkel hagyták jóvá a szolgáltatások jegyzékét:

1.) Az alapszolgáltatások közül az alulról végzettekre kell helyezni a hangsúlyt. Testi fogyatékosok, hadirokkantak kiszolgálásakor azonban a felülről végzett munkát is elfogadhatónak tartjuk.

2.) A különleges szolgáltatások között a csoportmunka kiemelt fejlesztését javasoljuk, tekintettel arra, hogy ez áll a leginkább összhangban a kollektivitás elvével. Ezt a munkatípust három munkaegységnek indokolt elszámolni.

3.) Az „altesti szakmunkát” burzsoá csökevénynek tartjuk. Ennek a hanyatló Nyugathoz kötődésére már a másik elnevezése, a „franciázás” is utal. Távolatilag megszüntetendő!

4.) A korbácsolás semmiképpen se tűrhető meg, az emberek egyenlőségére épülő társadalmunkban. Kérjük haladéktalanul beszüntetni!

XI

Ha fölötteseinek a vágyak szabályozására, a szenvedélyek megszelídítésére irányuló észrevételeit figyelembe veszi, akár be is csukhatja az intézetet!

Ide ugyanis alapvetően éppen azokért a szolgáltatásokért járnak a férfiak, amelyeket, ott fent, távolatilag vagy azonnal megszüntetendőnek ítélnék.

Az egyik este, amikor túl voltak már azon, hogy Madame Clarisse megadja a testének azt a bizonyos, olyannyira várt megkönnyebbülést, Lomnic Ferenc kiöntötte a szívét az asszonynak:

– A legjobb lenne, ha itthagynám ezt az egészszet! Nem tudok ennyi ellentétes követelménynek eleget tenni. Elvárják tőlem, hogy növeljem a termelékenységét, ugyanakkor azt prédikálják, hogy szorítsuk vissza a prostitúciót, vagy ha egyelőre még nem is a prostitúciót, de legalábbis azokat a megnyilvánulásait, melyek az ízlésüket a legjobban sértik. Ki tud két ellentmondó parancsnak: „a minél többet”-nek és a „minél kevesebbet”-nek egyszerre eleget tenni?

Madame Clarisse megértően bólogatott. Aztán a férfi ujjait végighúzta tüzesedő ajkán.

„Ó! – sóhajtott fel Lomnic Ferenc. – Mekkorát tévedtem, amikor Madame Clarisse arcán először az orrot véltem a domináns, a rendező erőnek. Ezen az arcon a száj uralkodik, ez az adakozó, mámorban megmártóztató száj!”

A száj, az asszony szája, új vágyra ajzón, megint csak a férfi slicce felé közeledett. S közben fátyolos hangon suttozta:

– És Marx nem írt olyat, ami jó nekünk?

XII

Mintha csak valami ki tudja, kinek tett ígéretet teljesítene aggályos pontossággal, Lomnic az ügyfelekkel már jóval előbb összetűzésbe keveredett.

Különösen a hajdani törzsközönség, a régebb óta idejárók vették zokon, hogy alig tették be a lábukat az intézetbe, máris odatolakodott hozzájuk:

– Miben állhatunk a rendelkezésükre, uraim? A későbbi normarendezés érdekében, kérem, mondják el, milyen szolgáltatásokkal kívánnak élni és hányszor.

Sok ügyfél már ekkor kifordult az ajtón. Ám akiket a szorongató szükség itt marasztalt, azok felháborodottan hörögték:

– Hát ez már szemtelenség! Ez lesz a szocializmus, hogy ha bemegyek majd egy nyilvános vécébe, megkérdezik tőlem, hogy szarni vagy pisálni akarok?!

– Kikérem magamnak, hogy a szocializmust sértegesse! Ez a tervszerűség birodalma lesz, ahol igenis tudnunk kell, mik a nép szükségletei, azért, hogy minél jobban kielégíthessük.

Ezen a ponton a legtöbb, jócskán felpaprikázódott férfi üvölteni kezdett:

– Hát akkor írja be a nyilvántartásba, mit akarok! Írja csak!

És itt valami olyan drasztikus kifejezést ordított, többnyire nem is egyszer, de háromszor, amit Lomnic Ferenc persze, hogy nem írt be.

A megoldást: azt, hogy Lomnic Ferencnek föl kell adnia magából valamit, a maradékot pedig felszabadítania, megint csak Madame Clarisse találta meg.

Mikor Lomnicot már teljesen a befolyása alatt tartotta (annyira, hogy a férfi már nemcsak esténként, de reggelente is bekérte magához), azt javasolta neki, hogy ne riassa el férfiként, ráadásul a szocializmus ágenseként az idejövöket, hanem a hagyományoknak megfelelően, öltözzön nőnek.

Majd meglátja, mennyivel jobban megy így az üzlet! És azt is meglátja, hogy az embert milyen érdekes élmények érhetik, ha éppen ő a nő!

XIII

Az a lelkes tettvágy, amit egy más nézőszögből öncélú túlbuzgóságnak is lehet nevezni, az egész társadalmat áthatotta, a saját levében fövesztette, minden csak bugyogott, forrt, rotyogott.

Icuka és Olly a nyomába se léphetett ugyan Madame Clarisse-nak hivatástudatban, de mivel a csoportmunkát három munkaegységként számolták el, ráadásul a soha nem látott mértékben megnövekedett forgalmat másként, mint így, el se láthatták volna, ezentúl mindig együtt dolgoztak.

Az ügyfelek szerették a csoportmunkát. Annyira, hogy többször kezdeményezték, hogy Icukán és Ollyn kívül egy újabb, lehetőleg minél teltebb munkaerőt vegyenek föl erre a célra.

Erről persze szó se lehetett. A nyilvánosházak egymás után csuktak be, volt lakóik vagy átképezték magukat szövönőnek, vagy férjhez mentek, s a Pompadour szocia-

lista brigád is kizárólag annak köszönhető a pusztaság létét, hogy kellő időben bekapcsolódott a szocialista brigádmozgalomba.

A háború után a bordély látogatói más társadalmi rétegekből kerültek ki, mint korábban. Az úgynevezett finomabb emberek elmaradtak. Ők, akik még emlékeztek azokra az időkre, amikor a hangulatvilágítás tompa fényét pajzánul lobogó gyertyák élénkítették föl, amikor a zongora billentyűiből melankolikus, édes muzsika tört fel, hogy ráerősítsen a parfümök buja illatára, hiányolták a zeneszót, a selyemsuhogást, a decens légkört. Betört a proletariátus, vagy legalábbis a lumpenproletariátus.

Ez a higiénia terén változásokat hozott.

Lomnic azzal próbálkozott, hogy plakátokat ragasztott ki a falra, a következő felirattal:

„Evés előtt moss kezet!”

de hát hatásos lehetett-e az ilyesmi ott, ahol nem evésről, és nem is kézről volt szó.

Icuka az egyik brigádgyűlésen nem tartotta tovább magában a felháborodását:

– A vendégkör megváltozásával sokkal rosszabb munkakörülmények közé kerülünk! Mi is követeljük azt a bérpótlékot, amely az egészségkárosító kockázatok között dolgozóknak jár!

Sose látták még olyan dühösnek Lomnic Ferencet, mint ekkor. Az öklét rázva jelentette ki, hogy akinek egy proletár, egy munkásember „egészségkárosító kockázat”, az azonnal hagyja el ezt a helyet.

A bérpótlékok kérdése ezzel egyszer s mindenkorra lekerült a napirendről.

XIV

Nem volt benne biztos, hogy Madame Clarisse-ban megbízhat-e.

Olykor az árulásától tartott, rafinált cselszövényeket tételezett föl róla. Máskor meg azt képzelte, hogy az asszony szereti.

Hitte és hihette, hogy „a mennyiség átcsap minőségbe” elve alapján a túl gyakran, túl hevesen gyakorolt testiség, egy bizonyos ponton, lelki összetartozássá nemesedik, ám Madame Clarisse éppen azért jelentett neki oly sokat, mert úgy adott oda mindent, hogy közben semmit sem vett el.

Ez az asszony, ha akarná, az egész világot megtisztíthatná a mocsoktól. Nyelvével, édes nyálával tisztára mosná az utakat, a tereket, az ösvényeket, semmivé oldaná a sok szennyet, piszkot, s a földön szeretet, egyetemes boldogság lenne.

Hiszen őt, Lomnic Ferencet is megszabadította annak a gyakran kísértő, németországi emléknek a nyomasztó súlyától. Az asszony puhán motozó ajka maga volt a bűnbocsánat, súlytalaná tett minden korábbi bűnt, szégyent: érvénytelenítette az erőszakot, messzire űzte a tehetetlenséget.

Egyetértett, mélyen egyetértett hát Madame Clarisse-szal, amikor az meleg lehetévével őt is, a levegőt is megborzongtatva ezt súgta a fülébe:

– Ne higgye, hogy csak az az egy út volt nyitva előttem, amit végül bejártam. Azt se higgye, hogy sodródtam, önállótanul, életcél nélkül, mint oly sokan... Én feleségként, magántulajdonként nem tölthettem volna be a hivatásomat. Nekem, ugyan nem tudatos, de érzelmi szocialistaként a köz szolgálata mellett kellett elköteleznem magamat! ... Ha én meglátok egy férfit, én abban a férfiban mindig a jótett lehetőségét látom. Látok egy feszült, ideges, magát a világban rosszul érző férfit, aki bejön hozzám, és egy egészen más ember megy ki tőlem...

Ilyenkor Lomnic Ferenc mindig megkérte Madame Clarisse-t, hogy tegye, varázsolja őt más emberré. S ez olyan sokszor történt meg, hogy a férfi már azt se tudta, az-e, aki.

XV

Csalódott Marxban. Csalódott Engelsben. És Leninben is.

Olyan kérdésekre hosszú oldalakat pazaroltak, mint a gothai program kritikája, vagy a nagyoroszok nemzeti büszkesége, a szexualitással, az élet oly fontos jelenségével viszont, bosszantóan keveset foglalkoztak.

Egy-két, a prostitúcióval kapcsolatban elejtett megjegyzésük pedig, a témában való elmélyülés hiányáról árulkodott.

„Vajon eleget jártak-e a klasszikusok bordélyba ahhoz, hogy álláspontjukat mérvadóan fogadhatta el a magamfajta, a jelenségről immáron nem kevés közvetlen tapasztalatot szerzett ember?” – motoszkált egy olyannyira szentségtörő gondolat Lomnic Ferenc fejében, hogy azt még Madame Clarisse-szal sem találta célszerűnek megosztani.

A nagy írók, gondolkodók végzetes naivitással szemlélik ezt a problémát. Úgy vélik, a prostituált a társadalom áldozata, s a társadalom jobban teszi, ha úgy megváltozik, hogy nem lesz szükség benne ilyen, a nőiességet imitáló pótszerekre.

Ám ha az ember némi statisztikai vénával veti bele magát a kérdés vizsgálatába, könnyen kiszámíthatja, hogy ha a prostituáltakat töröljük az osztályadalmi szintű közösülések és egyéb nemi cselekmények listájáról, akkor ez – változatlan nemi aktivitással számolva – oda vezet, hogy megint csak a gyárakban és hivatalokban helytálló női munkavállalók terheit növeltük. Márpedig a dolgozó nőket kímélni kell!

No, és mi jogon zárjuk ki a saját lábukon megálló, saját kenyerüket megkereső prostituáltakat a dolgozó nők sorából? – jutott Lomnic most már egészen eretnek következtetésekre.

Nincsenek-e más munkahelyek is, ahol egy nő nehéz, meg nem becsült munkát végez?

Vegyük például Icukát és Ollyt! Egy év múlva talán már egy szövőgyárban, kegyetlenül kattogó gépek között találja őket a munkakezdés.

A két lány egy jó szót se fog kapni a munkájáért, míg itt egyáltalán nem ment ritkaság számba, ha megdicsérték őket, lelkesült szavakban fürdőztek. Közönyösen, a rutin félálomban dolgoznak majd, azt se tudva miért, minek kell robotolniuk.

Negyvenéves korukra a felismerhetetlenségig elhíznak. Ötvenévesen lerokkantosítják magukat. A hatvanadik évükben pedig – ej, de kinek lenne kedve addig élélni?!

XVI

Arra számított, hogy egyszer csak jön majd a feletteseitől egy hivatalos levél. Ebben értesítik, hogy ekkor és ekkor be kell zárnia az intézetet, fel kell oszlatnia a szocialista brigádot, vagy ha ezt nem teszi, internálás, börtön vár rá.

A legalább annyira vágyva, mint rettegve várt levelet sosem kapta meg Lomnic Ferenc.

És ezt, élete talán legnagyobb szerencsését Madame Clarisse-nak köszönhette.

Akik azon a szakterületen dolgoznak, ahol Madame Clarisse, azoknak állandó réme a derékficam. Elég egy rossz mozdulat – s milyen könnyen megtörténhet egy lelkiismeretes dolgozóval egy rossz mozdulat! –, és beáll a munkaképtelenség, a kényszerpihenő.

Amint Madame Clarisse-szal megtörtént ez a baj, ez az üzemi baleset, de ha az nem, hát foglalkozási megbetegedés, minden megváltozott. Legfőképpen ő, Madame Clarisse.

Ingerlékeny, zsörtölődő lett. Lomnic Ferencben ellenséget látott, s Icukával és Ollyval is vagy veszekedett vagy ha hisztériája érzélgősséggé édesedett, szertelenül ajnározta, körülhízelegte őket.

A két lány fölkereste Lomnic Ferencet.

– Lomnic elvtárs! Nem lehetne valahogy eltávolítani, a brigádunkból kizárni Madame Clarisse-t? Dolgozni nem tud, és ha még meggyógyulna is, már nagymamakorban van... Igazán sajnáljuk őt, de hát az nem megy, hogy mi végezzük el az ő munkáját. Főleg úgy nem, hogy *minket* senki sem fizet meg a túlórázásért.

Ugyanaz a féktelen düh tört ki megint Lomnic Ferencből, mint a múltkor, amikor a lányok, a higiénés körülmények változására hivatkozással, egészségkárosító munka után járó pótlékot akartak kicsikarni.

Kiselőadást tartott nekik arról, hogy a szocialista társadalom a szolidaritás társadalma, itt aki beteg, azt nem lehet a szemétre hányni, s azt se lehet csak úgy kirúgni, aki megöregedett.

A lányok riadtan rebbentek szét. Igazán nem tudták már, mit gondoljanak erről a híres szocialista társadalomról. Mi lesz itt, ha nem lesz különbség egészséges és beteg, fiatal és öreg között?

Lomnic azt hitte, ezt a kérdést, vagyis Madame Clarisse ügyét, elintézte.

Csak azt nem értette, hogy ha találkoznak, a fájdalom hasogatta testét szánandóan nehezen vonszoló Madame Clarisse miért néz rá olyan gyűlölködve, mikor pedig ő megvédte, sőt, együttműködést kínál neki:

– Lásza be, továbbra is segítenünk kell egymást, Clarisse! Ahhoz, hogy a dolgok rendben menjenek, nekünk, kettőnknek ezután is össze kell fognunk!

– Nem leszek többé áru!ó!

– Áru!ó...?

– Igen az! Tudja, miért vetnek meg minket, prostituáltakat? Nem, nem azért, amit csinálunk! Hanem azért, mert áru!ók vagyunk. A férfiak uralta világban mi elárultuk a nemünket, és a győztesekhez csapódtunk... A nők lenéznek minket. Ez természetes. De a férfiak is áru!ókként bánnak velünk... S főleg most, ebben a társadalomban, amely azzal á!tatja magát, hogy nem férfi-, hanem emberközpontú, köpnek ránk igazán nagyot. Csakhogy én még nagyobb! köpök!

„Ez a nő megbolondult!” – gondolta Lomnic.

Azért persze tetszett neki, hogy változott a helyzet. Tetszett, hogy fölénnyel nézhet Madame Clarisse-ra. Élvezte azt is, hogy a férfiszerepbe immár jól beletanulva, cinikusan megállapíthatta, mi is hiányzik Madame Clarisse-nak ilyen nagyon.

Ám Madame Clarisse még nem volt a padlón. Gondolataiba, ezekben az örökké húséges mankókba megkapaszkodhatott.

– Milyen kényelmes is leszú!kíteni a prostitúció!t a szexualitásra! Istenem, milyen kényelmes, mennyire megnyugtató! ... De a változatosság kedvéért, legyen végre egy kicsit őszinte! Ismerje el, hogy a prostitúció nem más, mint egy tőlünk független hatalomnak való szolgál! alárendelődés – s aztán merje azt mondani, hogy maga nem prostituált!

A köv!etkező brigádgyűléstől Lomnic Ferenc semmi jót nem várt. Rossz előérzete nem csalta meg. Icuka ugyanis szólásra jelentkezett.

– Megköszönve Lomnic elvtársnak, amit eddig értünk tett, úgy vélem, változásra lenne szükség a brigádvezető személyében. Madame Clarisse-t javasolom erre a tiszt-ségre!

Lomnic csak hápogni tudott. S nézni, hogy Olly is felteszi a kezét Madame Clarisse mellett, sőt – amit később se tudott megmagyarázni magának – tétován ugyan, de ő maga, ő, Lomnic Ferenc is fölemelte a kezét!

Saját maga szavazta le saját magát.

Szándékosan nem nézett rá Madame Clarisse-ra. Nem akarta látni, nem akarta tudni, kaján vigyor pöffeszkedik-e az arcán, vagy pedig ugyanúgy meg van lepve, ahogyan ő.

Ezután a puccs után Lomnic Ferencnek nem volt maradása az intézetben.

Este már egy másik nőnél aludt. Természetesen nem hivatásosnál.

XVII

A kettejük!et elválasztó vasrácsot szinte észre se vette.

Madame Clarisse arcára meredt. Először látta ezt a járomcsontok bökdöste arcot a maga meztelenségében, festék, smink nélkül.

Meghatottságot érzett. Ugyanolyan, mint amikor a porig rombolt Németországon v!anszorgott keresztül, arra gondolva, hogy milyen gyönyörű épületek állhattak itt hajdan.

Az asszony szeme körül a ráncok energikus lendülettel futottak szét. Pillái viszont unottan lehorgadó, kósza szőrszálakká gyérültek. Szája, a még nemrégiben is oly húsos, érzéki szája vértelenül süppedt bele sápadt arcába.

A legnagyobb változás mégis az volt rajta, hogy korábban bronzvörösen tüzelő haja csúnyán lenőtt: szürkésre fakult. Hátul, a kontyánál, valami végső kacérságból, gyöngyházfényű csillogással emelkedett ki a fésű széles ívének pereme.

Lomnic bátortalanul rámosolygott az asszonyra. Az visszamosolygott.

Az engedélyezett öt perc alatt magyarázkodásra nem volt idő, s szükség se, mert ekkor, az utolsó találkozásukkor mind a ketten rájöttek, hogy akár akarták, akár nem, akár építő volt ez az érzés, akár pusztító, szerették egymást.

A „szeret” szó, még így múlt időben is jelent valamit, kötelez valamire.

Madame Clarisse, született Kovács Katalin alt hangján sosem hallott melegség magasított egy kicsit:

– Köszönöm, hogy eljött hozzám, kedves Feri. Maga az első, aki meglátogatott, mióta lecsuktak... Pedig jó lenne tudni, mi van kinn, a világban.

Ekkor Lomnic Ferenc, akit ez a nagyanya-korú asszony tett férfivá, és még ennél is többé: emberré, megadta neki a legnagyobb fizetséget, avval, hogy így válaszolt:

– Ne nyugtalanodjon, *elvtársnő!* Kint is ugyanolyan rend van, mint itt.

JUHÁSZ ZSUZSANNA

Szűzhártyás szikla

Sárló állat vagy, az vagy az én szememben, csődört váró kanca, fartáncos, az vagy. Hogy nem látod, merre mész, hová tartasz ezzel a nagy rózsaszínbe, kislány-országba süllyedéssel, te.

Mert azt még megbocsátottuk volna, hogy féltetted magad, hogy húzódoztál elfele tőlünk, mint ikervemhes birka, kinek féltése együtt nő az idővel, a terhével. Együtt vadul el az embertől, mert dolga van, jó szelídülése az ikerbáránnyal a hasában.

De te nem, te tőlünk különültél el, tőlünk, becsületes lányoktól, asszonyoktól, hogy mutasd, megmutasd nekünk, nem ide való vagy, nem miközénk. És segítettünk is, hogy belejőjj a munkába, osztoztunk fáradozásaidon, holott bérünk nem nőtt ezáltal. De emeltünk, mert asszony voltál, emeltünk, mert a vérünkben van, hogy ami teher, az oszlik, az könnyebb lesz, ha több kéz nyúl utána. Emeltünk, ahogy delfin-újszülöttet szokás, kéretlen, csoportosan és kortól függetlenül, csak fel a kicsit a levegőre, hogy megmaradjon, mert minden kicsi nekünk marad. Előbb nekünk, az asszonyoknak, de ha kicsit megnő, a férfiaknak is, az ő erejüket is növeszti a csapatban. Hát emeltünk téged, segítettünk a maradásban, de te egyre többet fanyalogtál, egyre lejjebb mentél erőben, ügyességben. A te válaszod a segítségünkre az ügyetlenkedés volt, a tárgyak egyre többször hulltak ki a kezedből, s lassan mi is a figyelmedből.

Mert vártál, és nem mondtad. Nem mondtad el nekünk, hogy min töprengsz, min méltazol el, csak olyan lettél nekünk, mint a szikla, reggel csúszós, délben pedig forró, de legfőképp magának való szikla csak. És jöttél, jöttél egy darabig minden nap, jöttél rózsaszínben, fehérben, kékben, de megbocsátottuk ezt is, mert mi főleg munkába jöttünk, dolgozni jöttünk, nem törődtünk hát a ruhánkkal, azzal, hogy miben jövünk. De neked minden nap mintha ünnep lett volna, mert a rózsaszín és fehér fölött illat volt, friss, tiszta illat. Virágok illata. Mert nem mondtad, hogy vársz, várod a fiadat vissza. És te várod a legjobban, nem az apja, és nem is a nővére, hanem te, te megvakult lelkű asszony, te, aki ünnepre készültél minden nap. Te, aki élvezni merted a reggeli napsütést, mielőtt betoppantál volna. Hogy a nap tegye rá a koronát a te ruhádra, illatodra, nagy, várakozó asszonyi létedre. Holott csak a mi időnket lopd, s tán nem is vettük észre, de harag lángja lobbant mibennünk, mikor te az asszonyi teljességet élvezted egy percig odakünn. Mert mi ide dolgozni jövünk, és nem várni és nem ünnepegni, és nem valamilyen neműnek lenni. Csak dolgozni, nemtelen.

De te behoztad ide a családot, és nem mondtad. Nem, mert talán szégyellted, mert talán van benned még egy kicsike szégyen, hogy a fiad, testedből, véredből lett fiadat várod annyira vissza. S én még tán tűrtem volna tovább, mint legtűrőbb, leg-

soványabb, legöregebb birka. Az, amelyik csak arra jó már, hogy jelezze, ha farkas jön, halkan, de biztosan legyen a nyájnak, nyikkanjon csak, de időben, biztosan. Én, aki koromnál fogva, mint öreg birka már nem a szememmel, fülemmel, nem az érzékszerveimmel, hanem a véremmel, csontjaimmal látom meg a vést, én tűrtem volna még. De egyszer széles, gyönggyel jócskán kivarrt gallérral jöttél. S az a gallér, az a sok munka rajta, a szakértelemmel, a férfiakhoz szépen, jól értő értelemmel varrott gyöngy úgy óvott téged, mintha szűz lennél még, mintha meglenne még alatt az, amire a gyöngyök, gyöngyszínek lennének hivatva védeni téged. Te, te asszony, aki itt lánynak készültél lenni, szűznek újra, holott a fiadat vártad nagyon vissza. A fiadnak készültél, a fiadra készültél. Övé volt, neki volt minden reggeled ünnepe, övé a napfény, a gallér terajta, s a szüzesség is alatt.

Hogy nem sült ki a szégyentől a szemed, hogy nem sül ki még most is, hogy visszavárod, vissza a háborúból, a harcból, hogy férfivá érjen. Hogy nőt s gyereket tartson el, tartsa őket jól, és hajlékot adjon a fejük fölé. Mert ezt, ezt adott a kiszemelt nőnek, és a gyerekek, a három, egyik sem övé, de megszerette őket, és most, most éppen ledolgozza a tető árát, most azért dolgozik három hónapig még, hogy vége legyen a tatarozásnak, vége. És végre a magáéban lakhasson nőjével és gyerekeivel együtt, akik az övék már, s lehet, hogy asszonya hordja már a negyediket is a szíve alatt, húsége, hálája jeleként. A férfiúvá lett fiadnak, te, akinek ő kellett, kellett gyerekestül, omló tetőstül, mindenestül. Míg neked csak a fiad bére kellene, az erő, a vér, amit most pénzre vált, pénzre azoknak, akiket szeret. De hazajön, azt mondd, haza, ha letelik az adósság, haza tehozzád, teneked, s akkor hozza a tehetségét is, akkor még azt is megteheti, hogy nálad lakik újra, és újra haza keres, neked keres, s neked már csak be kell osztani, be, az ő hazahozott javait, be az ő jóságát.

Mert jó fiú volt mindig, jó fia az anyjának, csak belehabarodott egy messi, lusta asszonyba, aki szerinted, neked a szikla, mert azt mondd, ridegen bánik a fiaddal. Holott a szikla te vagy otthon is, te, a szűz, a szűziesített asszony, aki a fiának virágozza fel magát szégyentelen. Te, hogy csak szítod a vizályt fiad és asszonya között, te, hogy szelédnek, jámbornak látszóságod hófehér leplével takarod a csejt, a fiúnak való csapdát, aminek alján kihegyezett ágak várnak őreá. A te eleven fiadra, te elfajzott anya, te, te elanyátlanodó anya, aminek léteznie se volna szabad. Az anya elanyátlanodásának a fiú, a fia számára., te! Te anyák, asszonyok szégyene, te. De nem szidlak tovább, nem, mert elfordulnál tőlem, becsuknád előttem a füleidet., és azt sügnád, sugdosnád magadban, „csalódott anya az, fiút, de rossz fiat, fiakat nevelő anya, csalódott anya, aki azt se tudja, mi végre szült, de csalódott, az biztos, és belészorult a bosszú, a bosszúnak vágya, s ezért rossz fiakat lát mindenütt. S ezért a másokén, a mások fiain állna bosszút, ha tehetné, de nem, én nem engedem. Mert az én fiam jó, és visszajön nekem.”

Hát nem fortyogok tovább, nem szidlak céltalan, hisz ellenem fordulnál. Ellenem, és a fiad ellen is, és ezt nem akarom. Azért beszélek hozzád éppen, mert felháborítottál. Fel, mert azt kéred a folyótól, visszafelé folyjon ezentül. Azt kéred a pataktól, ami a folyót táplálja, hogy álljon. Álljon meg. Mert te is azt teszed., azt,

mintha istennő lennél, akinek parancsolni szabad, holott van, amit nem érdemes megparancsolni, mert úgyis hiába. De csak próbáld, te, te fiának táncoló, sárló kanca, te, aki nem látsz semmit, aki már semmit se lát, csak a fia férfierejét, csak a saját malmát, csak a vizet, amit hajtana egyre a malmára, mindegy, hogy merről, honnan jó. Csak a munkátlanságot, a tisztos munka nélküli valóságot, hisz erre megy ki a játék, hogy te is tisztességgel, becsületesen használd ki a fiad erejét. Hogy még becsüljenek is azért, hogy visszafelé folyatod a vizet, hogy megálljt parancsolsz a pataknak, s hogy még a napot is megállítanád egy percre, hogy tovább ragyogjon rád, hogy ragyogásából életet nyerj, hogy fényével feltámaszthatd magad. Hogy többet és még többet várhass el a fiútól, ha hazatér, és neked, csak neked lesz a teljes férfiereje. Te barom, te, aki lennél inkább herélt, jól húzó bika, az, akire mi inkább hajazunk. Te, te nemtelen állat, te, te újra kislánnyá lenni akaró, te, hogy miért is nem látod, hogy kik is vagyunk mi itt. Miféle nemtelen, kortalan, családtalan igavonók, csak itt. Mert ide mi ezért járunk, te inkább nimfának való, te tűzifa, te nedves, te tűznek, tűzrevalónak készülő mégis, te öreglány, aki már csak csiholja a szenvedélyt, a tüzet, s azt is, szégyenünkre, a fiának. Annak, aki belőle lett, annak, aki más asszonynak, egy másik asszonynak készült, hite, neveltetése, az ember íratlan törvénye szerint.

Te kifordult, te fejére állított Klütaimnésztra, te aki *vissza* várod a fiadat, vissza a házadba, a méhedbe, emleidre újra, holott rettegned, félned illene inkább tőle. Rettegni vele, általa, rettegni a te szűzzé váló vágyásodtól, attól, hogy újra a káosz lesz, a káosz, amit csak a törvények tesznek renddé. Láthatóvá és átláthatóvá mindazt, ami van, de főleg mindazt, aminek kell lennie. Hát nem látod, nem örökölted mégse az anyádtól, apádtól, hogy nincs vissza út, nincs az anyához férfiként immár. Mert ez a rend, mert így kell lennie, különben férjed s annak minden férfitokát alázod, ha fiadat várod, és így, a maga teljességében mindenestül vissza. S akkor, s így minden férfit alázol, s minden férfit, akik majdan születnek, hogy alázatra, megalázásra nemzzenek majd fiút. Örök házi szolgálatra, csak anyjának öröme és örök szolgálatára. S így, ezáltal, gondoltál-e rá, az apák azonnal fölöslegessé lesznek, mihelyt a fiú kibújjik az anyaméhből. Mihelyt új eltartója lesz az anyáknak. De rettegni fognak a fiak is, hisz' heréltnek születnek majd, lelki heréltnek mind, habár időben zacskójukba száll majd heréjük, mind a kettő, és ott is maradhatnak majd, de nedvük, az áldott herenedv, az isteneknek mindig is tetsző, a férfiúi életkedvet és életet is adó nedv rögvest, már születésüktől az anyjuknak lesz szánva eleve. Gondoltál te minderre, te tüzelő, sárló kanca, te, te szuka inkább, te átkozott, örök tüzelésre ítélt szuka? Hogy miféle béke lenne ez? Hisz herék nélkül nincs civódás, nincs háború, de a nőstényért, a nőért való harc sincs, és életkedv sincs? Miféle hideg, nemtelen, sehova se vezető béke lenne ez? Miféle egyensúly, miféle mérleg? Miféle örök, butító, kőbe vésett, kőmérleg dombormű az emberiség emlékfalán? Mert az, emlék lesz csak, emlék lenne az ember egy másik faj, vagy egy új emberfaj emlékezetében, ha az lenne, amit te akarsz.

És mondd csak, látod-e a férjedet most, most, többet, hogy hozzánk már nem jössz, és otthon várod ki a hónapok múlását? Látod-e az arcát? Kíváncsi vagy-e rá? Látod-e őt, hallod-e, hogy zúzódik össze, hogy porlik el benne a büszkeség, hogy neki asszonya van, eltartott, jól tartott, hozzá hű, az eltelt évekhez is hű asszonya. Mert neki most senkije sincs, mert láthatnád, hogy ő, mivel látja, hogy te a fiadé lettél újra a nagy várakozásban, őt feleslegessé tetted ezentúl. Hogy ő nem kell már teneked, hogy ő már nem elég teneked, mert nem elég már, amit hoz, hazahoz, teneked hoz. S ezért te másra vágysz már, a fiatokra vágysz őhelyette. Nem tudom, tudod-e, hogy őt már most névtelenné tetted, mert könnyűnek találtad, és szétszórtad a csontjai porát már most, pedig él még. Él, de halott, mert másra, másféle vágyakra cserélted, és tudja, emléke se lesz, mert ugyan ki fog emlékezni, ki, az első férfira, aki hagyta még élő állapotában, még hús-vér életében, még ki nem hült testtel, még ki nem hült szívvél a mellében, hogy a fia lépjen a helyére. Mert nem tudtál volna inkább egy szeretőt, szép szüzet fogadni rózsaszín, szűzlány-magadba. Nem virulhattál volna ki, ha már esetleg férjed bimbóban hagyott, pártában botorul, habár gyerekeket nemzett neked, de akkor is szűznek, lelki szűznek mégis, mert van ilyen. És ha van, hát legyen is, de jónak, jóvá legyen, hisz emberi, hát nem idegen dolog. Hát lehetett volna jóvá is a te újra szűzzé válásod, lehetett volna belőled szerető, másodvirágzó, de akár elsöre, előszörre virágzó lány, gyönyörlelkű asszonya akár egy szűznek, egy fiatalnak, de egy meglettnek is akár, akit szintűgy szűzen hagyott lelkének nem, csak testének asszonya. S akkor a férjed csak lecserélt férfi lehetett volna, gondolhatta volna azt bátran, hogy csak test, semmi több már teneked, s akkor felszabadíthattad volna lelkét, fel előbb a gyötrelmekről, tépelődéstől, hogy tán ő volt az oka, ő volt a rossz, hogy te más után néztél. Holott tudjuk, nemde, hogy nem lök senki bennünket szeretők karjaiba. De nem ám. Megyünk mi magunktól is, megyünk. Férfiak és nők, megyünk, rohanunk, olykor magunktól oda, ahol úgy hisszük, csak játék vár. Játékos szerelmes élc és babusgatás, de rengeteg, és a duma csak duma, semmi több, a beszédet, a szavakat elfújja a szél, s csak az ölelés marad, s mindig, mindenkor az, olyan, amilyenre éppen vágyunk, mert szertelenek vagyunk valójában, bohó, szertelen, velőnkig önző gyerekek, s azok is maradnánk, ha lehetne. De nem lehet, hát olykor megadjuk magunkat, meg az öröknek gondolt csiklandozásnak, örök fénynek, tűz mellől szemelgetett örök hőesésnek. Hát lettél volna inkább szerető, te álszűz asszony, te, aki a világ kerekét vágyod inkább visszafordítani, és tetted a férjedet még életében értéktelen ronggyá, cédává csak, kurvává, akinek csak szép ereje kellett, jó munkabírása, de kidobtad, mihelyt egy erősebb tűnt fel a láthatáron. A tulajdon fiad, te! Aki az övé is, akit adva ő is teneked, te nagyra, te hatalomra, te férfitulajdonlásra vágyó asszony, te ember, aki egy másikat akar dolgoztatni önmaga helyett. De fiatal vagy még, még tán szülni is tudnál. De a fiadnak? És mit, hogyan, mit és kit? Ugyan mit adnál neki gyerek helyett? Vagy azt hiszed, ha elfogadta egy másik férfi ágyékának gyümölcsseit, hímtagjának nemzettjeit, akár tán téged is elfogad, el szűzként, és tart is, eltart, mint örök szűzlányt, kislányt, mint a kishűgát akár?

De hisz van neki, lásd be, és lásd, hogy nővért szültél neki vagy öccsöt a nővérnek, sőt ezt az ártatlan, semmiről sem tudó Iphigéniát kellene a fiadnak örökül hagyni. Hisz ők lesznek, ha már te nem leszel. Ők lesznek egymásnak, ők a te valódi értékeid. Ők, a nővér a fiúnak, ha már nem leszel s az öcs a nővérnek, a fiú, a férfi, aki pártatlan marad, és annak is kell lennie testvére házastársi vitáiban, de majdan mellé kell állnia, ha az bajban lesz, ha nem lát utat maga előtt, ha szüksége lesz valakire, aki a lehetetlent is lehetségesnek láttatja vele, az élethez vezetőt, de soha a halálhoz. S fordítva is így lesz, így kell lennie, lásd be. Mert ha elfelejtetted volna, ezért szültél kettőt, hogy egymás támasza legyenek, ha meghalsz. S ha csak egyet szültél volna, most az lenne az anyai kötelességed, hogy válassz miközöttünk, anyák közül, azért kellene közénk, anyák közé többet járnod, hogy fiaink, lányaink közül testvért kérj tőlünk, testvért az egykédnek, hogy támasza legyen, ha te majd nem leszel. De vele, a lányoddal mit tettél, hogy hallgat? Hogy hallgat és tűr, tűri ezt a fejvesztett csábítást, a fiad, az öccse hazafelé csábítgatását. De nem azért, hogy rendet tegyen, hogy visszaállítsa a rendet a férfivá lett férfi, nem, hanem hogy futása a te életet adó méhedben érjen véget. Hát hogy tűrheti mindezt?

Hogy, ha nem úgy, hogy te akarva-akaratlan, csak úgy jártodban-keltedben megvádoltad, hogy apja tán őt jobban szereti, mint téged. Hogy mindig is kislányt akart csak, és csak egyet, egy gyereket. A fiút, azt már nem nagyon, hát kénytelen voltál te, az anyja a fiú védelmére kelni. De ennyire? Ennyire azért nem kellene, te fejet, főt vesztett valaki. Mert a férjedet már szétszórtad úgyis, szét, neki a szeleknek. A te férjed hamvait a szelek törlik ki éppen a szemükből, mert nem is szántad azokat a hamvakat, hanem lökted, egyenesen bele, bele a szelek szemébe, de a lányod az még visszafordíthatna téged, ha hagynád, ha nem vádolnád meg őt, hogy az apjához húz, az apjával fertőzi a vért, a vérét, amit te adtál a húsával, csontjával neki. S talán tényleg szereti, és szánja is az apját, és szeresse is a férfit, az elsőt, aki önként lemondott még életében a csontjairól, és lett belőle gerinctelen állat, csúszómászó, térden se csúszó mászó a te fenséges, gyilkos személyed előtt.

De a vértfertőző nem ő mégse. Ő, ha ment, csak teutánad ment, ő csak a te kegyetlenségedre válaszul lett túlzottan apás, és rettegj, rettegj öntudatlan bosszújának öntudatlan vágyától, ha majd fiad valóban hazatér, te sárló kanca. Te.

E A . K .

„Képregény”

A Vas Népe 1979. október 14-i számában háromnegyed kolumnás beszámoló olvasható „Színház nem létezhet kortársdráma (így!) nélkül” cím alatt a Bozsokon megrendezett szakmai találkozóóról, amelyen drámaírók, kritikusok és színházi szakemberek vettek részt, s amelyet – ma már ez a szimpla tény is történelmi súlyú információ... – a Magyar Írók Szövetségének Közép-dunántúli Csoportja, a Vas Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya és az Életünk szerkesztősége szervezett. A cikk beszédmódja és szóhasználata alighanem pontosan megrajzolja a hetvenes évek végének politikai „elvárás horizontját”: a mai olvasónak nem könnyű feladat tisztázni a valószínű tényeket, a vélelmezhető érdekeket és az indulatjelzéseket a hivatalos lózungok és hírlapos közhelyek mögül. Azért azt nem kis nosztalgiával kell megjegyeznünk, hogy ekkortájt még volt állami kulturális politika – lett legyen az állam és a politika olyan amilyen... – a kultúra össznemzeti ügy volt. A vitát lezáró főszerkesztő Pete György ígéretet tett arra, hogy a hozzászólások az Életünk 1980. januári számában lesznek olvashatók. Nos, nemhogy a januári számban, de az egész évben nincs nyoma semmiféle reflexiónak a bozsoki együttlétről. Viszont Pete György személyes hagyatékából előkerült Sipos Géza harmincegynéhány darabos fotósorozata. Ezek a képek arról tanúskodnak, hogy nemcsak kulturális politika volt, hanem kulturális élet is. Amikor mindenki jól érezte magát a többiek társaságában.

*Gyurkovics Tibor (1931–2008), Csurka István (1934–2012), Sziládi János (1939–1999),
Czímer József (1913–2008), Páskándi Géza (1933–1995), Eörsi István (1931–2005)*

Simonffy András (1941–1995), Czimer József, a háttérben Cenner Mihály (1917–2001)

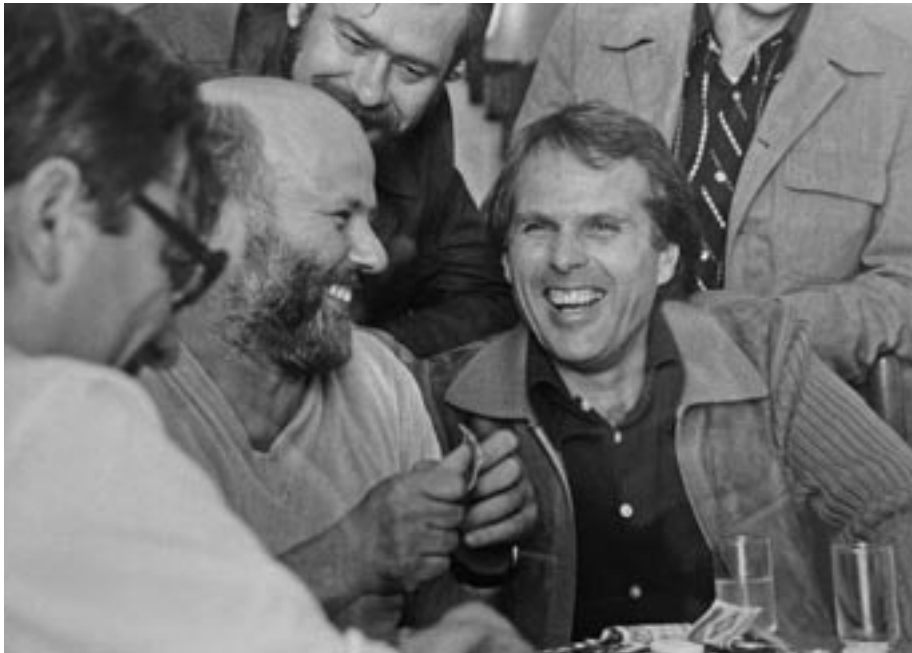
*Babarczy László (1941–2022), Eörsi István, Tarján Tamás (1949–2017),
Pete György (1944–2021), Czimer József, Fábíán László (1940–)*

*Sziládi János, Fábrián László, Vinkó József (1951–), Görgey Gábor (1929–2022),
Csurka István, Czímer József, Babarczy László, Bulla Károly (1946–)*

Pete György, Babarczy László, Berkes Erzsébet (1940–2002)

Babarczy László, Eörsi István, Görgey Gábor, a háttérben Pete György

*Babarczy László, Gyurkovics Tibor, Czímer József, Eörsi István, Görgey Gábor, Sziládi János,
Csurka István, háttal Vinkó József, takarva Berkes Erzsébet*

Görgey Gábor, Csurka István, Czímer József, Babarczy László, Bulla Károly, Cenner Mihály

Görgey Gábor, Törőcsik Mari (1935–2021), Gyurkovics Tibor

PETE GYÖRGY

Az Életünk története (1963–1992)

ELŐLJÁRÓ BESZÉD, AVAGY RENDHAGYÓ
BEVEZETÉS

Tépelődések evidenciákról, avagy a spanyolviaszok állandó újrafelfedezései

Indításnak annyit, hogy be kell látni és ki kell mondani, hogy tudatlan, műveletlen és nevetlen vagyok, ám ezt a kötelező szerénység is mondathatja bárkivel, mert ugyan ki mondhatná magáról, hogy ő nem az? Végso értelemben ez mindenkire igaz, így tehát nem is kell figyelembe venni, hiszen nincs viszonyítás: kihez vagy mihez képest? Az abszolútomhoz képest mindenki az, de nem egyenlő mértékben! De mi a tudás? Minek a tudása? A szükséges vagy legalább a lehetséges tudásé? De mi az, ami szükséges? Az emberek által ajánlott, bárki által megtanulható? Vagy a zseni sejtés? De tudás-e az ösztön, a megérzés, a sejtés? Vajon egyes esetekben, bizonyos vonatkozásokban nem jobb-e a nem tudás? A hályogkovácsnak nincs, nem is lehet elvben igaza, de gyakorlati tevékenységnek lehet hasznos és jó eredménye. Hasznos és jó munkája. „Nem tudják, de teszik” – írta Marx a Tőke mottójában. A létezés értelme ember számára nem tudható ésszel, de mégis tetten érhető a gyakorlatban? Nem, ez a marxizmus módszertani tévedése. Nem a gyakorlat igazolja az elméletet, hanem az elmélet keres (és talál) igazolást a gyakorlatban. Tehát nem a gyakorlat, (ami maga a létezés) igazol, csak meg kell találni a módját. Valójában a létezés ezért csak önmagát a létezést igazolja, igazolhatja.

Én nem általában, ontológiailag vagyok tudatlan, műveletlen és nevetlen, hanem konkrétan, a tanulható, az elvárt- és elvárható dolgokban. Pontosabban: hiányos a tudásom. És mégis: ezt tudva és belátva, mégis azt kellett tapasztalnom, sokszor, sok esetben, hogy ez hasznos volt. Nem fontosabb-e a tudásnál, ami egyneműsít, az ösztön, a megérzés, a sejtés? Azaz az ihlet, ami a valóságról, a valóságon túli, a valóság fölötti-mögötti valóságból kap valamilyen választ kérdésére, vagy onnan „tudja meg”, érzi, sejt meg hogy mi is az igazi kérdés, ami válaszra vár. De ki lehet biztos abban, hogy pont az ő sejtése, megérzése, ösztöne az, ami onnan táplálkodik? Hány rögeszme, hamis tudat működik az emberben? Ki dönti, döntheti el, melyik az igazság? Közelítésnek, kiindulásnak jó lehet az érdeklődés fogalmának bekapcsolása, a szubjektum önzésének kiszűrése. „Szép az, ami érdeklődés nélkül tetszik” – mondták a bölcs, tudós férfiak. De ez is relativizálható, mint minden. Erre való, vagy inkább erre is használható a dialektika!

Azt hiszem, nincs más lehetőség, bele kell törődni, el kell fogadni a nem-tudás tényét, és a véleményalkotás mégis-kényszerét! Ez sem biztos, hogy rosszabb eredményre vezet, mint a homogenizált tudás. Számunkra csak ez az út van nyitva. Ez az egyetlen járható.

Mi következik ebből a konkrét műre vonatkozólag? Az, hogy csak véleményt formálhatok, nem jelenthetem ki, hogy ez az igazság, így volt, ez volt, ez volt az értelme, célja. Ezt gondolták, gondoltam. „Gondolta a fene” – mondta válaszul dühösen Arany János kritikusai okoskodására. Semmit nem állíthat az ember biztosan, mégis valamit állítania kell, és vállalnia is kell saját állításait, véleményét. Arra kell legelsősorban vigyáznia, hogy ne próbáljon föllenteni, se a maga, se mások, se a feltett dolgok érdekében, vagy vélt érdekében. Ezért nem a szubjektivitás kiszorítása, hanem ellenőrzés alatt tartása lehet csak a cél, mert a kiszorítása úgymint lehetetlen. De más lehetőség nincs, mert forrás sincs, nem is lehet a motivációk, cselekvések, értelmezések felidézésére. Kétélű ez a fegyver, de nincs más. Óvatosan kell forgatni, de forgatni kell. Annál jobb, minél inkább sebez, minél inkább leleplez, minél jobban folyik a vér. A szerzőé.

Az emlékezés felhasználásának szükségességéről, hasznáról és veszélyeiről

Ha egy folyóirat-történetet az abban tevőlegesen is, szellemi értelemben is résztvevő író, alapvető kérdésként merül fel emlékezés és források viszonya. Források ugyanis általában – véletlenektől is függően – nincsenek olyan bőséggel (vagy nem maradtak meg olyan bővíben), hogy minden aspektusát a témának le lehetne velük fedni. Végláthatatlan sora merülhet így fel – szükségszerűen – az olyan kérdéseknek, amelyekre a válasz csak közelítő, nem teljes, nem egzakt. Itt lép be, ellentmondásosan az író – aki maga is érintett – emlékezete, mint felhasználható, felhasználandó segédforrás. Esete válogatja, milyen megbízhatósággal és milyen terjedelemben, mértékben. Ez teljesen személyfüggő is, de nem csak az. (Maga a szerényen „segédforrás”-nak nevezett emlékezés rendelkezik sok figyelmen kívül nem hagyható tulajdonsággal, ami általános megítélését, objektív forráskritikát tételez fel és követel meg.) Néhány ilyen tudnivaló:

Az emlékezet roppant szelektív, a tudat automatikusan a mélytudatba, azaz a nehezen vagy egyáltalán nem előhívható tartományba számúzi az agynak a kompromittáló, az egyént negatív színben feltüntető információkat, és viszont: kiemeli, amit ellenkezőleg jónak, hasznosnak, pozitív színezetűnek ítél, az egyén szempontjából.

Ebből azonnal megállapítható, hogy az emlékezet roppantul szubjektív is egyúttal. Természetesen, hiszen az emlékezet nem választható külön az emlékezőtől. Sajátos objektum-szubjektum viszony jön létre tehát minden esetben.

Míndez magyarázza, hogy az emlékezés rendkívül hiányos, elmosódott és ellentmondásos, mert

az emlékezésnek sajátos önmozgása is van, igyekszik kötöttségeitől megszabadulni, függetlenedni: azaz objektívalódni.

Ad absurdum véve a dolgot önmaga érdekei ellenében is tanúskodni a – természetesen feltételezett – igazság érvényesülése érdekében. Ahogy létezik mazochizmus a való életben, létezik az emlékezés szintjén is. Ez a – nem mindig igaz – önkritikára való kétségbeesett törekvése a szubjektumnak, ami azt hiszi, vagyis azt magyarázza be magának, hogy ez az igaz, a helyes, a jó, az objektív! Azaz tudat és hamis tudat egymásban van, egymásba át is játszik vastagon.

Ezek ismeretében mit tehet a történetíró? Nem mondhat le erről a segédforrásról – mert sok fontos szempontból, főleg ami a motivációkat illeti – nincs más! Ez már vastagon a pszichológia területe, hiszen még a szakember is csak közelítő érvénnyel tudja eldönteni, hogy egy-egy cselekedetnek mi az igazi oka, mozgatórugója. Sokszor alaposan el is téveszti azt. Ebből az következik, hogy az emlékezet nagyon kétes eredményeket kínál, de alkalmanként igazi eredményeket is hozhat. Alkalmanként pedig nem, alkalmanként tévútra visz, vihet.

Ezért mindezekből az következik, hogy nagyon óvatosan, gyanakodva, más forrásokkal összemérve, és nagyon célzottan használható csak, de használható. Írója lelke rajta, mit és mennyit szível meg az elmondottakból, mindezekből az óvatosságot javasoló, előíró, a folytonos kontroll szükségességét hangsúlyozó felvetésekből.

Az emlékező felelőségéről

Szó esett már az emlékezés szükségességéről, hasznáról, veszélyeiről, általában, elméletben. Essék most szó ugyancsak a szükségesség elismerésével, az emlékező felelőségéről is. Ez sem egyrétegű. Az emlékezés mindig valamire irányul és mindig sokaké. De mi van akkor, ha lassan elfogynak az emlékezők? Ha nagyon megritkul a számuk, s az emlékezés lehetséges tárgyairól, amelyre irányulnának, már visszavonhatatlanul hiányozni fog, egyre több – árnyalat –, elvesztek azok az emlékek, amelyek megadhatták volna egy-egy fontosabb „emléktárgy” egyéni ízű, fénytörésű árnyalatát, díszítettségét, kapcsolatait stb. Amilyen mértékben bennünk maradnak ezek az emlékek, olyan mértékben lecsupaszodik, színét veszti a valóság egy-egy darabja. A legtöbbért talán nem is kár, de akadhatnak fontosabbak. Ki dönti el, hogy mi és miért, kinek és meddig fontos? Általában igaz, hogy nem érdemes ezen tünődni, nem is biztos, hogy igazán fontos az – bármiről is legyen szó – amiről tudnánk valamit, főleg érvényeset mondani emlékeink alapján. De más nézőpontból talán az a legfontosabb, amit mi tudnánk észrevenni, felmutatni, hiszen sokszor a nüanszok a legfontosabbak. Nem tudhatjuk. Az írók jól tudják ezt, kreálnak is céltudatosan „emléket”, „nüanszokat”, amiken keresztül az igazi lényeg sejlik át és fel. (Vegyük például Krúdyt!)

De van konkrét kényszer is. Elfogynak a tanúk. „A költő tanú a létezésben” – adtam címmel valahai ifjúságomban egy költőről (talán Adyról?) írott cikkemnek. Vagy nyilatkozta valaki és én kiemeltem címmül? Nem emlékszem.

Az Életünk korai szakaszáról, vagy az Írott Kőről, egyéb előzményekről gondolkozván már nincs kit megkérdezni, mi volt, hogy is volt stb. Nem az már az érdekes a számunkra, igazat mond-e, hanem az, hogy mondja-e, aki mondja. Így is lehetett, vagy csak az, hogy akkor egy fontos szereplő így emlékezett valamire, mely tény sok minden más ténnyel összevethető, s valóságos vagy vélt torzulásai sok mindennel magyarázhatóak, magyarázandóak. De ha nincs tényállítás, mi az ördögöt lehet értelmezni? Mi van akkor, ha elfelejtjük saját emlékeinket? Jobb? Kikről beszélek? Bár ismertem őket, soha nem kérdeztem meg tőlük azokat a dolgokat, amelyeket jó lett volna. Most hasznát venném. Akár több alkalommal is, sokféle összefüggésben. Választak is volna, hiszen sok mindent mondtak kérdés nélkül is. Íme a névsor: Bárdosi Németh János, akivel a hetvenes években nemegyszer találkoztam Pécsen. Hogy ne menjek messzire, Várkonyi Nándor, Szederkényi Ervin, Tüskés Tibor, Kuntár Lajos bácsi, akivel egyébként is sokat beszélgettem, jártam hozzá a házába, csak azokat a dolgokat nem firtattam, amelyeket talán kellett volna. Kulcsár János, Palkó István, Káldi János. De könnyű volna most, ha emlékeim volnának arról, amit a régi Életünk-ről mondtak. Sokuk a Vas Népe köréből indult, akik az Életünk szerzői is voltak. Rózsa Béla...bizony hosszú a névsor, sok a már pótolhatatlan mulasztás. Tíz évvel ezelőtt még élesebbek, számosabbak voltak a mára már elmosódott emlékek. Holnap talán kihullanak. Miután elhatároztam, hogy úgysem monográfiát fogok írni, legalább az én időmet illetően meg kell próbálnom emlékezni is, és ha emlékeim megállnak a lábukon a forrásokkal való összevetésben, nem tehetek mást – legalább más, utánam jövő munkáját megkönnyítendő – leírom az emlékeimet is, mielőtt velem együtt – óhatatlanul – megsemmisülnének.

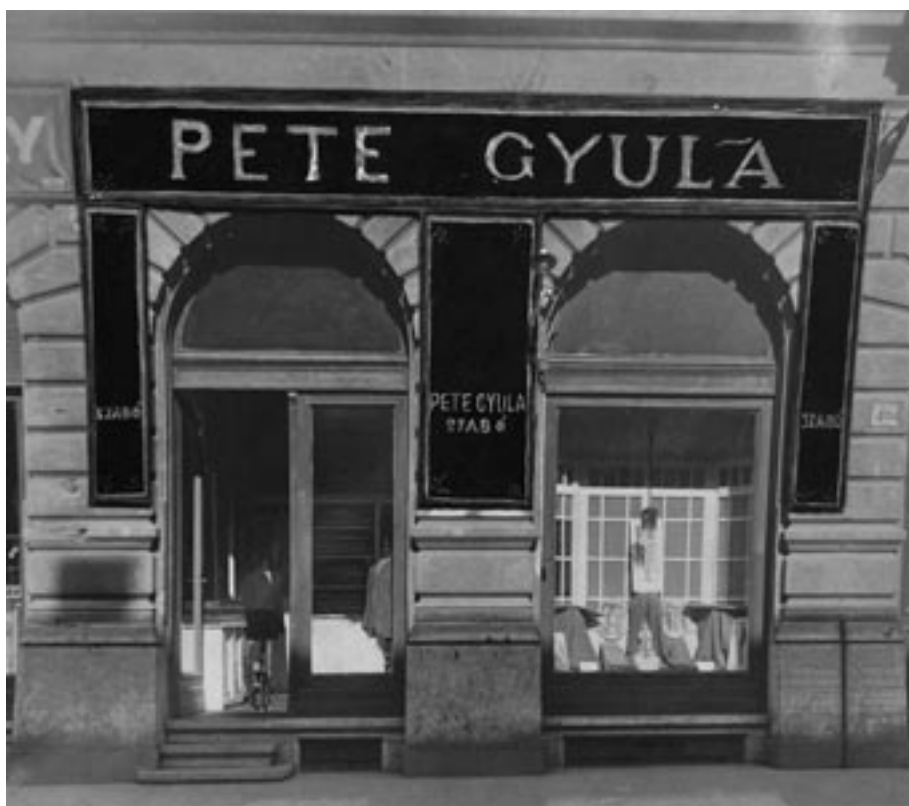
A fentebb mondottak rámutatnak az ilyen típusú művek alapvető problémájára. Ha ugyanis más írja, nem az érintett, eleve kizárt az igazság bizonyos köreinek, szintjeinek pusztá ismerete is. Megírható a mű objektíven, hiszen írója csak a forrásokra hagyatkozhat, azokat ismerheti. Persze jól is és rosszul is megírhatja, ami tudásától, felkészültségétől az ő szubjektív intuitív adottságaitól, képességeitől függ. Vagyis a tévedés ez esetben sem zárható ki, csak egy másik síkon jelentkezik. Ha az érintett írja, szándéka minősíti. Mit akar? A pusztá szerepét – vagy amit ebből fontosnak tart – kiemelni és bemutatni az adott – természetesen szubjektív – nézőpontból? És ezáltal természetesen a maga nézőpontjából is, hiszen döntéshozó volt, ő volt a döntéshozó! Ezt tudni, vállalni kell, mert mást úgysem tehet. Könnyebb utolérni őt is, mint a sánta kutyát. (Ha a hazudik, torzít, színez, eltitkol.) Mindegy, hogy miért teszi. Tehát fölösleges az álszerénység, de nagyon szükséges a szerénység. Mert a segédforrást így lehet, akkor lehet használni akár a szubjektíve kitűzött cél ellenében is.

Megkerülhetetlenül megválaszolendő tehát:

Hogy mi az író választott nézőpontja, azaz hogy:

szerinte mi a fontos az adott kor összefüggésrendszerében? Mi az eszmei tartalma a folyóiratnak?

Hogyan, mivel, jól vagy rosszul szolgálta ez a feladatvállalás a folyóiratot?

A nézőpontról

A könyv konkrét tartalma röviden a pályázatban olvasható, tömörebben nem lehet megfogalmazni. A tervezett könyv alaptörekvése, hogy egy – az összmagyar irodalomtörténet szempontjából fontos, ám mégis – részfeladatot úgy jelöljön ki, értelmezzen és főbb vonásaiban bemutasson, hogy más megközelítésmód alkalmazásakor is felhasználható alapanyagot szolgáltatson a szakmai érdeklődők számára. Ezért az *Életünk* című folyóirat történetét az 1956-os forradalom utáni kádári „konszolidáció” irodalmi vetületeként, folyamatában a rendszerváltás előtti kádári kultúrpolitika összefüggésében elhelyezve elemzi és értékeli. Más módon nem is lehetne! Közreadja és elemzi a legfontosabb helyi és országos dokumentumokat, esetlegesen a sajtót és a folyóiratban megjelent, e szempontból fontos írásokat. Ez a konkrét, gyakorlati tevékenység, lényegre koncentráló bemutatása. Egy folyóiraté a sok közül. Formálisan nem különbözik tőlük. Lehet (és kell is) a szerzőgárdát bemutatni, minősíteni, és a folyóiratnak adott, abban megjelent műveiket bemutatni, minősíteni műfajonként, bár ezek más összefüggésbe kerülnek az egyes írói életművekben, mint egy adott időpillanatban, más írók alkotásaival együtt egy folyóiratszámban, egy szerkesztői törekvést is reprezentálva.

Hiszen egy folyóirat sokféle törekvést tükröz, sokféle arca, „profilja” van, s ezek a „profilok” maguk a jellegadó hívószavak, melynek mentén az írók felsorakoznak saját törekvéseik terepére bukkanva. Hasonlatosak ezek a lapprofilok az óriási kövekhez, melyek a folyó vizébe vetttévén kis, helyi gátjai a sodrásnak, melynek mentén felgyűlnek az úszó szilárd tárgyak, amiket a víz sodor, görget, s felhalmoz kis szigetcskéket képezve, amikbe, ha egy-egy magocska hull, a növényi virulás is kezdetét veszi. De nem írható mindez le ilyen természetes mechanizmusként, hiszen nem véletlenszerű ez az összesodródás. Hasonló a hasonlónak örül alapon történik. Itt találnak otthont bizonyos írók, bizonyos írói törekvések szimbiózisban egymással és a szerkesztői szándékkal. Így épül a szerzőgárda sok-sok kis eleme, és egybeszakadva sok rokon törekvés így növekedik egymást ismerő, egymásról tudó közeggé, írói társasággá, mely elfogadja a lapot, szerkesztőjének elveit, alkalmazkodik hozzájuk és alakítja is azokat magához, hogy a végén nehezen eldönthető, a szerző csatlakozik-e egyfajta törekvéshez, vagy egy lap arca válik hasonlatossá szerzőinek törekvéseihez. Akkor jó, ha mindkét állítás igaz. Így lesz, lehet egy lap gyűjtőmedencéje bizonyos írásoknak, bizonyos gondolatoknak és az azokat produkáló íróknak. Persze gyakran vitákban, súrlódások között gömbölyödik, csiszolódik fényesre egy-egy profil, mely vonzerőt is gyakorol másokra, bővíti a szerzői kört, és differenciálja is egyben.

Egy folyóiratot nemcsak szerzői, hanem témái is minősítenek. Ez teszi őket megkülönböztethetővé, egyedi arculatúvá, mert a sokféle törekvés, sokféle lehetőség is, bár meglehet, ugyanaz a szerző bizonyos műveit itt, másokat máshol publikálja. Ott, ahol pont őrá, erre a bizonyos típusú írására nagyobb a nyitottság, a fogadókészség.

*

Mi volt az Életünk sajátos, egyedi nézőpontja, mely végigvonul anyagán, egybe fogja a sokféle szerzőt, írást, törekvést? Az, hogy mindent alárendelt egy eredendően magyar történelemszemléletnek. Mik ennek a jellemzői? Utólag visszatekintve már félreérthetetlenül kirajzolódik egy időpillanattól független, távlatos ember- és nemzetideál. Egy lényegében metafizikus, örök értékek talaján álló megmaradni akarás. Ez persze mostani megfogalmazás, de a lényege kortalan. Ez jellemezte a meghatározó írók, írások szemléletét, mely konkrét témákat, konkrét ideálokat, magatartásformákat állított előtérbe. Leegyszerűsítve, lecsupaszítva: nemcsak az adott kor, az adott emberek kritikája, hanem az emberi létezés egészéé, állapotáé. Nem a „szocializmusé”, mely egyébként sem volt az, hanem az általános emberi állapoté. De természetesen a kor által felkínált alternatívák illúziótlan elutasítása nem jelentette azt – a nem esztétikai kategóriákban – hogy ne lett volna nagyon is rendszerkritikus, ne a hatalmon kívülállók, az alullevők érdekeit képviselte volna szándékai szerint.

A fő cél a hazugságok leleplezése volt. Erre minden eszközt felhasznált a lap. Nem pusztá renitenciából, hanem építkező szándékkal. Az 1977–92 közötti szakaszban, amelyről itt most szó lesz, ezért került előtérbe, kiemelt hangsúlyt kapva a magyar

történelem az őstörténettől a XX. század eltírt történelmi tényein át egészen 1956-ig. Az egyes írások mindig egy konkrét témáról íródtak, de mindegyik eme átfogó szemlélet alapján közelített. Az általános felől az egyedihez, de úgy, hogy ez az „általános” az egyedi konkrét vizsgálódásokból bontakozott elő. László Gyula, Vékony Gábor vagy Bakay Kornél egymást sokban bírálták, de mindegyiküknek volt saját egyéni víziója a magyar őstörténet, középkor kérdéseiről, ám ezek a nézetek közös tövekről fakadtak, egymás elgondolásainak ismeretében alakultak ki. Ez a különbözőségek ama egysége, mely a lényegre tekintve kívánatos. Hasonlóképpen például Kunszabó Ferenc, Száraz György vagy Simonffy András különböző korokat idéztek meg írásaikban, de Széchenyi István eszmerendszerétől a XX. század katalizmaáig, a második világháborús katonai ellenállás szükségességéig ugyanazon az úton kellett végig menniük. Ugyanígy 1956 kapcsán sem akadt nálunk szerző, aki a reformkommunisták szerepét tekintette volna meghatározónak a forradalomban.

Nem arról volt tehát szó, hogy az egyes karakteres gondolkodók egyformán látták vagy képzelték el a magyar történelem egyes állomásait, hogy háttérbe szorították volna egyéni képességeiket, hanem arról, hogy éppen ezek miatt a képességek miatt (kreativitás, intuitivitás) hasonló, bár egyedileg különböző víziók alakultak ki bennük sorskérdésinket illetően. Ezek a víziók belefértek egy tág értelmezési sávba, tartományba, mely ugyanakkor markánsan el is tért a „hivatalostól”, az „engedélyezettől”. Ebben állott az igazi rokonságuk.

Ezek alapján (is) könnyen belátható, hogy az Életünk egyik sajtószerúsége erős történelmi töltetű anyagai, sorozatai nyomán alakult ki. Látható az is, mi ennek a lényege, iránya, amik egyben a szerkesztők szándékairól is árulkodnak. Mert valóban, a magyar történelem jó és helyes ismerete nélkül nehéz vagy lehetetlen volt a jelenben zajló folyamatok között eligazodni, reális nemzeti célokat kitűzni. Trianon ugyanis – bár borzalmas áron – újrateremtette nemzeti szuverenitásunkat, de máig vérző sebként nem engedi megválaszolatlanul hagyni a folytonosság, az összmagyar-ság képviselőjének, valamint – bárha másképp – lehetséges újrateremtésének esélyét. Trianon óta – máig – nem volt magyar szellemtudományi teljesítmény, mely ettől a tényről ne lett volna determinálva. Így volt ez a XX. században, így van ez ma is. Amikor a két világháború közötti szellemi mozgalmakat vizsgáljuk, látjuk, hogy a magyar irodalom legvirulensebb új mozgalma, a népi mozgalom egyesíteni tudta nemzeti alapon a szociális problémák felvetésével, megoldására tett javaslataival a nemzeti megmaradás követelményét. Elutasította a jobb- és baloldali téveszméket. Harmadik út – mondták erre a bírálók, mintha evidencia volna, hogy csak két út van. Ma már tudjuk, megtapasztalva a kétféle, de egy töről fakadó diktatúrákat, ez nincs és nem is volt így. A mai globalizmusnak kiszolgáltatva tudják a gondolkodók, hogy csak egy hatalom, a pénz hatalma, azaz a kapitalizmus hatalma létezik. Mindig is ez létezett az újkorban, még ha létre is segítette a XIX. században látszólagos hatalomtechnikai ellentétét, a kommunizmust. Előbb mint elméletet, utóbb – kísérletként – mint gyakorlatot. Ma az antiglobalizmus állhat szemben vele, mely valami-képpen jogutódja is az előbbi, korábban idézett harmadik utas törekvéseknek.

Ez a történelmi látásmód bukkan elő a kelet-európai kitekintésekből is, főleg a lengyel-litván vonalon. Itt sem elsősorban a szépirodalmi anyagban, hanem az irodalmi-történelmi esszéikben, tanulmányokban, Brodskij és Czeszlav Milos kapcsán, vagy a 20-as évek orosz avantgardja ürügyén. Hiszen ez volt az egész térség problémája a századelőn, és erre telepedett rá a bolsevizmus a maga rossz megoldásaival. Ezt a rossz megoldást ismeri fel és utasítja el az egész kelet-európai irodalom a közölt műfordítások tanúsága szerint. Ezt a kelet-európai irodalmat, főleg költészetet az élvonalbeli fiatal magyar költők ültették át magyarra, és tették saját költészetük számára is forrásvidékké. Ez a tapasztalat munkál saját verseikben, prózáikban is. Főleg a versben, mely rendkívül erős és meghatározó anyaga volt e korszaknak esztétikailag is. És a dráma műfajában az Életünk valóban élenjárója volt a folyóiratoknak.

Mit és mit nem olvashatunk ebben a könyvben – a könyv fő feladatvállalásairól

Könyvünk egyfajta folyóirat-történetbe ágyazott dokumentumesszéként határozható meg a legpontosabban, tehát rendhagyó már csak azért is, mert mindkét eleme egyformán fontos. Az is, hogy a folyóirat történetben ágyazott, és az is, hogy politikai dokumentumesszé. Az első azért fontos, mert tulajdonképpen a folyóirat-történetből bomlik ki a kortörténet egyik lehetséges dimenziója. A másik azért fontos, mert nem pusztán emlékezetre épülő saját vélemény, hanem dokumentumokkal is megtűzdelt, alátámasztott, arra épülő. Az egész könyvnek a kiindulópontja az a klasszikus világviszony, amelyről annak idején a 30-as években Hamvas Béla írt egy kitűnő összefoglalót. Nem is lehet más, ebből kell elindulni, ez a kályha. Erre ad választ a mai kor is, és természetesen a régebben a rendszerváltás előtt is, a rendszerváltásig csak ezek voltak a lehetséges megközelítésmódok, maga a rendszerváltás csak egy rossz választás volt erre a problémára. Mára ez már teljesen látszik, akkor egyáltalán nem volt ennyire világos, s csak kevesen vették észre, hogy tovább kellene gondolni a tennivalókat és nem megelégedni a politikai vetületével: azzal, hogy elmennek az oroszok, az ország felszabadul, elnyeri szuverenitását, csatlakozni tud a nyugati társadalomhoz, a fejlett tőkés világhoz. Ez nagyon jó volt akkor és helyes is, hogy az embereket (beleértve az írókat is) ez a probléma foglalkoztatta, ez a vetülete a problémának foglalkoztatta leginkább. Mindenki ebben élt, ezt próbálta a maga eszközeivel szolgálni, az írók elsősorban azzal, hogy megfogalmazták, hangot adtak ennek a váagnak, bemutatták azokat az embereket, akik ennek érdekében tevékenykednek, tehát írnak. A folyóirat pedig – a szerkesztőkkel az élükön – az írókkal kollektíven együttműködve ezek közül a már megírt írások közül válogattak és ebből közöltek, ezáltal szolgálták ezt a folyamatot.

Könyvünk nem vállalkozott, nem vállalkozik többre – ahogyan azt már az imént jeleztem – mint hogy egy „részfeladatot” végez el, – hiszen egy 50 éves folyóirat előzményeiről és első 30 évről szól – tehát „kijelöl” és „értelmez”, „bemutat” egy folyóirat-történetet, valamint összeállít és közread egy használható dokumentációt, azaz

alapanyagot „szolgált” a szakmai érdeklődők számára. Nem vállalkozhat többre, mert máskülönb az irdatlan mennyiségű anyag szétfeszítené a kereteket, bármennyire is igyekezne ezt „kivédeni”. Nem nyúl anyagához monografikus igénnyel, mert akkor sok olyan szempontot is érvényesítenie kellene, amelyet eleve nem is próbál. (Pl. egyes jellegadó írások bemutatásán túl, azok elmélyült elemzése, más írók, gondolkodók hasonló tárgyú, másutt és máskor megjelent műveivel való összevetése, egyáltalában egy-egy költő-író pályáján való elhelyezése az itt közölt írásoknak. A sajtótóbeli és a napi sajtótóbeli reagálások számbavétele, stb.)

Végül is ne feledjük, csak az új, megújított, és kibővített profilú folyóirat is 15 évfolyamnyi anyag, nem is beszélve arról, hogy a folyóiratban ezek az anyagok más írásokkal együtt jelentek meg, minden írásnak ezért itt más az akusztikája. Nem elegendő csak az immanens tartalmakra figyelni. Más jelent egy életmű szerves folyamatán belül, és más egy adott konkrét időpillanatban, más írással kontextusban. „minden folyóirat temető” – írta 1967-ben az *Életünk* megjelent, az *Írott Kő* második folyamát feldolgozó tanulmányában Tüskés Tibor.

E gondolattal persze vitába lehet, vitába kell szállni, mert sok tekintetben torzít a kép, de egy szempontból kétségtelenül igaz is, egy folyóirat nem az örökléte, az örökké érvényeset célozza meg. Megkerülhetetlen, alapvetően fontos a szerkesztő gondolkodásának, beállítottságának figyelembevétele.

Az *Életünk* csak 1977 után lesz elismert, rangos fóruma az egyetemes magyar irodalomnak, s a pécsi Jelenkor mellett a Dunántúl másik, önálló arculatú, karakteres műhelye. A rendszerváltás előtti évtizedben nem csupán színvonalas működő fórum, nem csupán irodalomszervező műhely volt, hanem intranzigens ellenzéki szellemiségű, nemzeti elkötelezettségű munkatársai tevékenysége nyomán politikai szerepvállalója is az átalakulásnak Vas megyében, Szombathelyen. Ezt is feldolgozza főbb vonalaiban és területein a könyv. A megújult profilt külön fejezet mutatja be és értékeli.

*

Ami még az előljáró beszédben kívánczik, annak a kérdésnek a megválaszolása: miért nem választott – 1977 után – új, más címet a lap? A kérdés jogos – többen fel is vetették –, bár egy pillanatra sem merült fel komolyabban az ötlet, bármennyire is más akart 1977 után képviselni a folyóirat. Első helyen itt okként a hagyomány erejét kell említeni. Bármennyire is eljelentéktelenedett, kiüresedett, provincializálódott, a kéthavi folyóirat, az *Írott Kő* hagyománya kötelezte az új szerkesztőt, szerkesztőséget is. Részben arra, hogy ne tagadja meg, sőt vegye tekintetbe, hiszen 1936-ban valóban a Bárdosi Németh János által szerkesztett volt az egyetlen folyóirat Dunántúlon. Részben arra, hogy más módon bár, és más közegben, de ugyanúgy a kor progresszív, élvonalbeli irodalmának legyen a műhelye, ahogy szándékai és a közölt anyag irányultsága szerint indulásakor az *Írott Kő*. Országos kitekintésű folyóirat. Valódi problémák mozgatták, hiteles és értékes írók munkáira hívta fel a közfigyelmet,

emellé sorakoztatta föl helyi írói bázisát is. És végül még egy szempont is közrejátszott a cím meg nem változtatásában: a protokolláris, ha úgy tetszik, a hiúsági szempont. Bár az *Életünk* csak 1963 óta létezett, mint új koncepciójú, egyedül Vas megye által kiadott lap, pedig csak 1977-től, de létezett. Durván másfél évtizedet hozzá lehetett számítani 1977-ben az újonnan születő „életkorához”. Nem tekintettük tehát a címet nyűgnek, sőt: rangnak, ahogyan minden gyerek szereti magát öregíteni. Büszkék voltunk, hogy az új folyóirat mindjárt a XVI. évfolyamába lépett, ott lépdelt hasonló, csak idősebb laptársai, az *Alföld*, a *Tiszatáj*, a *Jelenkor* nyomdokaiban.

A kötet szerkezeti felépítéséről

Tehát ha az eddig elmondottakat összekapcsoljuk, akkor világosan látszik, hogy a kötet csak egyféleképpen épülhet fel. Két fő része van. Az elsőbe került nem csupán az 1945 utáni antológiák sora, 1963-ig, az *Életünk* megindulásáig, hanem az *Írott Kő* is, noha ez távolinak mondott előzmény, legalábbis Palkó István nem nagyon emlegette. Azért, mert betiltották a nyilas-időkben, azért nem valószínű, mert erre éppen büszke is lehetett volna akárki. Talán azért, mert harmadik utas és népi folyóiratnak indult – Bárdosi Németh János legalábbis így indította útnak, annak szánta. Lehet. Bár voltak Vas megyei népiek is (lásd Bakó Józsefet), később ezt, főleg, amikor az 1956 utáni határozat a népi írók ellen kijött, nem volt sikk idézni, az *Írott Kő*-t sem. Talán azért nem, mert egyáltalán a két világháború előtti időszak, Szombathelyét – Vas megyéét – talán a választási eredmények miatt is, ahol mindig a Kisgazdák nyertek-nem nagyon szerették. Nagyon is úri, polgári világ volt az. A későbbi, inkább importból, mintsem helyből kinőtt kommunisták számára. S miután ők nevezték ki őket – a későbbi *Életünk* szerkesztőit – ők állították őket oda, akik az *Életünk*et később vitték, az *Életünk* akkori szerkesztői, még ha Vas megyeiek voltak is, nem nagyon szívesen emlékeztek a második világháború előttre, a Kultúregyesület kiadványára, egyáltalán a régi írókra. Egészen új világot akartak ők is építeni, ahogyan az elő is volt írva. Az akkori kor az akkori „szocialista valóság” emberei voltak. Az *Írott Kő*-t természetesen nem azért soroljuk ide, mert nem volt önálló entitás. Világos, hogy az *Írott Kő* az *Életünk*től teljesen függetlenül létező folyóirat volt, és úgy is kell hozzá közelednünk, de egy bizonyos vonatkozásban az mégis előzményének tekinthető.

Nem közvetlen előzményének, sokkal inkább jellegében és célkitűzésében, de csak az 1977-től megindult kéthavi, majd havi folyóiratnak, amely ugyancsak országos folyóiratként működött, országos szerzőkörrel és az országos irodalmi problematika, társadalmi problematika jegyében. Ez a második kötet, pontosabban a második része a könyvnek 1977-től követi nyomon az *Életünk*et egészen 1992-93-ig, a harmincadik évfordulóig, és ezt az időszakot mutatja be. Kezdetről – bár két évig kéthavi lapként, de már csak Vas megye kiadásában és új főszerkesztővel jelent meg, új programmal, és ráadásul olyan profillal, amelyet bölcsen le is írtak, s a leírtakat elfogadtatták mind a helyi, mind a regionális, mind az országos hatáskörű vezetőkkel. Ez után gyakorla-

tilag már könnyű volt a munka, mert legalább ki lehetett védeni a napi huzakodást, hogy mit miért csinál a lap. 1979-re sikerült két év szívós munkájával be is bizonyítani, egyrészt, hogy ez a profil életképes, másrészt, hogy valóban egy országos minőséget lehetett itt a Vas megyei talajban plántálni úgy, hogy mindenki csak dicsérte a folyóiratot, helyben is és országosan is.

A havi lapot, amely az országos folyóirat struktúra részeként működött, a 80-as években szintén két részre lehet bontani. Egyrészt az első felében történetek jelentős események: Péntek Imre eltávozása, Rózsa Béla halála, új székházba költözés, de ide vehetjük alapvetően a politikában a gorbacsovi fordulatot a Szovjetunióban, és legfőképp a lengyel eseményeket 1980-ban, a magyarországi szamizdat megindulását, és tulajdonképpen sok

mindent, ami a magyar irodalomban, főleg az Írószövetség, a Fiala József Artilla Köre, s a folyóiratok kapcsán volt tapasztalható. A döntő különbségeket a két szakasz között abban lehet megragadni, hogy új munkatársaim, Gyurácz Ferenc, Ambrus Lajos szintén nem voltak párttagok, és nagyon is pozitív nemzeti irányultságú szerkesztők voltak, valamint akkoriban már – 1987 után – megindult a Hamvas-különszámmal, egy Szabó Lajos-különszámmal és az ellenzék tagjával, Mészöly Miklóssal az élen egy olyan törekvés, amely túltekintett és túlmutatott a közvetlen irodalmi szükségleten, a rendszerváltás jegyében.

Nem tagadva azt, és nem számúzva az első helyről az irodalmat, de mellette, pontosabban ezt a politikumot értelmezve egy tágasabb kontextusban, amelynek a gyökere a nagy világválság volt, amelyik már a 30-as években is csak követője volt a gazdaságnak. Annak a szellemi-erkölcsi válságnak a kibontakozását, amelyik valahol a XVIII. században, a XVIII. század végéhez kötött vissza, amikor a materialista világnézet és a pénz hatalom uralmi helyzetbe jutott. A kapitalizmus teljes mértékben úrrá lett a világban. Utána ennek a talaján létrejött látszólagos tagadása, a kommunizmus is, amelyet csak az utóbbi időben kezdenek egylényegűnek tekinteni, és

ebben még nem is mindenki ért egyet a nyugati világban. Hamvas Béla és mások viszont már akkor is így ítélték meg ezt a kérdést, és ez látens módon az *Életünk szerkesztőire* is jellemző volt. Nagyon is világosan kimutatható ez, részint azzal, hogy Hamvas nem pusztán egy külön számban kapott helyet, hanem életmű-sorozatát is felvállalta a folyóirat. Később kiadatlan esszéit publikálta, azon kívül jelentkezett az a gondolat – amelyik a Hamvasi gondolatmenetnek a lényege –, ez teljesen világosan, kimutathatóan hatott Ambrus Lajos írói munkásságára és másokéra is.

Tehát az *Életünk* nem rövid távon gondolkodott. Mondhatjuk rá, hogy egészen a Hamvas-számgig, 1987-ig, döntően elsősorban a nemzeti problematika uralkodott, és ezért az *Írott Kő* népi vonalának egyenes folytatásaként egyfajta harmadik utasság is. Ehhez lehet kötni nagyon sok mindent, ami a folyóirat tevékenységét leírja a szerzők és a művek vonatkozásában és a közvetlen törekvés vonatkozásában is. Népi-nemzeti célok voltak az előtérben, de az árnyékban ott létezett már csíra formájában a rendszerváltás elégtelenségének az előlegezése abban a gondolatban, amelyik magát a lehetséges jót nem a nyugathoz való visszatérésben látta. Ennyiben tehát ismét jelentkezett a harmadik utasság, persze nem abban a harmincas évekbeli formájában, amikor a harmadik út a parasztságra, a népre támaszkodott, hanem sokkal áttételesebben, modernebbül, és ha úgy tetszik, erkölcsibb bázison, ahogy ezt a „negyedik út” fogalmával Mészöly Miklós is kifejezte. Az *Életünk* ilyen szempontból kettős arcú, lényeges, hogy ez a kötet illetően való visszatekintésből markánsabban kirajzolódik, mint eredetileg, és ez a kötet illetően való beosztásának a magyarázata. Ezért a feldolgozás végére egy summázatban az egész politikuma összefoglaltatik, nem csupán az 1956 utániság, hanem a világválság utániság és egészen a modern kor problematikájáig ebben a körben fog elhelyezkedni, az, hogy maga az *Életünk* ez alatt a 30 esztendő alatt és ezen belül elsősorban 1977 és 1992 közötti működésével mit szolgált és hogyan.

Ezen kívül külön fejezet fog foglalkozni a szerkesztőségnek a közvetlen szerepével is helyben, azzal a centrumképző szereppel, amelyre bizonyos értelemben Szombathely már a harmincas években is törekedett és szert is tett rá, részint a Vasi Szemle működésével, részint más intézmények révén, részint Bárdosi Németh János tevékenységével. Az *Életünk* sem nem volt csupán csak egy szerkesztőség, hanem széles körben szervezője is volt egy ellenzéki csoportosulásnak, a képzőművészeti vonalon is. Megcsinálta az Írócsoportot, amelyet 1956 után feloszlattak, és az Írók Művészek Újságírók Klubját, amelyben nagyon fontos munka folyt. Gyakorlatilag helyben is és regionálisan is, a többi megyékkel és a többi megyékben működő fórumokkal, műhelyekkel egyetértve próbált valamiféle egységesebb arculatot kölcsönözni a térségnek. Regionális volt a szó legjobb értelmében. Amikor az 50. évforduló felől erre visszatekintünk zárásként, nem véletlen, hogy mindazok, akik ismerték a korábbi *Életünket* és az 1977 utánit, és az azutánit, az mind elsősorban erre a korra, erre a korszakára emlékszik az *Életünknek*, ez maradt meg óhatatlanul mindenkiben és azok az értékek, amelyek ekkor, tehát 1977 után születtek, és ekkor kaptak végleges formát.

A kötet szerkezeti felépítése

Előljáró beszéd

Előzmények

- 1) Írott Kő és Vasi Szemle – Főszerkesztők: Bárdosi Németh János és Pável Ágoston
(Az 1930–40-es évek a világháború végéig)
2. 1945–1963
  - a.) 1945–1948 Háború utáni induló helyzet leírása és a kiadványok bemutatása
  - b.) 1948–1956 Az Írószövetség helyi csoportjának megalakulása és működése, antológiák ebből az időből
1956–1963 Újabb irodalmi készülődés, antológia: Így történt – az antológia megindulásáig terjedő időszak eseményei
- 3) 1963–1976 Az Életünk címmel regionális antológiát ad ki négy nyugat-dunántúli megye, ami majd kéthavi folyóirattá alakul – Főszerkesztők: Palkó István és Kulcsár János

II. Életünk 1977–1992 A harmincadik évfordulóig

- a.) 1977–1978 Kéthavi lap, de Vas megye egyedüli kiadásában, új profillal – Főszerkesztő: Pete György
- b.) 1979-től havilapként működik tovább (Új állandó szerkesztőségbe költözik, Rózsa Béla és Péntek Imre függetlenített munkatársként lép be a laphoz, a Nyugat-Magyarországi Írócsoport alakulása)
- c.) 1985–86-tól Ambrus Lajos és Gyurác Ferenc szerződik a laphoz, Erdélyből áttelepül a szombathelyi főiskola irodalom tanszékére Láng Gusztáv. Új, bővülő szerzőgárda, új tematikák
- d.) A Hamvas-szám és jelentősége a rendszerváltás előtt
- e.) Az életünk a rendszerváltás előtt (1988-89) Megalakul az írók, művészek, újságírók klubja a Fő téri új székházban, megalakul kezdeményezésünkre az MDF Vas megyei szervezete, Magyar Műhely találkozók Szombathelyen, 1989; megindul az Életünk-könyvek sorozat Hamvas Béla Öt géniusz (A bor filozófiája) című esszékötetével, 1989
- f.) Az Életünk a rendszerváltás után (1990–1992) Új helyzet, új tervek. A szerkesztők megkapják az Éhen Gyula-díjat

III. Summázat – kitekintés. Visszatekintés az 50. évforduló felől

Pete Györgynek életben-holtában egyetlen kötete jelent meg. Gyurác Ferenc, a Magyar Nyugat Kiadó vezetője adott ki tőle egy cikk- és esszé-válogatást Talpig Vasban címen 2010-ben. Személyes – a Berzsényi Dániel Könyvtárnak általa átadott – hagyatékából került elő (szinte az utolsó utáni pillanatban) ez a késznek ítélt, tehát kiadásra érdemes monográfia az Életünkről. Pete György tizegynéhány ládányi írásos hagyatékának feldolgozása során remélhetőleg tisztázódnak a mű létrejöttének körülményei, elkészültének folyamata is.